

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA

SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

1

ROČNÍK 68, 2017



JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS
VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY TEÓRIE JAZYKA

JOURNAL OF LINGUISTICS
SCIENTIFIC JOURNAL FOR THE THEORY OF LANGUAGE

Hlavná redaktorka/Editor-in-Chief: Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Výkonní redaktori/Managing Editors: PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD., Mgr. Miroslav Zumřík, PhD.

Redakčná rada/Editorial Board: doc. PhDr. Ján Bosák, CSc. (Bratislava), PhDr. Klára Buzássyová, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD. (Bratislava), Doc. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), Mgr. Nicol Janočková, PhD. (Bratislava), Mgr. Alexandra Jarošová, CSc. (Bratislava), prof. PaedDr. Jana Kesselová, CSc. (Prešov), PhDr. Ľubor Králik, CSc. (Bratislava), PhDr. Viktor Krupa, DrSc. (Bratislava), Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava), Univ. Prof. Mag. Dr. Stefan Michael Newerkla (Viedeň – Rakúsko), Associate Prof. Mark Richard Lauersdorf, Ph.D. (Kentucky – USA), doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD. (Prešov), prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc. (Nitra), Mgr. Miroslav Zumřík, PhD. prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. (Bratislava).

Technický redaktor/Technical editor: Mgr. Vladimír Radík

Vydáva/Published by: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

- v tlačenej podobe vo vydavateľstve SAP – Slovak Academic Press, s.r.o.

- elektronicky vo vydavateľstve Versita – De Gruyter (Open Access)

www.degruyter.com/view/j/jazcas

Adresa redakcie/Editorial address: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava
kontakt: gabam@juls.savba.sk

Elektronická verzia časopisu je dostupná na internetovej adrese/The electronic version of the journal is available at: <http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/>

Vychádza trikrát ročne/Published triannually

Dátum vydania aktuálneho čísla (2017/68/1) – júl 2017

SCImago Journal Ranking (SJR) 2015: 0,101

Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2015: 0,875

Impact per Publication (IPP) 2015: 0,111

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS je evidovaný v databázach/JOURNAL OF LINGUISTICS is indexed by the following services: CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities); Celdes; CNKI Scholar (China National Knowledge Infrastructure); CNPIEC; De Gruyter - IBR (International Bibliography of Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences); De Gruyter - IBZ (International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences); DOAJ; EBSCO (relevant databases); EBSCO Discovery Service; Elsevier – SCOPUS; ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences); Google Scholar; International Medieval Bibliography; J-Gate; JournalTOCs; Linguistic Bibliography Online; Linguistics Abstracts Online; MLA International Bibliography; Naviga (Softweco); Primo Central (ExLibris); ProQuest - International Bibliography of the Social Sciences (IBSS); ProQuest - Linguistics & Language Behavior Abstracts (LLBA); ProQuest - Research Library; ReadCube; SCImago (SJR); Summon (Serials Solutions/ProQuest); TDone (TDNet); Ulrich's Periodicals Directory/ulrichsweb; WorldCat (OCLC).

ISSN 0021-5597 (tlačená verzia/print)

ISSN 1338-4287 (verzia online)

MIČ 49263

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 68, 2017



DE GRUYTER
OPEN



OBSAH
CONTENT • СОДЕРЖАНИЕ**Štúdie**
Studies • Статьи

- 5 **Борис НОРМАН – Наталья РАЙНОХОВА: Приметы и их вербализация в традициях двух славянских народов: культурологический и прагмалингвистический аспекты**
NORMAN, Boris – RAJNOCHOVÁ, Natálie: Ludové povery a ich verbalizácia v tradíciách dvoch slovanských národov: kulturologické a pragmalíngvistické aspekty
NORMAN, Boris – RAJNOCHOVÁ, Natálie: Folk superstitions and their verbalization as a part of two Slavonic national traditions: culturological and pragmalínguistic aspects
- 17 **Любомира ГНАТЮК: Функционально-коммуникативная типология амбивалентности как прагматической стратегии иронии (на фактическом материале английского языка)**
HNAŤUK, Lubomyra: Funkčno-komunikatívna typológia ambivalentnosti ako pragmatickej stratégie irónie (na anglickom materiáli)
HNATIUK, Lubomira: Functional and Communication Typology of Ambivalence as a Pragmatic Strategy of Irony (based on English data)
- 37 **Hotimir TIVADAR: Speech rate in phonetic-phonological analysis of public speech (using the example of political and media speech)**
Hotimir TIVADAR: Tempo reči vo foneticko-fonologickej analýze verejných prejavov (na príklade politických a mediálnych prejavov)
Хотимир ТИВАДАР: Темп речи в фонетико-фонологическом анализе публичной речи (на примере политических и медийных выступлений)
- 57 **Katarína MISADOVÁ: Charakteristiky používania vlastných mien u žien maďarskej národnosti na Slovensku**
MISADOVÁ, Katarína: The characteristics of the use of proper names in case of Hungarian women in Slovakia
МИСАДОВА Катарина: Характеристики употребления личных имен женщинами венгерской национальности в Словакии

Diskusie
Discussions • Дискуссии

- 71 **Stanislav KOŠECKÝ: K obrazu medzinárodnej jazykovej komunikácie v EÚ**
KOŠECKÝ, Stanislav: To the picture of international linguistic communication in the EU
КОШЕЦКИ, Станислав: К образу международной языковой коммуникации в Европейском союзе

- 89 **Martin PUKANEC: *Stručný etymologický slovník slovenčiny a Winterovo pravidlo***
PUKANEC, Martin: *The Concise Etymological Dictionary of Slovak and Winter's Law*
ПУКАНЕЦ, Мартин: «Краткий этимологический словарь словацкого языка» и закон Винтера

Recenzie a správy
Book Reviews • Рецензии

- 97 **Hoffmannová, Jana – Homoláč, Jiří – Chvalková, Eliška – Jílková, Lucie – Kaderka, Petr – Mareš, Petr – Mrázková, Kamila: *Stylistika psané a mluvené češtiny* (Daniela SLANČOVÁ)**
- 101 **Kelih, Emmerich – Fuchsbauer, Jürgen – Newerkla, Stefan Michael (eds.): *Lehnwörter im Slawischen. Empirische und crosslinguistische Perspektiven* (Eubor KRÁLIK)**

ПРИМЕТЫ И ИХ ВЕРБАЛИЗАЦИЯ В ТРАДИЦИЯХ ДВУХ
СЛАВЯНСКИХ НАРОДОВ: КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ
И ПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

БОРИС НОРМАН – НАТАЛЬЯ РАЙНОХОВА

Филологический факультет Белорусского государственного университета,
Минск, Беларусь

Философский факультет Карлова университета, Прага, Чехия

NORMAN, Boris – RAJNOCHOVÁ, Natálie: Folk superstitions and their verbalization as a part of two Slavonic national traditions: culturological and pragmalinguistic aspects. *Journal of Linguistic*, 2017, Vol. 68, No 1, pp. 5 – 16.

Abstract: The article deals with folk superstitions (predictions, beliefs) common in Russian society, and the corresponding stereotypical expressions, such as: *Кончик носа чешется – в рюмку смотреть*; *Не ешь с ножа – сердитым будешь*; *Через порог не здороваются*; (when starting a journey) *Присядем на дорожку*, etc. The authors show that these expressions are used with a special phatic function: their purpose is to neutralize, to smooth the effects of an uncomfortable situation (something was broken, someone took somebody for someone else, someone hiccupped, any other unpleasant happening, etc.). Therefore, these folk expressions serve as sociolinguistic factors, optimizing the course of a dialogue. The author also gives examples of the “new” superstitions that imitate already known models and that were created with a special game purpose (like *Ходить на работу – к деньгам*). Examples from Russian fiction and Internet sources are provided. The facts of Russian discourse are compared with the examples from the Czech language and the national specificity of the superstitions is discussed in the article.

Key words: folk superstition, stereotyped remark, phatic function, Russian, Czech, sociolinguistics, cultural studies

Человек в своей повседневной жизни пытается прогнозировать развитие событий. На основе таких прогнозов он строит планы будущих действий. В этом ему помогают как собственные наблюдения, так и традиции, обычаи и ритуалы, обобщающие предшествующий коллективный опыт.

Разумеется, попытки предвидения, предсказания, прогнозирования могут быть поставлены и на научную основу, с привлечением большого объема статистически обработанного материала. Примерами могут служить врачебные диагнозы, прогнозы погоды, маркетинговое планирование, политические предсказания и т.п.

Но научная футурология и ее дочерняя дисциплина – прогностика вырастают на психологическом фоне уже сложившейся традиции бытовых, обиходных предсказаний. Это народные поверья, предрассудки и суеверия, гадание по

руке, на картах, на кофейной гуще, унаследованные от предков обычаи и ритуалы в повседневной и праздничной жизни. Таковы для славянского ареала впускание в новое жилище кошки, подбор четного или нечетного количества цветков для букета, осыпание молодоженов монетами, зерном или лепестками цветов, пускание венков по воде, бросание монетки в фонтан с целью вернуться в понравившееся место и т.п.

В этом же ряду находится и совокупность примет, регламентирующих значительную часть ежедневного поведения человека. В историческом плане возникновение многих примет можно объяснить связью с архаичной системой верований. Так, общепринято представление о том, что не следует здороваться или прощаться через порог. Порог у древних славян считался местом обитания нечистой силы – домового. Запрет на свист или неодобрительное отношение к свисту (рус. *Не свисти – денег не будет*) восходит к представлению о языческом боге Посвисте и об опасных злых духах (Зеленин, 2014). Но человек не осознает корней этой народной мифологии, а следует ритуалу просто потому, что «так положено». Перед отправлением в дорогу, в путешествие следует на минутку присесть. И сигналом служит пожелание: *Присядем на дорожку*. Другие примеры: *Нельзя резать хлеб движением «от себя»* (уже мало кем соблюдаемое правило); *Кто из венчающихся первым ступит на расстеленный в церкви коврик, тот и будет главным в семье*; *Чтобы какое-то желание исполнилось, надо постучать по дереву*; *Если кому-то дарят кошелек, то в него надо положить монетку – она будет «притягивать» деньги*; *Взял у кого-то посуду (тару) – не возвращай пустой*; *Встретилась женщина с пустым ведром – к несчастью, с полным – к удаче*; *Женщина на корабле – к беде*; *Кукушка кукует, сколько лет осталось жить*; *Нельзя дарить нож или вообще острые предметы; в ответ следует заплатить хотя бы символическую копейку* (тогда это будет не подарок, а «покупка»); *Как Новый год встретишь, так его и проведешь...*

Примета – это закрепленное народной традицией соотнесение двух ситуаций (событий), которые произвольно ставятся в каузальную (причинно-следственную) связь. В принципе, это проявление вербальной мифологии и, вместе с тем, часть бытовой культуры и наивно-языковой картины мира. Нередко приметы связывают с суевериями, но это не совсем справедливо. Согласно определению в солидном источнике, «ПРИМЕТА – устойчивая связь двух явлений объективной действительности, одно из которых понимается как знак, а второе – как его толкование, обычно в виде прогноза на будущее; языковая (в виде афоризма, паремии) репрезентация этой связи. Как правило, к П. относятся те толкования, которые базируются на коллективном опыте и фиксируются в коллективной памяти» (Славянские Древности, 2009, с. 279).

В фундаментальном собрании *Пословицы русского народа* Владимира И. Даля (Пословицы, 1957) представлены сотни примет (в том числе в двух

специальных разделах: «Человек – приметы» и «Суеверия – приметы»). Кроме предсказаний природного характера (типа *Журавли летают высоко – к ненастью*), значительная часть зафиксированных здесь выражений связана с физиологией и психологией человека, с крестьянским бытом, с темами смерти, пожара, других бедствий. Фиксируются приметы и в трудах других этнографов и фольклористов, изучавших традиционную русскую культуру – Александра Н. Афанасьева, Дмитрия К. Зеленина, Сергея В. Максимова, Петра Г. Богатырева. Чешские исследователи уделяли и уделяют внимание приметам в основном на фоне поверий, обычаев и ритуалов (Nahodil – Robek, 1959; Bestajovský, 2008; Šottnerová, 2009; Grohman, 2010 и др.).

В самом общем виде приметы предсказывают в качестве следствия либо благоприятную ситуацию (назовем ее «счастье»), это: благополучие, достаток и богатство, здоровье, удача, рождение детей, возвращение пропавшего и др., либо неблагоприятную (назовем ее «несчастье»), это: смерть, болезнь, неудача, пропаша, безденежье и др.

В качестве же «причинных» знаков, т.е. символических вестников (провозвестников) будущей ситуации «счастья» или «несчастья», выступает целый ряд предметов и явлений. Это: части тела (глаз, ухо, нос, губы, волосы, рука, нога и др.), вода и продукты питания (хлеб, соль и др.), домашние животные (кошка, собака, козел и др.), птицы (голубь, сорока, петух, курица, кукушка, ворон, сова и др.), насекомые и им подобные существа (муха, муравей, паук, таракан и др.), предметы интерьера (порог, дверь, окно, печь, лестница, зеркало и др.), артефакты (носовой платок, ведро, нитка и др.), небесные тела (звезда, комета и др.), дни недели (понедельник, пятница, суббота и др.), физиологические явления (чихание, икота, отрыжка, щекотка, свербеж, боль, звон в ушах и др.), особенности поведения (свист, вставание с левой ноги, спотыкание, стрижка волос и обрезание ногтей и др.). Иногда эти названия трактуются как ключевые слова и служат основой для классификации примет.

Многие приметы связаны с противопоставлением «правого» и «левого» (глаза, уха, плеча, руки и т.д. – вообще правой и левой сторон). Согласно поверьям, с правой, «чистой», стороны от человека находится его ангел-хранитель, а с левой, «нечистой», – бес-искуситель. Другие присутствующие здесь семантические оппозиции – «свое» и «чужое», «мужское» и «женское». Большая группа примет связана с деньгами, прибылью, богатством, ср. рус.: *При закате солнца деньги не считать; Деньга деньгу наживает; В долг не дают по понедельникам; Тараканы в доме – к богатству; Шапку на стол не клади – денег не будет; Не сиди на столе – бедным будешь; На столе или где-то на видном месте следует оставлять монетку – она «притягивает» деньги* и т.п. «Причинным» основанием для приметы может быть также встреча с людьми определенных профессий: с трубочистом, гробовщиком, священником и т.д.

Некоторые приметы имеют языковую, а часто ложноэтимологическую, природу: *Лебеди летят – к снегу* (общее в «причине» и «следствии») – признак «белый»); *Кто в пятницу дело начинает, у того оно будет пятиться* (созвучие); *В мае жениться – весь век маяться* (созвучие); *Рыжий, красный – человек опасный* (созвучие, рифма). *Если упала вилка или ложка, значит, женщина в гости придет*; *Если упал нож – в гости спешит мужчина* (корреляция грамматического рода и биологического пола).

Аналогичные случаи можно встретить среди чешских паремий: *Drůbež bychom na Nový rok vůbec neměli servírovat, aby nám neuletělo štěstí* – Не следует есть на Новый год птицу, иначе счастье в новом году улетит (общее в причине и следствии – признак «лететь»); *Pokud podlézáte šňůru, může vám to přinést smůlu* (созвучие) – Если вы прошли под повешенной веревкой (например, с бельем), это может принести несчастье.

Понятно, что первопричинами появления таких примет явились слабость истинного знания и беспомощность человека перед силами природы. Обращение к магии, попытки осмыслить и связать между собой разные явления, предсказать ход событий, отогнать нечистую силу и привлечь на свою сторону удачу – вот что способствовало развитию данного фрагмента наивно-языковой картины мира.

Поверья, связанные с народным календарем («на погоду», «на сев», «на урожай» и т.п.), играли в свое время важную роль в жизни крестьянства. Александр С. Пушкин писал об этом так:

*Старайся наблюдать различные приметы.
Пастух и земледел в младенческие леты,
Взглянув на небеса, на западную тень,
Умеют уж предречь и ветер, и ясный день,
И майские дожди, младых полей отраду,
И мразов ранний хлад, опасный винограду...*

(А.С. Пушкин. Приметы)

Природным приметам посвящен целый ряд исследований – этнографов, фольклористов, лингвистов (Павлова 1984; Стрижев 1997; Садова 2003 и др.). Но предметом данной статьи являются предсказания иного рода – приметы бытовые, которые, в силу выполняемых ими функций, можно назвать также коммуникативными. Дело в том, что реплики, воплощающие в себе такие приметы, играют в современной коммуникации заметную психо- и социолингвистическую роль. Многие из них реализуются в обстоятельствах, в той или иной степени неожиданных или нежелательных.

Источниками фактического материала для нас будут опубликованные собрания малых жанров фольклора, художественная литература, многочислен-

ные интернет-сайты, посвященные приметам и поверьям. Рассмотрим следующие житейские ситуации. Гость оказался посаженным на угол стола – следует реплика: *Семь лет не жениться* (или, если это женщина, то: *Семь лет замуж не выйти*). Человек икнул – *Кто-то тебя вспоминает*; Чихнул человек – *значит, сказанное перед тем оказалось правдой*; Еда пересолена – *значит, повариха влюбилась*; Просыпана соль – *к ссоре*; Играть ножом – *тоже к ссоре*; Нельзя есть с ножа – *сердитым будешь*; Разбилось зеркало – *к несчастью, к смерти*; Кто-то сказал о живом человеке как о покойнике – *долго жить будет*; Надета наизнанку одежда – *битому быть*; Разбилась посуда – *к счастью*; Хранить дома разбитую (треснувшую) посуду – *к несчастью*; Оставить на столе пустую бутылку – *к безденежью*; Не признан знакомый (например, при телефонном звонке) – *богатым будешь*; У девушки подол платья мокрый – *муж будет пьяницей*; Женщина надела юбку задом наперед – *к приятной неожиданности*; Упало или потерялось обручальное кольцо – *брак распадется*; Муха залезла в еду или в питье – *жди подарка*; Человек, уходя, вынужден вернуться за забытой вещью – *«Посмотри в зеркало, иначе удачи не будет»*; Кончик носа чешется – *в рюмку смотреть (т.е. ожидается выпивка)*.

Во всех этих случаях говорящий реагирует на определенный дискомфорт: физиологический (чихание, икота, зуд), психологический (плохая память, треснувшая посуда, объявление живого человека покойником), материальный (ущерб от разбитого зеркала, потеря кольца), этический (гость посажен на угол стола, не признан знакомый), эстетический (неопрятность в одежде, беспорядок в доме, на столе) и др. Соответствующая реплика призвана сгладить чувство неловкости, неудобства, замешательства и т.п., по возможности незаметно отрегулировать отношения с собеседником. Можно считать это проявлением фатической (контактоустанавливающей) и регулятивной функций (см.: Норман, 1988; Норман, 2016). Вера К. Харченко даже называет функцию таких примет воспитывающей (1992, с. 80).

И не так важно, какое следствие предусматривает конкретная примета – «счастливое» или «несчастливое». Важно, что она, заполняя паузу, позволяет разрядить ситуацию, обратить случившееся в шутку, в пустяк. И соответствующая стереотипная, клишированная реплика оказывается необходимым звеном в цепи диалогического общения: она служит стимулом для дальнейшего развития коммуникативной ситуации.

Причем в традиционной культуре система этих примет была весьма дифференцирована. Вот как об этом (не без скрытой иронии) повествует Иван А. Гончаров в романе *Обломов*:

Вдруг Илья Иванович остановился посреди комнаты с встревоженным видом, держась за кончик носа.

– *Что это за беда? Смотрите-ка!* – сказал он. – *Быть покойнику: у меня кончик носа все чешется...*

– *Ах ты, господи! – всплеснув руками, сказала жена. – Какой же это покойник, коли кончик чешется? Покойник – когда переносье чешется. Ну, Илья Иванович, какой ты, Бог с тобой, беспамятный! Вот этак скажешь в людях когда-нибудь или при гостях и – стыдно будет.*

– *А что ж это значит, кончик-то чешется?* – спросил сконфуженный Илья Иванович.

– *В рюмку смотреть. А то, как это можно: покойник!*

– *Все путаю!* – сказал Илья Иванович. – *Где тут упомянуть: то сбоку нос чешется, то с конца, то брови...*

– *Сбоку, – подхватила Пелагея Ивановна, – означает вести; брови чешутся – слезы; лоб – кланяться; с правой стороны чешется – мужчине, с левой – женщине; уши зачешутся – значит, к дождю; губы – целоваться; усы – гостинцы есть; локоть – на новом месте спать; подошвы – дорога...*

В следующей цитате представлена иная неловкая ситуация: герой не узнает хорошую знакомую.

Передонов не сразу признал Вершину. В ее фигуре пригрезилось ему что-то зловещее: черная колдунья стояла, распускала чарующий дым, ворожила. Он плюнул, зачурался. Вершина засмеялась и спросила:

– *Что это вы, Ардальон Борисыч?*

Передонов тупо посмотрел на нее и, наконец, сказал:

– *А, это – вы? А я вас и не узнал.*

– *Это – хорошая примета. Значит, я скоро буду богатой,* – сказала Вершина.

Передову это не понравилось: разбогатеть-то ему самому хотелось бы (Федор К. Сологуб: Мелкий бес).

Вершина своей репликой (*Значит, я скоро буду богатой*) как бы извиняет оплошность Передонова, настраивая того на продолжение беседы. Так оно далее по тексту и происходит.

Третий пример – и очередная дискомфортная ситуация: у человека из рук падает и разбивается о землю стакан. Но следующая за этим реплика-примета должна успокоить и приободрить присутствующих:

Больной взял стакан и выпил то, что было в нем, но рука его дрогнула, и опустившийся стакан разбился у его ног.

– *К счастью, к счастью!* – зашептал Коровьев Маргарите. – *Смотрите, он уже приходит в себя (Михаил А. Булгаков: Мастер и Маргарита).*

И в наши дни бытовые приметы и воплощающие их в себе клишированные реплики выполняют ту же сглаживающую, регулятивную роль. Приведем пример из современной литературы:

Я резко повернулась направо и треснулась лбом о лоб молодого человека, который джентльменски поднимал мою помаду.

*– Извините, – проблеяла я, а он засмеялся, потирая ушибленное место. – Ерунда. В таких случаях говорят: родными будем (Татьяна Полякова: *Ее маленькая тайна*).*

Неловкость движения (двое стукнулись лбами) компенсируется на словах приятной перспективой «родства». И хотя это предсказание чисто виртуальное, оно дополняет извинение и оптимизирует процесс дальнейшего общения.

Мы видим, что научное знание не отменяет мифологического субстрата в голове человека. Поведение современного члена общества в значительной мере обусловлено архаичными, традиционными представлениями. Появляются, формируются даже новые группы примет: для спортсменов, для водителей, для программистов и т.п.

Для того чтобы стать знаком для другого человека и участвовать в качестве звена в коммуникативном процессе, примета должна быть вербализована (в крайнем случае представлена жестом, типа *постучать по дереву*). Соответствующая словесная реплика – воплощение приметы – может иметь устойчивый характер (это клише типа *Присядем на дорожку, Кто-то тебя вспоминает, К деньгам, К ссоре, К слезам, К свадьбе* и т.п.) или же варьироваться – как, например, рекомендация поз, которые следует принимать во сне, или интерпретация нитки, свисающей с одежды.

Что же касается формальной структуры реплик, то она достаточно разнообразна. Классическая примета состоит из двух частей – называющей «причину» и называющей «следствие». Первая часть может быть представлена самостоятельным двусоставным предложением или односоставным (с главным членом – инфинитивом или безличной глагольной формой), а может представлять собой придаточное условное или определительное. Вторая часть грамматически также весьма разнообразна, отметим здесь только повышенную частоту глагольных словоформ будущего времени и уже упомянутых предложно-падежных форм в дестинативной функции (*к деньгам, к свадьбе, к слезам* и т.п.). Примета может реализовываться и в усеченном виде (ср.: Reuther, 1991, с. 278), если она общеизвестна и вторая ее часть автоматически подразумевается. В частности, в случае с «запрещающей» или предостерегающей первой частью негативное «следствие» в виде беды, несчастья может не называться: *Недоеденный хлеб не выбрасывай; Не раскрывайте зонт в доме; Нельзя вешать зеркало в угол* и т.п.).

Многие приметы имеют интернациональный характер. Например, представление о предстоящем несчастье, связанное с разбитым зеркалом или проходом под приставленной к стене лестницей, свойственно многим народам. Вместе с тем, каждое общество формирует свой корпус природных и бытовых примет, определяемый особенностями материальной и духовной культуры на-

рода. В частности, для чешского общества характерно обилие примет, связанных с Сочельником и Рождеством. Примеры:

Od štědrovečerní večeře se nesmí vstávat, aby se za rok sešli všichni živi a zdraví – Нельзя встать и отойти от стола в Сочельник, пока все не поели, иначе в течение следующего года кто-то из сидящих умрет (поэтому на стол ставят сразу всю еду и питье).

Kdo nikomu nic na Štědrý den nedaruje, přijde na mizinu a dočká se bídy – Если кто-то никому ничего не подарит на Рождество, сам обеднеет;

Když v noci na Boží hod vystřelíte z pušky směrem k Měsíci – přináší to štěstí – Если в ночь на Рождество выстрелить из ружья в сторону месяца – это принесет счастье;

Když se nohy štědrovečerního stolu obtočí provazem, domu se celý rok vyhnou zloději – Если ножки стола, накрытого для рождественского ужина, обвязать веревкой, в дом в этом году не придут воры.

В чешском обществе в ходу и другие приметы, незнакомые носителю русского языка, например:

Pokud vám vypadne řasa a vy ji sfouknete a něco si přejete, vyplní se to – Если у вас выпадет ресница, а вы ее сдуете и загадаете желание, оно исполнится;

Sebereš na ulici tužku – přinese to štěstí – Найти на улице карандаш – к счастью;

Když se vám pták vykáli na hlavu, přinese vám to štěstí – Если птичка накакает вам на голову, вам повезет;

Rybí šupina v peněžence znamená peníze – Рыбья чешуйка в кошельке – к деньгам;

Nedávejte si kabelku na zem, utečou vám z ní peníze! – Не ставьте сумку на землю, а то от вас «сбегут» деньги;

Zpívání před snídaní – přinese to neštěstí – Пение перед завтраком – к неприятностям;

Neštěstí znamená, když upustíš deštník – Уронить зонт – к несчастью;

Šlápnutí na víko kanálu znamená smůlu. Hlavně pokud jde o hranatý kanál – Наступить на канализационный люк (особенно четырехугольный) означает несчастье.

В то же время чехам незнакомы (и даже выглядят странными) многие основания примет, принятые в русскоязычном обществе: монеты, оставляемые на видном месте для «привлечения» новых денег, «счастливым» автобусный или трамвайный билет, четное или нечетное количество цветков в букете и т.п. Чехи спокойно здороваются через порог и не видят ничего предосудительного в том, чтобы поднести в подарок кошелек или бумажник без всякого содержимого.

Состав примет в целом следует признать довольно стабильным, однако со временем и он подвергается изменениям. Тилманн Ройтер, изучая путем опроса функционирование традиционных русских примет в современной го-

родской среде, обнаруживает значительные расхождения в «популярности» тех или иных примет (Vorzeichen, Omen, Aberglaube, Volksglaube) и возможностях их интерпретации (Reuther, 1991, с. 250-277). Действительно, упоминаемые В. Далем приметы типа *Сам себя оплюешь – обнова будет* или *Подколенки чешутся – дорогу слышать* практически неизвестны сегодняшним носителям русского языка.

Отдельный вопрос – упоминание примет и соответствующих им реплик в художественной литературе. В творчестве Николая В. Гоголя, Николая С. Лескова, Антона П. Чехова, Аркадия Аверченко и других писателей XIX – XX веков приметы неоднократно используются как изобразительное средство, как культурный знак и речевая черта персонажей. А знаменитый роман Михаила Булгакова «Мастер и Маргарита» весь пронизан идеей предвидения, предсказания будущих событий. Там не только Воланд и его свита знают все наперед, но все персонажи живут в мире предчувствий. Запах розового масла предвещает нехороший день для прокуратора, влетевшая в колоннаду ласточка оказывает влияние на судьбу Иешуа, Иван Бездомный, бросаясь в погоню за сумасшедшим «иностранным профессором», знает, где его искать, а дуновение ветра предостерегает администратора Варенуху от опасного замысла доноса... В причудливом переплетении фантазмагии и реальности примета, предвестие, предзнаменование оказывается существенной скрепой.

Надо вообще отдавать себе отчет в том, что магия чисел, имен, художественных символов столь велика, что способна нейтрализовать и обесценить самые, казалось бы, рациональные доводы.

Уральский исследователь Юрий В. Казарин в книге *Последнее стихотворение 100 русских поэтов* систематизирует биографические и – шире – антропологические данные русских поэтов и обнаруживает любопытные закономерности. Так, у 15 из 100 поэтов наблюдается совпадение имени и отчества (Василий Васильевич Капнист, Константин Константинович Случевский, Афанасий Афанасьевич Фет, Александр Александрович Блок, Владимир Владимирович Маяковский, Борис Борисович Рыжий и т.д.). В этом видится тенденция к нарушению народных поверий, не рекомендующих называть новорожденного сына именем отца, а дочь – именем матери. Еще чаще встречается совпадение инициалов (имени и отчества): А.А. Дельвиг, П.П. Ершов, К.К. Павлова, А.А. Ахматова, А.А. Тарковский, В.В. Хлебников и др. Кроме того, «удивительной оказывается постоянная, навязчивая редупликация цифр, номинирующих даты рождения и смерти поэтов... И это явление трудно назвать случайным...» (Последнее стихотворение, 2011, с. 30). В качестве примеров в книге приводятся годы рождения М. Ломоносова (1711), Н. Карамзина (1766), А. Пушкина (1799), Е. Баратынского (1800), А. Григорьева (1822), И. Анненского (1855), М. Волошина (1877) и др., и годы смерти: А. Кантемира (1744), А. Сумарокова (1777), И. Крылова (1844), К. Батюшкова (1855), В. Соловьева

(1900), К. Фофанова (1911), А. Ахматовой (1966) и др. Конечно, право исследователя – видеть в таких совпадениях перст судьбы, но для этого надо, очевидно, изначально стремиться найти такие совпадения!

В целом же можно сказать, что граница между приметами достоверными и суеверными оказывается не так уж строга (ср.: Шахнович, 1984). Сознание, привыкшее работать с аппроксимированными, нечеткими по своим границам сущностями, с легкостью переходит от веры к знанию и наоборот.

Еще один чрезвычайно интересный социолингвистический аспект интересующего нас фольклорного жанра заключается в появлении в городской среде новых окказиональных примет, которые, опираясь на традиционные образцы, преследуют особые – «стёбные», игровые цели. Примерами могут служить: *Ходить на работу – к деньгам; Помыть машину – к дождю и грязи; Если третий день не хочется работать, значит, сегодня среда; Птица залетела в самолет – к аварии; Если дети идут в школу нарядные и с цветами, то скоро придется копать картошку; Смахнуть рукой крошки со стола на пол – к ссоре с женой; Если шофер ест за рулем, его обязательно остановит дорожная полиция* и т.п. (из Интернета). Конечно, подобные новообразования несут на себе печать окказионально-авторского творчества. Сама исконная идея предвидения, предсказания, причинно-следственной связи в них выхолащивается и извращается. Но следует согласиться с Татьяной В. Симашко, специально исследовавшей данные выражения: «Несмотря на их маргинальное место в информационном городском пространстве, они интересны, так как помогают пополнить представление об актуальной языковой картине мира, об объеме и характере сохранившихся в ней традиционных элементов» (2011, с. 164). Сам факт появления этих «антипримет» (по аналогии с уже устоявшимся термином «антипословицы») свидетельствует о том, что семиотическая модель приметы остается живой и активной в сознании носителя языка.

Таким образом, приметы – не только архаичный фольклорный жанр, связанный с традиционными верованиями и обычаями, но и многофункциональный дискурсивный элемент, играющий определенную роль в современной коммуникации. Мы видели, что сопоставление русского и чешского фонда примет обнаруживает их культурологическую специфику. Но еще важнее является прагматическая и социолингвистическая функция данного вида паремий: стремление говорящего отрегулировать с их помощью отношения со слушающим в каких-то сложных видах коммуникативных ситуаций. Эта роль примет оказывается для двух языков общей, универсальной.

Литература

ЗЕЛЕНИН, Александр Васильевич: Как свистят русские. In: Русский язык в школе 2014, № 1, с. 77-84.

НОРМАН, Борис Юстинович: К социо- и психолингвистической интерпретации некоторых стереотипных реплик в стандартных ситуациях. В: Русский язык. Межведомственный сборник. Вып. 5. Минск: Издательство «Университетское» 1988, с. 86-92.

НОРМАН, Борис Юстинович: Стереотипные реплики на службе у стандартных речевых актов. Психолингвистические аспекты изучения речевой деятельности. Гл. ред. Т.А. Гридина. Вып. 14. Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет 2016, с. 222-236.

ПАВЛОВА, Елена Григорьевна: Опыт классификации народных примет. Паремнологические исследования. Ред. Г.Л. Пермяков. Москва: Главная редакция восточной литературы 1984, с. 294-299.

Последнее стихотворение 100 русских поэтов XVIII-XX вв. Антология-монография. Автор-составитель Ю. Казарин. Екатеринбург: Издательство Уральского университета 2011.

Пословицы русского народа. Сборник Владимира Даля. Москва: Гослитиздат 1957.

САДОВА, Татьяна Семеновна: Народная примета как текст: лингвистический аспект. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета 2003. 212 с.

СИМАШКО, Татьяна Васильевна: К вопросу об изучении современных примет на фоне традиционных. Гуманитарный вектор. Серия: Педагогика, психология 2011, № 4, с. 159-165.

Славянские древности. Этнолингвистический словарь под общей редакцией Н.И. Толстого. Т. 4. П – С. Москва: Международные отношения 2009. 656 с.

СТРИЖЕВ, Александр Николаевич: Народные приметы. Москва: Современник 1997. 254 с.

ХАРЧЕНКО, Вера Константиновна: Язык народной приметы. In: Русский язык в школе, 1992, № 1, с. 78-82.

ШАХНОВИЧ, Михаил Иосифович: Приметы верные и суеверные. Атеистические очерки народного знания и бытового суеверия. Ленинград: Лениздат 1984.

BESTAJOVSKÝ, Martin: Velká kniha lidových obyčejů a nápadů pro šikovné ruce na celý rok. Brno: COMPUTER PRESS 2008. 253 s.

GROHMAN, Josef Virgil: Pověry a obyčeje v Čechách a na Moravě. Praha: Plot 2010. 256 s.

NAHODIL, Otakar – ROBEK, Antonín: České lidové pověry. Praha: Orbis 1959. 224 s.

REUTHER, Tilmann: Vom Sitzen am Eck eines Tisches: ein linguistischer Beitrag zur Untersuchung der russischen "primety/Omina" in der modernen Alltagskultur. Slavistische Linguistik 1990. Referate des XVI. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens Bochum/ Löllinghausen 19.-21.9.1990. Hrsg. von K. Hartenstein und H. Jachnow. München, 1991 (Slavistische Beiträge, Bd. 274). S. 232-278.

ŠOTTNEROVÁ, Dagmar: Lidové tradice - Původ lidových tradic, zvyky, pověry, pranostiky, říkadla - 240 různých her. Olomouc: Rubico 2009. 253 s.

Resumé

LIDOVÉ POVĚRY A JEJICH VERBALIZACE V TRADICI DVOU SLOVANSKÝCH NÁRODŮ: KULTUROLOGICKÉ A PRAGMALINGVISTICKÉ ASPEKTY

Článek pojednává o lidových pověrách, které tvoří důležitou součást každodenního života a kultury dvou slovanských národů, českého a ruského. Jedná se například o chování, rituály, psychologické představy atd. Větší část takových lidových pověr, jako např. *rozbilo se zrcadlo – přijde neštěstí; člověk kýchnul – znamená to, že výrok je pravdivý; vysypala se sůl – bude neštěstí; pokud host sedí na rohu stolu – sedm let se neožení* aj., mají standardní verbální označení. Tyto stereotypní řečové poznámky, jež

se skládají z jedné nebo dvou vět, mají za cíl zmírnit diskomfort vzniklé běžné situace (finanční škodu, etickou trapnost momentu, estetické rozpaky atd.), a proto hrají důležitou sociolingvistickou a psychologickou roli.

Lidové pověry a doprovázející je poznámky mohou být rozděleny do dvou velkých skupin: „předpovídající štěstí, úspěch, blahobyt, zisk“ a „ předpovídající neštěstí, nemoc, smrt, ztrátu, bídu“. První skupina je o něco početnější než druhá, což se vysvětluje obecnými zásadami axiologie.

Mnoho pověr má obecnou slovanskou povahu, což svědčí o jejich stáří a spojení s mytologickými pověrami. Český a ruský materiál zároveň poukazuje na to, že každý slovanský národ vypracoval vlastní systém lidových pověr. Například pro český národ jsou velmi důležité lidové pověry spojené s vánočními svátky (třeba pověra o tom, že se nesmí vstávat od vánočního stolu, jinak to přinese neštěstí, a proto veškeré jídlo má být předem připraveno a postaveno na stůl). V současné ruské tradici nic podobného neexistuje.

Stat' poukazuje také na to, že podle archaických modelů existujících v jazyce vznikají nové prastiky a pověry, které se používají v profesionálním nebo korporativním prostředí (studentském, informačních technologií aj.) a často bývají doprovázeny ironickým nebo komickým efektem. Jako příklad mohou sloužit následující výrazy: *Если третий день не хочется работать, значит, сегодня среда* (Pokud se člověku třetí den nechce pracovat, znamená to, že je dnes středa) nebo *Ходить на работу – к деньгам* (Když pracuješ – mohlo by ti to přinést peníze) atd.

ФУНКЦИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНАЯ ТИПОЛОГИЯ
АМБИВАЛЕНТНОСТИ КАК ПРАГМАТИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ ИРОНИИ
(на фактическом материале английского языка)

ЛЮБОМИРА ГНАТЮК

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса, Винница, Украина

HNATIUK, Lubomira: Functional and Communication Typology of Ambivalence as a Pragmatic Strategy of Irony (based on English data). *Journal of Linguistics*, 2017, Vol. 68, No 1, pp. 17 – 36.

Abstract: The research of ambivalence is an actual problem of modern linguistics because of active promotion of Strategic Ambiguity as one of the major pragmatic categories in order to understand the complexity of the speaker's communicative intentions. The investigation of implicitness as the core of the Strategic Ambiguity is the current research issue because of the growth of interest in the modern linguistics to the effectiveness of interpersonal interaction.

The purpose of investigation is to determine the qualifying and classifying features of strategic ambivalence in order to demonstrate much significance of it in the interpersonal interactions in comparison with the true ambivalence. The main task of the article is to analyse different types of strategic ambivalence in the ironic utterances as well as the mechanisms of optimization of interpersonal interaction on the factual material of English language and propose a model for determining the strategically ambiguous communication.

New prospects of the proposed investigation deal with a number of national and cultural peculiarities of implicit discourse on the descriptive material of related and non-related languages in order to increase efficiency of cross-cultural interpersonal communication.

Key words: the speaker's intention, indirect communication strategy, Hinting Strategy, a speech act, the strategic ambivalence, the true ambivalence, pragmatic implicature, strategic irony

1. АМБИВАЛЕНТНОСТЬ КАК ПРАГМАТИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ИНТЕРАКЦИИ

Функционально-прагматическая модель общения предполагает выбор языковых средств, необходимых для наиболее точного выражения мнения и достижения запланированного прагматического результата. Стратегия амбивалентности направлена на косвенное (неявное) оценивание, поэтому не оставляет собеседнику возможности прямого ответа на оценку. Это, в свою очередь, часто исключает любую возможность адресата «защищаться», а адресанту оставляет возможность отступления в какой-либо момент общения.

Случай, описанный известным научным публицистом Дейлом Карнеги, иллюстрирует такую зависимость. Священник Лаймен Еббот, готовясь к воскрес-

ной проповеди, прочитал написанное выступление своей жене. Проповедь Еббота оказалась неинтересной и скучной: он не был хорошим оратором. Жена священника могла бы изложить свои критические замечания по поводу прочитанной проповеди таким образом: *Lyman, that is terrible. That'll never do. You'll put people to sleep. It sounds like an encyclopaedia. You ought to know better than that after all the years you have been preaching. For heaven's sake, why don't you talk like a human being? Why don't you act naturally? You'll disgrace yourself if you ever read that stuff* (Dale Carnegie: *How to Win Friends and Influence People*). Однако жена Еббота ограничилась фразой, что из проповеди мужа получилась бы превосходная статья для журнала *North American Review*. После такого замечания Еббот уничтожил рукопись, над которой работал на протяжении длительного времени, и в назначенный день успешно выступил с проповедью, не пользуясь никакими заметками.

Интенция жены священника заключалась в сообщении критических замечаний по поводу неудачного текста воскресной проповеди. Заранее зная, какими могут быть последствия открытой критики (адресат мог обидеться), адресант сформулировал критическую оценку в амбивалентной форме. В свою очередь, адекватное восприятие содержания адресатом оказалось возможным благодаря пресуппозиции (в упомянутом научном журнале опубликованы энциклопедические статьи). Адресат уловил скрытый смысл сообщения: для устной речи проповедь не годится. Адресант, таким образом, достиг желаемого перлокутивного эффекта, не рискуя испортить хорошие отношения с адресатом.

Механизм создания содержания высказывания характеризуется наличием скрытого смысла, который вступает в противоречие с буквальным значением. В данном случае стратегия амбивалентности способствует реализации коммуникативного намерения (в подтексте) и служит повышению эффективности межличностного общения.

Неопределенность и двойственность восприятия в наибольшей степени присущи иронии. Именно с этой целью адресант часто предпочитает иронические высказывания с завуалированным значением: «выражает свое коммуникативное намерение нечетко, в прагматической имплицатуре, оставляя слушателю право выбора, – для смягчения просьб, вопросов и замечаний или для того, чтобы сказать адресату неприятное, избежав неприятных последствий для себя» (Арутюнова, 1981, с. 332). Ирония представляет собой неординарный способ формулирования высказывания, в котором имеет место «согласование реплик по их иллокутивной функции, условиям успешности речевого акта, пресуппозициям, имплицатурам дискурса» (Падучева, 1982, с.305). Таким образом, прямое и имплицитное значение существенно отличаются, и настоящий смысл высказывания угадывается адресатом из подтекста.

Разнообразные функциональные и прагматические аспекты косвенной речевой интеракции, в частности иронических высказываний, изучены достаточно основательно. Однако, несмотря на весомые исследования прагматики иро-

нии в работах современных лингвистов, ирония продолжает восприниматься как явление отрицательное либо «паразитирующее» на основных принципах общения: кооперации и вежливости. По мнению Джеффри Лича, принцип иронии дает возможность говорящему вести себя невежливо, хотя внешне кажется, что он поступает вежливо (Leech, 1983, с. 142). Кроме того, в большинстве случаев ирония продолжает изучаться исключительно с позиции литературоведческих теорий. В литературоведении ирония прочно утвердилась как стилистический прием, основанный на противопоставлении прямых и переносных значений слова, то есть на одновременной реализации двух лексических значений – прямого (словарного) и имплицитного (контекстного). Литературоведами ирония рассматривается как художественный троп, выражающий насмешливо критическое отношение к предмету изображения, когда то или иное выражение приобретает противоположное значение в контексте.

Ограничивая иронию (стилистический прием) отношениями противоположности, при которых одновременно реализуются (и совмещаются) противоположные значения, словарное и контекстное, исследователи рассматривают иронию наряду с другими литературными приемами (юмором, шуткой, сатирой, насмешками, сарказмом и др.), формирующими категорию комического. Потребность системного анализа иронии с позиции функционально-коммуникативного подхода, в том числе прагматической стратегии амбивалентности в иронии, повышающей эффективность интерперсональной коммуникации, определяет **актуальность** нашего исследования. **Новой** является интерпретация амбивалентных иронических косвенных стратегий речевого взаимодействия с позиций прагматического и функционально-коммуникативного подхода как главного средства прагматической вежливости, направленной на повышение эффективности межличностного общения.

Цель исследования – изучение стратегической амбивалентности в иронии как одного из способов усиления эффективности общения – обуславливает решение следующих конкретных **задач**: 1) представить иронические амбивалентные формы как стратегию прагматической вежливости; 2) определить прагматические и функционально-коммуникативные особенности иронического эффекта; 3) выявить различия между иронией и другими формами комического; 4) проанализировать механизм реализации амбивалентного иронического содержания в ситуациях повседневного общения; 5) определить условия, необходимые для правильной интерпретации подразумеваемых амбивалентных смыслов; 6) оценить влияние стратегии амбивалентности в иронических высказываниях на достижение запланированного результата.

Функционально-коммуникативный аспект в изучении иронии связан с амбивалентным движением смыслов, формирующим ироничность как способ мироположения. Именно этим вызваны попытки отграничить иронию-эффект от иронии – стилистического приема.

Интерпретируя иронию как знаковую черту эпохи, исследователи отмечают, что «ирония сейчас гораздо реже является стилистическим или драматическим приемом, которые можно применять по собственному усмотрению: намного чаще это способ мышления, незаметно возникший как общая тенденция нашего времени» (Цит. по: Походня, 1989, с. 4).

Фактическим материалом статьи стали контексты, отражающие исследуемый лингвистический феномен – стратегию амбивалентности в иронии, извлеченные, по преимуществу, из англоязычной художественной литературы. Именно в англоязычной лингвокультурной среде ирония тесно связана с вежливостью; рассматривается как стратегия вежливости, обеспечивающая иронически бесконфликтное общение. Интерлокуторы употребляют иронию с конкретной целью – сделать общение более эффективным, сгладить острые моменты, обеспечить комфортную атмосферу общения, что в конечном итоге содействует достижению максимального взаимопонимания.

1.1. Понятие амбивалентности в разных научных дисциплинах

Феномен амбивалентности является предметом изучения междисциплинарных исследований: философии (Ролан Барт, Жан Бодрийяр, Жан Деррида, Жан-Франсуа Лиотар, Фридрих Ницше), психиатрии (Эйген Блейлер, Юрий Демьянов, Цезарь Короленко), психологии (Алфред Адлер, Николай Бердяев, Абрахам Маслоу), литературоведения (Тамара Денисова, Светлана Водолазкая, Николай Панченко). На уровне лингвистики текста проблему амбивалентности исследуют Оксана Бабелюк, Нина Котова и Галина Хрестолубова.

Понятие *амбивалентность* было предложено в начале XX века психиатром Э. Блейлером для обозначения одного из существенных признаков шизофрении – склонности больного отвечать на внешние раздражители двойственной антагонистической реакцией. Швейцарский врач-психиатр Э. Блейлер, который ввел в научную терминологию понятие *амбивалентность*, признавал, что иногда даже человек со здоровой психикой ощущает в себе «две души», например, он может одновременно чего-то желать и бояться. Э. Блейлер определяет следующие виды *личностной амбивалентности*:

- 1) Аффективная амбивалентность, когда одно и то же представление одновременно сопровождается приятными и неприятными чувствами;
- 2) Интеллектуальная амбивалентность, характеризующаяся одновременным возникновением и сосуществованием противоположных мыслей;
- 3) Волевая амбивалентность (амбитендентность), для которой характерны двойственность движений, действий и поступков (Блейлер, 2001).

В литературоведческих исследованиях постмодернистских художественных текстов амбивалентность получила название *интенциональной амбивалентности* (Ильин, 2001), которая создается автором произведения сознатель-

но и целенаправленно. В предложенном исследовании *амбивалентность* рассматривается в контексте намерений говорящего с позиции теории речевого взаимодействия.

1.2. Намерение говорящего и амбивалентность

Использование говорящим амбивалентности дает возможность завуалировать первоначальное намерение и таким образом сделать речевой акт менее «навязчивым», нарушая максимумы манеры Герберта Пола Грайса: выражайтесь четко (Grice, 1975, с. 8-9). Другое прагматическое значение определяется Г.-П. Грайсом как намерение говорящего или значение того, что на самом деле имеет в виду говорящий (Grice, 1957, с. 88).

На применение косвенных иллокуций для достижения желаемого перлокутивного эффекта указывает также теория стратегии намека Джеффри Лича (Leech, 1983, с. 97). Учёный предполагает, что иллокутивный акт несет в себе не одну, а несколько иллокутивных сил, и поэтому у адресанта иногда пропадает желание сделать свое коммуникативное намерение четко определенным: «Высказывание говорящего, с одной стороны, часто означает больше, чем дословно говорится» (Там же, с. 9), с другой, в некоторых случаях «говорящий намеренно формулирует свое высказывание неопределенно» (Там же, с. 80).

Указывая на неопределенность речевого акта, Дж. Лич одновременно признает стратегическую ценность косвенных иллокуций: намерение адресанта завуалировать истинные интенции, сделать их нечеткими, расплывчатыми, открытыми для разных интерпретаций, что в межличностном общении менее рискованно и отвечает требованиям успешности речевого акта.

С понятием стратегической ценности неопределенности иллокуций Дж. Лич связывает феномен амбивалентности, поскольку «амбивалентность предлагает слушателю несколько вариантов возможных интерпретаций» (Leech, 1983, с. 96). Незадолго до Дж. Лича лингвисты Давид Гордон и Джордж Лакофф отметили, что «амбивалентность может передавать два очень разные значения и не потому, что имеет две различные логические структуры. Амбивалентность – это одно из значений, которое передается в зависимости от контекста» (Gordon and Lakoff, 1971, с. 72). Развивая концепцию амбивалентности Дж. Лича, Дженнифер Томас трактует ее как «неопределенность, в которой говорящий не показывает четко, какой именно из ряда похожих иллокутивных актов он имел в виду» (Цит. по: Tanaka, 2001, с. 23).

Амбивалентность (лат. *ambo* ‘обе’ и *valentia* ‘сила’; лат. *ambo* ‘два, оба’; *valens, valentis* ‘значимый, важный, ценный’) текста – возможность множественной интерпретации текста; в **психологии** – двойственность чувственного восприятия личностью одного объекта; в **эстетике** – двойственность ориентации эстетической деятельности на действительность и идеал; неоднозначность эстетических чувств и переживаний. Совмещение в семантической структуре слова

значений, противоречащих друг другу (ср.: одолжить – ‘1. взять в долг; 2. дать в долг’ (Загнитко, 2012, с. 40), – одна из ключевых прагматических категорий на пути к пониманию сложности намерения говорящего в процессе общения. Относительно намерения адресанта случаи бывают разными. Прежде всего, перлокутивное намерение может быть, а может и не быть точным и недвусмысленным. В словаре лингвистических терминов разграничены два вида амбивалентности: *истинная* – перлокутивное намерение не сформулировано четко в сознании говорящего, *стратегическая* – перлокутивное намерение адресанта четко определено в его сознании (Загнитко, 2012, с. 40). Основой градации истинной и стратегической амбивалентности является степень осознания адресантом собственного перлокутивного намерения (Гнатюк, 2013, с. 62). В свою очередь стратегическая амбивалентность делится на два вида. В первом случае адресант хочет достичь запланированного коммуникативного эффекта без учёта выбора, реакции и под. адресата. Употребление амбивалентности заключается лишь в том, чтобы актуализировать намерение наименее угрожающим способом. Во втором случае, хотя адресант и имеет в подсознании чёткое перлокутивное намерение, он готов «пересмотреть» его в соответствии с ожидаемой реакцией адресата. И если адресант рискует испортить добрые отношения с адресатом, то амбивалентность даёт ему возможность скрыть первоначальное намерение, оставляя за слушателем право выбора дальнейшего развития разговора.

Такой функциональный подход прагмалингвистов в теории речевых актов позволил отделить семантику (информацию, которая передается через код) от прагматики (информации, возникающей в результате применения кода).

1.3. Мотивация стратегической амбивалентности

Исследователями косвенных иллокуций установлено, что чаще всего стремление достичь запланированного эффекта является основной мотивацией стратегии не прямых формулировок. С опорой на концепцию прагматических импликатур Г.-П. Грайса можно объяснить, как говорящему удастся быть понятым слушателем в том случае, когда он говорит одно, а подразумевает нечто совсем иное. Если замечания адресанта кажутся неуместными, то адресат, в соответствии с максимой релевантности, начинает искать связь между услышанным и намерением говорящего (коммуникативной целью высказывания).

Адресант оставляет неопределённым, какой именно речевой акт он продуцирует, и дает возможность адресату решать, как его следует воспринимать. С другой стороны, слушатель или читатель вынужден прибегать к предположениям, чтобы адекватно проинтерпретировать импликатуру амбивалентного высказывания.

Рассмотрим пример, общеизвестный в условиях межличностного общения – разговор между хозяйкой (А) и арендатором (В). Арендатор хочет позволить, когда хозяйка обращается:

A1: *You can use the phone in my room, if you like* [there is the phone in X's room].

B1: *Oh, yes. Thank you, but I wouldn't like to cause you any problems* [still holding the receiver of the phone in the kitchen and looking at the memo of the telephone number].

A2: [cooking] *Will you use the telephone in my room because I might be a bit noisy.*

B2.: *Yes, I see.* [hanging the receiver up, and goes to the other phone in X's room]) (Цит. по: Tanaka, 2001, с. 29 – 30).

Форма модального глагола *you can* (=вы можете) амбивалентна. Высказывание, которое вмещает эту форму, – удачное средство смягчения эффекта директивы. В этой ситуации директива сформулирована как предложение: *Может быть, Вы воспользуетесь телефоном в моей комнате?*, – что не позволяет адресату ответить *Нет*.

Повтор адресантом непонятной для адресата амбивалентной формы делает перлокутивное намерение понятным, что в свою очередь дает возможность переоценить предыдущее высказывание, воспринятое адресатом как просьба. С другой стороны, адресант стремится представить свое намерение менее навязчивым способом. На самом деле, перлокутивное намерение по содержанию не предполагает обсуждения, однако его форма влечет первоначально неправильное восприятие адресатом. Вероятность быть неправильно понятым потенциально присутствует в амбивалентности, и эта возможность возрастает в условиях межличностного межкультурного общения.

Мотивация употребления стратегической амбивалентности заключается в желании адресанта изложить намерение ненавязчиво, предоставив адресату право выбора восприятия. Мотивация амбивалентности состоит, прежде всего, в вежливости: адресант стремится представить первоначальное намерение способом, «открытым» для различных интерпретаций, чтобы избежать ответственности и предотвратить риск оскорбления адресата. Неопределенность намерения говорящего, отсутствие категоричности в высказывании оставляет возможность решать, как воспринимать тот или иной речевой акт, что в реальных условиях межличностного общения составляет залог успеха.

2. АМБИВАЛЕНТНОСТЬ КАК ПРАГМАТИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ ИРОНИИ

Намерение говорящего может быть разным. Рассмотрим, например, общеизвестное высказывание *Ты – истинный гений!* Существует объективное значение этого высказывания, обусловленное толкованием слова *гений* – ‘тот, кто одарен большими умственными способностями’. В другом случае это выражение может иметь противоположный смысл: *Ты – истинный гений!*, т.е. *неис-*

правимый дурак. Новый прагматический смысл высказывания порождается ироническим контекстом, который передает не дословное (прямое), а скрытое, проникнутое коннотацией сарказма значение. Таким образом, иронический смысл связан с проблемой намерения говорящего, который использует стратегию иронии во избежание конфликтной ситуации и эффективности межличностного взаимодействия.

2.1. Косвенная коммуникативная стратегия и ирония

Проблема косвенных иллокуций обсуждалась в работах первых теоретиков речевых актов. Джон Сёрль, признанный авторитет в области исследования косвенных речевых актов, ещё в 80-е годы прошлого века обратил внимание на специфику прямых – непрямых формулировок: «К простейшим случаям выражения значения в языке относятся такие, при которых говорящий, представляя некоторое предложение, имеет в виду ровно и буквально то, что он говорит. В таких случаях происходит следующее: говорящий стремится оказать определённое воздействие на слушающего; он стремится сделать это, побуждая слушающего опознать его намерение; наконец, он стремится побудить слушающего диагностировать это намерение с опорой на имеющиеся у слушающего знания о правилах, лежащих в основе продуцирования высказываний. Известно, однако, что подобная семантическая простота присуща далеко не всем высказываниям на естественном языке: при намёках, выпадах, иронии, метафоре и т.п. Значение высказывания данного говорящего и значение соответствующего предложения во многих отношениях расходятся» (Searle, 1975, с. 62).

Это открытие позволило констатировать наличие выражений, обладающих двумя иллокутивными силами. Поскольку в форме вопроса может осуществляться просьба и под., существует два способа передачи информации – прямой и косвенный. В случае косвенных иллокуций один речевой акт осуществляется при помощи другого.

Исследователи косвенных иллокуций справедливо считают, что завуалированный речевой акт может быть коммуникативно более гибким и действенным, чем прямой. В определенных ситуациях буквальный речевой акт может оказаться недостаточно сильным для достижения коммуникативных целей, и вследствие этого в намерение говорящего входит создание другого – небуквального речевого акта (Вандервекен, 1990, с. 55). Так, например, выражение *Я уйду от тебя не позже семи часов* может быть воспринято в соответствующих условиях как обещание, предупреждение, угроза, предсказание. В каждом случае в сочетании с той или иной иллокутивной силой будет выражен иной смысл посредством различных иллокутивных актов (Струк, 1992, с. 8).

На современном этапе развития прагматической, функционально-коммуникативной лингвистики речевое общение все чаще уходит от прямых формулировок, предпочитая более осторожные, этикетные, косвенные формы интеракции.

2.2. Отличие иронии-эффекта от других форм комического

Впервые ирония была использована в ранней греческой комедии применительно к личности Эйрона, положительного героя и полной противоположности другого персонажа – высокомерного Алазона. Эйрон постоянно торжествовал над коварным Алазоном благодаря умению иронизировать. В период античности ирония воспринималась как явление отрицательное. Ироническая двойственность не нравилась грекам хотя бы потому, что отрицала основные философско-эстетические постулаты о гармонии содержания и формы. Противоречивое ироническое высказывание разрушало гармонию и порождало неприятный диссонанс. Сократовская ирония была направлена против собеседника. Впоследствии этот тип иронии, оставаясь по форме сократовским, становится стилистическим приемом в художественной литературе, направленным на критику негативных явлений действительности. Современные теории иронии унаследовали сущность предшествующих, прежде всего, такой неотъемлемый атрибут иронии, как чувство превосходства говорящего относительно собеседника, а также относительно явления действительности, в котором проявляется противоречие.

В современном литературоведении выделяют как наиболее распространенные три типа иронии: вербальная ирония возникает в ситуациях, когда говорящий говорит или делает что-то одно, тогда как истинное значение его речи или действия противоположно, то есть вербальная ирония порождается в результате контраста между предполагаемым и ожидаемым; ирония ситуации порождается тогда, когда события последовательно развиваются в каком-то одном направлении, но это развитие внезапно завершается противоположным ожидаемому слушателем или читателем; драматическая (трагическая) ирония порождается в результате того, что читатель или слушатель знает информацию, которая неизвестна персонажам; этот тип иронии, собственно, создается благодаря контрасту между тем, что говорит или во что верит персонаж, и той объективной правдой, которую знает читатель или слушатель.

В литературоведении ирония рассматривается в группе комического. Богдан Дземидок называет характерной чертой комизма противоречие между явлением и ожиданиями слушателя и выделяет две формы комического – юмор и сатиру (Дземидок, 1974, с. 88). Леонид Тимофеев определяет юмор как отрицание частичного второстепенного, а сатиру как отрицание общего и основного. Относя иронию к сатире, различие между юмором и сатирой учёный усматривает в эмоциональном отношении говорящего и усилению критики. В юморе говорящий симпатизирует явлению или предмету, хотя и указывает на определенные недостатки. Однако если недостатков слишком много, это препятствует симпатии и авторская оценка переходит в сатиру. Л. Тимофеев выделяет два типа иронических высказываний: собственно иронию и сарказм (злую иронию). Рассматривая иронию в группе комического, учёный обращает вни-

мание на агрессивность иронии по сравнению, например, с добродушным юмором (Тимофеев, 1966, с. 386 – 387). В литературоведении считается, что когда ироническая насмешка становится злой, издевательской, ее называют сарказмом.

В последние десятилетия подход к иронии изменился. Принято разграничивать иронию как средство, стилистический прием и иронию как результат, т.е. иронию-эффект, основанную на ироническом смысле, который создается комплексом равноуровневых языковых средств. Поскольку до недавнего времени ирония рассматривалась как стилистический прием, возникает потребность обратить пристальное внимание на прагматические и функционально-коммуникативные параметры иронии как эффективного средства успешного межличностного взаимодействия.

Большинство современных исследователей полагает, что иронию нельзя ограничивать отношениями противоположности, потому необходимо углубленное изучение этого сложного явления. Иронию-эффект трактуют как неординарный способ формулировки высказывания, тонкую скрытую насмешку, речевой феномен, который создается с помощью разнообразных языковых средств путем формирования резкого несоответствия между буквальным значением фразы (высказывания в целом) и контекстным значением в противоположность иронии как стилистическому средству, т.е. такой форме выражения мысли, когда слову или высказыванию присваивается противоположное значение.

Например, в ситуации, когда кому-то сообщают, что у него украли автомобиль, а он реагирует: *Именно этого я собственно и хотел!* или когда все друзья отказываются помочь и последующая реакция того, кому отказано в помощи: *Какие у меня хорошие друзья!*, происходит нарушение максим общения: количества, релевантности, манеры, а главное – максимы качества. Иронические реплики подразумевают нечто противоположное сказанному, т.е. *Это именно то, чего я не хотел!* или *Какие у меня плохие друзья!* Противоречие (сознательное отрицание), сформированное различием между планом выражения и планом содержания, лежит в основе прагматической сущности иронии. Другая особенность этого прагматического явления – чувство превосходства говорящего относительно предмета речи, в котором проявляется противоречие. Ирония – явление глубоко субъективное, поскольку в сознании иронизирующего рождается новая оценка, основанная на сознательном (осознаваемом) несоответствии эксплицитного плана выражения и имплицитного плана содержания.

София И. Походня пишет: «В случае иронии между узуальным и окказиональным значением возникают отношения несоответствия, противоречия, и это порождает субъективно оценочную модальность. Создание иронического смысла вызвано интенцией автора выразить свое отношение к действительности косвенным путем; отстраниться от ситуации» (Походня, 1989, с. 112). На-

дежда Д. Арутюнова акцентирует внимание на особой роли говорящего, «чьими интересами и взглядами обусловлена оценка, лишена параметра объективной истинности» (Арутюнова, 1988, с. 51). Безусловно, ирония-эффект имеет свои отличительные особенности, которые доказывают ее принадлежность к группе комического. Рассмотрим пример:

Lady Caroline: *I believe this is the first English country house you have stayed at, Miss Worsley? You have no country houses, I am told, in America?*

Hester: *We have not many.*

Lady Caroline: *Have you any country?*

Hester (smiling): *We have the largest country in the world, Lady Caroline. They used to tell us at school that some of our states are as big as France and England put together* (Oscar Wilde: *A Woman of No Importance*).

Использование англоязычных омонимов *country* ‘страна, родина’ и *the country* ‘сельская местность’ создает иронический эффект. Замечая, что *У нас самая большая country (страна) в мире, а также территория некоторых наших штатов – как Франция и Англия вместе взятые*, американка насмехается над хвастливой леди Керолайн. Очевидно, несоответствие больше отвечает природе иронии, чем противоположность, что и иллюстрирует беседа леди Керолайн и Гестер, т.к. сокрытое не является отрицанием буквального.

Отмечая, что «Иронические высказывания имеют особенно высокую степень прагматической неопределенности в ситуации, при которой возникает полное несовпадение между пропозициональным содержанием высказывания и его буквальным значением» (Космеда, 2000, с. 3), Тетяна А. Космеда предвосхищает разграничение иронии-эффекта и иронии – стилистического средства. Последняя оказывается одним из способов создания иронического смысла в противоположность иронии-эффекту, в которой усматривают «все случаи возникновения резкого несоответствия между буквальным значением фразы, предложения, всего высказывания с их значением, которое следует из контекста» (Казанская, 1980, с. 47). Всё вышесказанное подтверждает необходимость более глубокого изучения иронии – сложного функционально-прагматического феномена, в основе которого находится, с одной стороны, стратегия амбивалентности, а с другой – прагматическая импликатура как механизм продуцирования иронического эффекта.

2.3. Прагматическая импликатура иронии и стратегии амбивалентности

Кодирование и декодирование косвенных речевых актов осуществляется в соответствии с определёнными правилами, которые обращены, в первую очередь, к *принципу сотрудничества* (кооперации). Принцип кооперации П. Грайса заключается в единстве четырех максим: полноты информации, качества информации, релевантности (отношения), манеры (Grice, 1978, с. 8 – 9), которые направлены на подчинение коммуникативного акта определённым общим

правилам как со стороны говорящего, так и со стороны слушающего. При описании максим П. Грайс использует категории Иммануила Канта: количества, качества, отношения и способа. По-мнению учёного, коммуникативный вклад речевой ситуации определяет коммуникативная цель говорящих: «Обычно диалог представляет собой в той или иной степени особого рода совместную деятельность говорящих, каждый из которых в какой-то мере признает общую для них обоих цель» (Grice, 1975, с. 48). Поскольку участники коммуникативного акта преследуют совместные цели, ситуации речевого взаимодействия в большинстве случаев подчинены определённым максимам рационального общения, каждая из которых, в свою очередь, состоит из нескольких постулатов. Например, максима полноты информации связана с количеством информации и инвариантно реализуется в следующем постулате: высказывание должно содержать не меньше и не больше информации, чем требуется для понимания коммуникативной интенции адресанта. Максима качества информации подразумевает истинность подаваемой информации и осуществляется вследствие оптимизации следующих постулатов: не предоставлять ложную информацию; не говорить того, для чего нет достаточных оснований. Максима релевантности (отношения) связана с отношением к теме подаваемой информации и предполагает постулаты: не отклоняться от темы и говорить по существу. Максима манеры предполагает обращение к способу передачи информации, т.е. важным является не только то, **что** говорится, а скорее, **как** говорится (соответствует коммуникативной ситуации). К этой максиме предложены следующие постулаты: выражаться чётко, лаконично и последовательно, избегая непонятных выражений, неоднозначности, ненужного многословия.

Сила и состоятельность концепции П. Грайса заключается в том, что она учитывает случаи, когда говорящий нарушает какую-либо максиму, например, релевантности, т.е. говорящий имеет намерение сообщить нечто, относящееся к предмету разговора. Подтверждением этому может быть следующая ситуация повседневного общения:

Дима и Ваня с давних пор – хорошие друзья. Дима женат и часто приглашает холостяка Ваню к себе домой. А теперь друзья Димы, сплетничая, донесли ему, что недавно видели Ваню с женой Димы, как они танцевали на дискотеке в то время, когда Димы не было в городе.

Реакции Димы была такой: Ваня знает, как быть хорошим другом, не так ли?! (пример наш – Л. Г.).

В представленной ситуации реакция Димы оказалась бы неадекватной, если воспринимать её буквально. Но если предположить, что говорящий нарушает максиму качества и говорит совсем не то, что думает на самом деле, то адресат способен понять, что данное высказывание содержит прагматическую импликацию, поскольку говорящий иронизирует по поводу предмета разговора.

Следующий пример иллюстрирует роль семантической интертекстуальной пресуппозиции, необходимой для адекватной интерпретации иронии.

Разговор между леди Керолайн и лордом Иллингворфом об американской девушке Гестер:

Lady Caroline: *These American girls carry off all the good matches. Why can't they stay in their own country? They are always telling this is the Paradise of women.*

Lord Illingworth: ***It is, Lady Caroline. That is why, like Eve, the are so extremely anxious to get out of it*** (Oscar Wilde. A Woman of No Importance).

Косвенная ироническая иллюкуция актуализируется благодаря аллюзии *like Eve* (= подобно Еве), относящейся к библейскому рассказу о потерянном рае. Незнание библейских фактов реципиентом сделало бы высказывание лорда Иллингворфа *like Eve* неуместным.

Подтекст имеет тенденцию появляться тогда, когда нарушаются максимы ведения разговора. Несоответствие или противоречие в содержании вынуждает слушателя / читателя обращаться к предположениям в поисках адекватной информации, соответствующей максиме уместности для правильной интерпретации скрытого смысла, предполагающей возможность «читать между строк». Подобные предположения делаются преимущественно подсознательно. Следовательно, адресат выводит из контекста ситуации общения прагматические компоненты скрытого смысла, так называемые имплицатуры дискурса, которые вступают в противоречие с буквальным значением высказывания.

Таким образом, языковые средства, используемые в косвенных речевых актах, могут распознаваться только в случае знания адресатом принципов и максим общения благодаря обращению к пресуппозициям, контексту высказывания и прочим фоновым знаниям, т.к. языковые единицы, маркирующие косвенную иллюкуцию, обычно свидетельствуют о нарушении говорящим одного или нескольких постулатов коммуникативного кодекса, вследствие чего появляется прагматическая имплицатура.

Проанализированный фактический материал подтверждает прагматическую силу стратегии амбивалентности в иронии. Ирония-эффект способствует успешному межличностному взаимодействию. Подход к ироническим высказываниям с позиции косвенных иллюкуций и стратегической двусмысленности, предполагающих достижение запланированного результата, хотя и не является чем-то совершенно новым, уходя корнями в эпоху античности, не нашел достаточного отражения в современной лингвистической литературе. Переоценка явления иронии с учётом функционально-прагматической концепции речевого взаимодействия еще ожидает досконального, более тщательного исследования.

2.4. Истинная амбивалентность в иронических высказываниях

Намерение говорящего может имплицироваться в истинной и стратегической амбивалентности. В повседневных актах коммуникации нередки случаи,

когда перлокутивное намерение не формулируется чётко даже в сознании говорящего, то есть адресант и сам не знает, чего он хочет достичь в результате амбивалентной стратегии. В таких случаях амбивалентность, которую можно считать истинной (естественной), – это не стратегия сокрытия определенного коммуникативного намерения, а лишь выражение неопределённости, нечёткости в сознании адресанта. В отличие от истинной, существует амбивалентность стратегическая, когда коммуникативное намерение адресанта точно определено в его сознании.

При неопределённости намерения речь идет о так называемой истинной амбивалентности: «перлокутивное намерение нечеткое в сознании говорящего, и эта нечеткость выражается амбивалентностью» (Tanaka, 2001, с. 123). Истинная ирония порождается прагматической имплицатурой с естественной амбивалентностью и возникает тогда, когда адресант иронического высказывания и сам до конца не осознает, чего именно стремится достичь. Иллюстрацией служит следующий пример (девочка Скаут отзывается о своей знакомой):

Miss Maudie: *What did you do, Stephanie, move over in the bed and make room for him? (That shut her up a while).*

Scout: *I was sure it did. Miss Maudie's voice was enough to shut anybody up (Lee H. To kill a Mockingbird).*

Фраза *Сам голос дамы Maudie мог бы заткнуть каждого* не имеет какого-либо стратегического иронического подтекста. Девочка, безусловно, иронизирует, но перлокутивное намерение не выражено чётко в ее сознании – она не пытается сформировать у слушателя ироническое отношение к предмету оценивания. Итак, данный контекст представляет собой образец истинной иронии.

Приведем еще один пример иронии, использованной без чётко осознанного намерения: “*Why don't you come over, Charles Baker Harris?*” he said. *Lord, what a name!*”

“*It's not any funnier than yours. Aunt Rachel says your name's Jeremy Atticus Finch.*”

Jem scowled. “*I'm big enough to fit mine*”, he said. “*Your name's longer than you are. Bet it's a foot longer*” (Lee H. To Kill a Mockingbird).

Адресант (Джем) не осознает до конца, с какой целью иронизирует, поэтому не пытается с помощью иронии направить диалог в чётко определенное русло. Следовательно, его ирония истинна. Истинная ирония проявляется в межличностном общении тогда, когда перлокутивное намерение нечётко выражено в сознании говорящего, и ни адресант, ни слушатель не намерены управлять диалогом с помощью иронической оценки. Однако истинная ирония, когда адресант не имеет определённого намерения и не пытается повлиять на дальнейшее развитие диалога, фиксируется в межличностной коммуникации значительно реже, чем ирония стратегическая.

2.4.1. Случаи неоднозначной интерпретация амбивалентности

Некоторые случаи амбивалентности можно трактовать по-разному. Прежде всего, это касается использования иронии автором художественного произведения как стилистического приёма. Так, например, если адресантом высказывания является автор, амбивалентность в иронии оказывается авторской стратегией, направленной на выражение оценивания ситуации.

Ср.: *Ginger and Nina have just got married and were going on the plane for their honeymoon. Ginger recited a poem and then he said:*

“Well, I mean to say, don’t you feel somehow, up in the air like this and looking down and seeing everything underneath. I mean, don’t you have a sort of feeling rather like that, if you see what I mean?”

Nina looked down and saw inclined at an odd angle a horizon of straggling red suburb; arterial roads dotted with little cars; factories; a disused canal; some distant hills (E. Waugh: *Vile Bodies*).

Ивлин Во точно выражает свою оценку, не оставляя читателю возможность многоплановой трактовки. Фраза *Я думаю, меня сейчас стошнит* меняет настрой читателя, направляя его восприятие в нужное русло. Проанализированный тип подразумевает стратегическое употребление иронии. Адресант руководствуется чётко определенным намерением и делает все возможное для его достижения. Адресант стратегической иронии сам управляет развитием диалога, настроений, событий и под.

Если же адресантом высказывания считать Нину, то, возможно, данную разновидность следует квалифицировать как истинную иронию. Перлокутивное намерение в сознании Нины выражено нечётко. Ни она, ни ее собеседник Джинджер, скорее всего, не пытаются управлять диалогом, что подтверждает отсутствие стратегического направления иронии.

Рассмотрим другие примеры, когда автор оставляет читателю право воспринимать сказанное по собственному усмотрению:

“Mr Conner said where each and everyone of them was, and he was bound and they would get away with it, so the boys came before the probate judge on charges of disorderly conduct, disturbing the peace, assault and battery, and using abusive and profane language in the presence and hearing of a female. The judge asked Mr Conner why he included the last charge; Mr Conner said they cussed so loud he was very sure every lady in Maycomb heard them” (Lee H: *To Kill a Mockingbird*).

Автор иронизирует над господином Коннером, который стремится отомстить мальчишкам за насмешки над ним. Однако Харпер Ли предоставляет читателю возможность выбора: ситуацию можно воспринимать как иронию над господином Коннером или как случайность. Выбор того или иного варианта восприятия обуславливает дальнейшую оценку персонажа и событий в целом. Истинная ирония порождается импликатурой с естественной амбивалентностью и возникает тогда, когда адресант иронического высказывания оконча-

тельно не осознает собственную интенцию. Перлокутивный эффект в его сознании выражен нечётко, поэтому ни адресант, ни адресат не пытаются управлять диалогом с помощью иронии.

Показательным примером стратегической иронии является следующий фрагмент:

“Oh, it’s no use talking to Chastity. She is too high and mighty to be an angel now” (E. Waugh: *Vile Bodies*).

Высказывание о девушке, которая так высоко взлетела, что уже не хочет играть роль простого ангела в пантомиме, можно воспринимать иначе, если адресантом считать автора произведения. Вероятно, Ивлин Во умышленно использует данную конструкцию, чтобы актуализировать соответствующую характеристику персонажа. Перлокутивное намерение ясно выражено в сознании автора, одновременно читателю предоставляется возможность выбора восприятия сказанного. Тем не менее предложенная автором ироническая оценка поведения девушки: *взлетев так высоко, она не могла оставаться ангелом (чистым и безгрешным)* определяет последующее восприятие персонажа читателем.

С другой стороны, если адресантом считать не автора произведения, а говорящего (персонажа), то намерение последнего может иметь вероятностный характер. В таком случае говорящий не пытается направлять диалог. Даже подразумеваемая критическую оценку поведения девушки, персонаж не до конца ее осознает, что доказывает наличие истинной иронии.

3.1. Коммуникативно-прагматическая типология стратегической иронии

Автор ироничных высказываний со стратегической амбивалентностью руководствуется четко определенным в его сознании намерением и создает все необходимые условия для его достижения, управляя дальнейшим развитием диалога, или же коммуникативное поведение слушающего, которому адресовано ироническое высказывание, определяет направление диалога. Если намерение адресанта чётко выражено в его сознании, то амбивалентность применяется стратегически. Стратегическая амбивалентность подразделяется на две разновидности: 1) коммуникативное намерение, «закрытое» для изменений, 2) коммуникативное намерение, «открытое» для изменений (Tanaka, 2001, с. 26 – 29).

В первом случае перлокутивный эффект, которого стремится достичь адресант, запланирован. Адресату не остается выбора, а говорящий не собирается изменять первоначальное намерение. Мотивация употребления амбивалентности заключается в том, чтобы обозначить намерение адресанта ненавязчиво и таким образом способствовать более успешной его реализации. Если намерение чётко выражено в сознании говорящего, но не обнаруживается с помощью специальных языковых средств, то перлокутивная сила высказывания не соответствует действительности. Адресант скрывает первоначальное наме-

рение в амбивалентной форме, подводя адресата к желаемому выводу, т.е. к перлокутивного эффекту, который будет совпадать с его перлокутивным намерением.

В другом случае адресант реализует свое намерение с учётом ситуации. Он готов «пересмотреть намерение, ориентируясь на реакцию адресата, и, при необходимости, отказаться от первоначального намерения. В этом случае адресант не рискует испортить отношения с адресатом. Амбивалентность позволяет говорящему скрывать намерение, чтобы избежать ответственности. Если намерение говорящего открыто для изменений, он может не проявлять его даже тогда, когда перлокутивный эффект не достигнут.

3.1.1. Стратегическая амбивалентность: интенция, «закрывающая» для изменений

Итак, говорящий сам управляет развитием событий и направляет коммуникативный акт в соответствующее русло. Если намерение адресанта чётко определено и закрыто для изменений, он делает все возможное, чтобы его достичь.

Фактический материал иллюстрирует коммуникативное намерение адресанта высказать критическое замечание в форме иронической оценки:

Mrs. Allonby: *Curious thing, plain women are always jealous of their husbands, beautiful women are never!*

Lord Illingworth: *Beautiful women never have time. They are always so occupied in being jealous of other people's husbands* (Oscar Wilde: *A Woman of No Importance*).

В ответ на замечание Миссис Алонби (*Интересная вещь, некрасивые женщины всегда ревнуют своих мужей, красивые женщины – никогда*) лорд Иллингворф высказывает безответственное замечание: *У красивых женщин никогда нет на это времени, потому что они постоянно заняты приступами ревности относительно собственной персоны со стороны жен других мужей*. Такое употребление иронии неизбежно предполагает раскрытие намерения говорящего.

Использование стратегической иронии подтверждает следующий пример:

Nina was a small woman, with a brown complexion and dark straight hair which she dyed blond. Her arms were covered with long downy hair which she also dyed blond, so that she gave the impression of a small artificial animal (Iris Murdoch: *The Flight from the Enchanter*).

Адресант описывает Нину, иронизируя над ее внешностью, а также дает возможность слушающему понять свою неизменную иронию. В противном случае адресант мог бы закончить описание словами *long downy hair which she also dyed blond*. Открытое выражение автором оценки внешности Нины: *so that she gave the impression of a small artificial animal* подтверждает использование стратегической иронии.

3.1.2. Стратегическая амбивалентность: интенция, «открытая» для изменений

Коммуникативное намерение, «открытое» для изменений, представляет собой тип стратегической амбивалентности, который предполагает реакцию адресата, определенную направлением коммуникативного акта. Этот тип стратегической двусмысленности обусловлен тем, что адресант, имеющий вполне определенное в сознании намерение, как правило, не реализует его окончательно, вследствие чего диалог развивается в соответствии с реакцией слушателя. К образцам такого типа стратегической амбивалентности относится следующий контекст:

Lord Illingworth: *Shall we go in to tea?*

Mrs. Allonby: *Do you like some simple pleasures?*

Lord Illingworth: *I adore simple pleasures. They are the last refuge of the complex. But, if you wish, let us stay here. Yes, let us stay here. The Book of Life begins with a man and a woman in a garden.*

Mrs. Allonby: *It ends with Revelations.*

Lord Illingworth: *You fence divinely. But the button has come off your foil.*

Mrs. Allonby: *I have still the mask.*

Lord Illingworth: *It makes your eyes lovelier.*

Mrs. Allonby: *Thank you. Come* (Oscar Wilde. *A Woman of No Importance*).

Ироническое значение создается с помощью аллюзии, сигнализирующей об имплицатуре дискурса. Адресат миссис Алонби правильно интерпретирует библейскую аллюзию *The Book of Life begins with a man and a woman in a garden* (Святая книга / Старый Завет с первым мужчиной и женщиной начинается именно в саду – Л. Г.), о чем свидетельствует следующая реплика: *It ends with Revelations* (Но заканчивается Апокалипсисом – Л. Г.). Коммуникативное намерение опытного ловеласа, лорда Иллингворфа, состоящее в направлении разговора с миссис Алонби в интимное русло, наталкивается на препятствие – ясно выраженное коммуникативное намерение собеседницы не поддерживать разговор в интимной тональности. Тактика изменения первичного коммуникативного намерения в соответствии с ситуацией не позволяет говорящему продолжать подобный разговор. Под влиянием встречной тактики собеседницы лорду Иллингворфу приходится изменить направление диалога.

Следовательно, в случае «открытого» для изменений коммуникативного намерения адресант, хотя и имеет определенное перлокутивное намерение, готов «пересмотреть» его в соответствии с реакцией адресата, что служит повышению эффективности межличностного общения.

Исследование амбивалентности как прагматического механизма создания иронического эффекта показывает, что намерение говорящего имплицуруется в истинной и стратегической амбивалентности. Истинная ирония, порождаемая прагматической имплицатурой с истинной амбивалентностью, значительно отличается от иронии со стратегической амбивалентностью, когда коммуни-

кативное намерение адресанта чётко определено в его сознании. Проанализированный фактический материал из англоязычной художественной литературы подтверждает прагматическую значимость стратегической амбивалентности для достижения коммуникативных намерений говорящего. Перспективным станет дальнейшее изучение механизмов коммуникативной стратегии намёка, участвующих в создании коммуникативно-прагматической типологии иронии-эффекта со стратегической амбивалентностью в одно- и разноструктурных языках, что в условиях глобализации способствует повышению эффективности межличностного и межкультурного взаимодействия.

Источники

- CARNEGIE, Dale: How to Win Friends and Influence People. New York: Pocket Books, a Division of Simon and Schuster 1966. 558 с.
LEE, Harper: To Kill a Mockingbird. London: Arrow Books 2006. 309 с.
MURDOCH, Iris: The Flight from the Enchanter. London: Vintage 2000. 304 с.
WAUGH, Evelyn: Vile Bodies. Boston: Back Bay Books 1999. 322 с.
WILDE, Oscar: A Woman of No Importance. London: Penguin Popular Classics 1996. 97 с.

Литература

- АРУТЮНОВА, Надежда Д.: Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. Москва: Наука 1988. 340 с.
АРУТЮНОВА, Надежда Д.: Фактор адресата. In: Известия АН СССР. Серия литературы и языка, 1981, Вып. 4, с. 356 – 367.
БЛЕЙЛЕР, Эйген: Аффективность, внушение, паранойя. Москва: Центр психологической культуры 2001. 208 с.
ВАНДЕРВЕКЕН, Даниель: Небуквальные речевые акты. In: Концептуализация и смысл. Новосибирск: Наука 1990. с. 31 – 61.
ГНАТЮК, Любомира: Технології міжперсонального спілкування у міжкультурній взаємодії. Донецьк: Вид-во «Ноулідж» 2013. 336 с.
ДЗЕМИДОК, Богдан: О комическом. Москва: Просвещение 1974. 124 с.
ЗАГНІТКО, Анатолій: Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ 2012. 402 с.
ИЛЬИН, Илья: Постмодернизм: словарь терминов. Москва: ИНИОН РАН 2001. 384 с.
КАЗАНСКАЯ, Галина: Некоторые стилистические приемы создания эффекта иронии в портретных характеристиках романа С. Ричардсона «Клариса Гарлоу». In: Вопросы стилистики английского языка, 1980, Вып. 155., с. 47 – 52.
КОСМЕДА, Тетяна А.: Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів 2000. 349с.
ПАДУЧЕВА, Елена: Прагматические аспекты связности диалога. In: Изв.АН СССР СЛЯ, 1982, Вып. 4, с.305 – 313.
ПОХОДНЯ, София, И.: Языковые виды и средства реализации иронии. Киев: Наукова думка 1989. 218 с.

СТРУК, Тетяна: Взаємовідношення семантичної та прагматичної структур висловлювання. В: Іноземна філологія, 1992, Вип.103, с. 3 – 8.

ТИМОФЕЕВ, Леонид: Основы теории литературы. Москва: Просвещение 1966. 478 с.

GRICE, Paul: Implicature and Literary Interpretation: Background and Preface. In: Twentieth Annual Meeting, 1978, с. 1 – 7. Доступно в: www.phil.uni/grice.html

GRICE, Paul: Logic and Conversation. In: Syntax and Semantics. New York: Academic Press 1975, Vol. 3, с. 5 – 58.

GRICE, Paul: Meaning. In: Philosophical Review. Durham: Duke University Press, 1957, № 66, с. 377 – 388.

GORDON, David – LAKOFF, George: Conversational postulates. In: Papers from the Seventh Regional Meeting. Chicago: Linguistic Society 1971, с. 63 – 84.

LEECH, Geoffrey: Principles of Pragmatics. London: Longman 1983. 250 с.

SEARLE, John: Indirect Speech Acts. In: Syntax and Semantics. Speech Acts. Eds. P. Cole – J. Morgan. New York: Academic Press, 1975, Vol. 3, с. 59 – 82.

TANAKA, Noriko: The Pragmatics of Uncertainty: Its realisation and Interpretation in English and Japanese. Yokohama 2001. 291 с.

Resumé

FUNKČNO-KOMUNIKATÍVNA TYPOLÓGIA AMBIVALENTNOSTI AKO PRAGMATICKEJ STRATÉGIE IRÓNIE (na anglickom materiáli)

Článok je venovaný výskumu ambivalentnosti ako jednej z kľúčových kategórií na ceste k pochopeniu zložitosti pojmu komunikačný zámer hovoriaceho. V štúdií sme podrobili analýze rozličné typy ambivalentnosti, stanovili sme špecifickosť typov strategickej ambivalentnosti v porovnaní so skutočnou ambivalentnosťou a zhodnotili vplyv nepriamej komunikačnej stratégie, pričom sme stanovili status ambivalentnosti. So zreteľom na funkčno-komunikačný prístup sme analyzovali mechanizmy optimalizácie interindividuálneho pôsobenia vrátane využitia pragmatickej stratégie ambivalentnosti v irónii, ktorá zvyšuje efektívnosť medzilidskej komunikácie.

Sledovaný jazykový jav – stratégiu použitia ambivalentnosti v irónii – sme skúmali ako zdvorilostnú stratégiu zabezpečujúcu ironicky nekonfliktnú komunikáciu. Účastníci dialógu používajú iróniu so zreteľom na konkrétny cieľ: urobiť komunikáciu efektívnejšou, zmierniť ostrosť určitých momentov, zabezpečiť atmosféru komunikačného komfortu, čo v konečnom dôsledku poslúži na dosiahnutie maximálneho vzájomného porozumenia.

Funkčno-komunikačný aspekt použitý pri výskume irónie je spojený a ambivalentným významovým pohybom formujúcim ironickosť ako spôsob chápania sveta. Práve preto sme sa pokúsili rozlíšiť iróniu ako efekt a iróniu ako štylistický postup.

Ako perspektívne sa nám javí ďalšie skúmanie mechanizmov komunikačnej stratégie narážky zúčasňujúcich sa na komunikačno-pragmatickej typológii irónie ako efektu postavenom na strategickej ambivalentnosti – ako v jazykoch s rovnakou, tak aj s odlišnou štruktúrou – čo v podmienkach globalizácie prispieva k zvýšeniu efektívnosti interindividuálneho a interkultúrneho pôsobenia.

SPEECH RATE IN PHONETIC-PHONOLOGICAL ANALYSIS OF PUBLIC SPEECH (USING THE EXAMPLE OF POLITICAL AND MEDIA SPEECH)

HOTIMIR TIVADAR

Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia

TIVADAR, Hotimir: Speech rate in phonetic-phonological analysis of public speech (using the example of political and media speech). *Journal of Linguistics*, 2017, Vol. 68, No 1, pp. 37 – 56.

Abstract: The speech rate is comparatively ignored in linguistic and phonetic research and monographs. Most often it is discussed from the viewpoint of feeling, linguistic sense (a slow, fast, or suitable speech rate) and mainly in connection with rhythm, which includes volume and stress. The speech rate depends on the topic and purpose of communication, as well as the personal (and colloquial) attributes of the speaker. With the development of electronic media and the technical revolution, the speech rate is becoming more and more important, especially due to the significance of speed and the rapid life tempo. On television, seconds are worth thousands or even millions of dollars/Euros, which makes the speech rate and the passing of information all the more important. Nevertheless, the speech rate must be appropriate to the language and the topic so that listeners and viewers can understand the message. Values that will be presented in this article are an important point of reference for Slovenian and other languages. The rate of Slovenian speech in regards to measurements is mostly 4.5 – 6.5 syllables per second, deviations are, of course, also possible.

Keywords: phonetics, phonology, public speech, speech rate, rhetoric, Slovenian speech, electronic media

1 INTRODUCTION – CONCERNING THE SPEECH RATE

Most often we talk about the speech rate within the confines of speech articulation and speech perception. The rate of pronunciation (and consequently, speech) is more or less tied to the very process of articulation and perception in the so-called anatomical (medical and logopaedic) sense: how fast and in what manner do we use the speech apparatus to form units and how these formed units are then received (for example, Crystal, 1997). The speech rate depends on many factors. First and foremost, it depends on the speaker's character (individual characteristics), is he or she prepared (mastery of the topic), the quality of the text (rehearsed reading (ad lib/extempore), sentence-phrase-text complexity (topic difficulty) and, last but not least, language characteristics (or of the dialect/sociolect). Taking all of this into account makes the neglect of realistic measuring of the speech rate and its positioning into regular instrumental phonetic measurements somewhat

understandable, but not excusable. The speech rate is more often addressed in Rhetoric and the theatre, where the effects of speed are tied to the interpolative (also aesthetic) function. The speech rate is also important in the sense of comprehending the spoken text, which becomes even more important when media speech is taken into consideration. Speech rate or articulation is positioned among the non-linguistic or paralinguistic markers, which are considered as additional vocal value of a text. Rate depends on the type of speech – communication with addressees, such as listeners or viewers (pragmatic function). In its relative value (in simple terms, fast – means happier content, slow – means more sombre or celebratory content) rate is more universal (general parameters) and less arbitrary (more defining) than classical linguistic communicative tools (Sabot – Zimmermann, 2002, pp. 9 – 10). The rate of syllables per second is distinctly tied to a specific language and its character system – from phonemic, accentual and lexical to the syntactic elements of the said language, which was the purpose of this article. The aim is to obtain data based on representative, living speech by well-established public individuals.

1.1 The Speech Rate and its Phonological Value

After reviewing the phonetic and phonologic monographs and grammars (Pauliny, 1997; Kráľ, 2005; Vuletić, 2006; Collins-Mees, 2013; Clark – Yallop – Fletcher, 2007; Ladefoged, 2001; Toporišič, 1976 – 2000; Crystal, 2011), it was observed that the speech rate and the articulation rate are barely mentioned. David Crystal claims: „Variations in tempo provide a third suprasegmental parameter. It is possible to speed up or slow down the rate at which syllables, words, and sentences are produced to convey several kinds of meaning“ (Crystal, 2011, p. 177). A faster speech rate is in many languages supposedly categorised as a state of emergency („urgency“), while a slower speech rate is considered as depicting „deliberation or emphasis“.

The speech rate, together with pitch and loudness, forms the rhythm of the language, which is formed in a different way in each language or through various interchanges of certain parameters. In English, it is predominantly formed through equal interchange of stressed and unstressed syllables, loudness (stress) also plays a large role, which is the main rhythm element in English. The length of syllables, which can be stressed or unstressed, are crucial in Latin languages, while in Asian languages, the basic characteristic that defines rhythm is the tone (pitch accent) (pitch height; high vs. low principle) (Crystal, 2011, p. 177). The Slovenian language possesses two types of accentual systems (tonal and stress-based) that dictate the rhythm of the speech, while in the contemporary media space, the stress-based accent is predominant. Stress position changes in Slovenian language, unlike in the Czech, Slovak or Hungarian languages, which all have their stress position on the first syllable. Rhythm in Slovenian, therefore, depends mostly on the exchange of

stressed vowel syllables and additional emphasis (words pronounced with additional stress within a sentence) that depend on the meaning; as a general rule, only stressed syllables are emphasised. Generally, a single sentence does not contain many examples of stress. An ideal example would be (stressed syllables are in bold): „**Slovenščina** je slovanski jezik, ki ima **devetindvajset** fonemov“.¹

The speech rate or disorders in the speech rate are analysed through medical analysis of speech during certain logopaedic research such as, for example, research into stutter (Jelčič Jakšič – Onslow, 2012). Relatively few such studies have been done in orthoepy and phonetics, and in Grammars, when defining the speech rate, terms such as „normal“, „slow“, „fast“ are usually used through which the speaker's natural ability and feel are then expressed (Toporišič, 2000, pp. 553 – 554). Jože Toporišič suggests in *Slovenska slovnica* [*Slovene Grammar*] that a normal speech rate should be utilised according to feeling (individual perception): „Although people speak at different speed rates, we are mostly in unison when judging if someone's speech rate is fast, normal or slow“ (Toporišič, 1976, p. 460). In later editions of the Grammar he adds: „Vocal continuity is divided by pauses, tonal horizontality is animated by rising and falling tonal paths and their unequal height; stress monotony is dispersed by parts of speech that are spoken loudly, quietly or are stressed; monotony of the speech rate is changed by the person's ability to speak faster and slower; all vocalisations can typically be coloured by the subject matter, disposition of the speaker or by taking into consideration the addressee“ (Toporišič, 2000, p. 553).

The speech rate is very important in Slovenian and also other languages because of comprehension and additional emotional meaning (slow speech as an expression of sadness or solemnity, fast speech as an expression of activity or nervousness). A normal speech rate is supposed to be used during regular speech. There exists certain research regarding this, which demanded of speakers in a phonetic laboratory environment to speak in a speech rate that is normal, too fast or too slow (Horga, 2006). But what constitutes a normal speech rate? Someone, who is a slow speaker will regard as normal a pronunciation rate of, for example, three to four syllables per second (subjective aspect). For people, who normally speak a bit faster, normal would be seven syllables per second. Characterisation made by J. Toporišič of what is a normal speech rate thus depends on the linguistic feel of each individual, something that also can be found in international literature.

¹ TV Show previews or previews of their individual parts have several stressed syllables and are often spoken more loudly: **Še več** nasprotnikov **vladne** pokojninske reforme. **Vlada** v **boju** za pokojninsko reformo **stavi tudi na** **Urško Čepin**. [U. Č. is a Slovenian starlet, who filmed a provocative TV spot for the Slovenian government during a referendum campaign.] (TV Slovenija, daily news show *Dnevnik*, which aired on the 22th of May 2011 at 19.00 and was hosted by Manica J. Ambrožič, TV Slo, ><http://tv slo.si/predvajaj/dnevnik/ava2.105996338/>< (Date of access 23rd of May 2011) During this intro almost every stressed word was accentuated including the unstressed proposition **na**.

The speech rate is defined, first and foremost, as harder to measure and dependent on emotions and personal relationship: „Every speaker knows how to speak at different rates, and much research has been done in recent years to study what differences in pronunciation are found between words said during slow speech and the same words produced during fast speech. While some aspects of the speech rate are not linguistically important (e.g. one individual speaker’s speech rate when compared with some other individual’s speech rate), there is evidence to suggest that we do use such variation contrastively to help to convey something about our attitudes and emotions. This linguistic use of the speech rate is frequently called tempo“ (Roach, 2009, p. 88). Here Peter Roach, unlike J. Toporišič, points out measurability: „When doing research in this area it felt necessary to use two different measures: the rate including pauses and hesitations (the speech rate) and the rate with these excluded (the articulation rate). Although typing speed is often measured in words per minute, when studying the speech rate it is usual to measure either syllables per second or phonemes per second. Most speakers seem to produce speech at a rate of five or six syllables per second, or ten to twelve phonemes per second“ (Roach, 2009, p. 88).

Besides the term „tempo“, P. Roach also uses the term „rate“ in his phonetic dictionary, where he defines the speech rate in a phonetic (laboratory) sense: „The word rate is used in talking about the speed at which we speak; when studying speech in a laboratory it is usually expressed in terms of syllables per second, or sometimes (less usefully) in words per minute“ (Roach, 2009, p. 70).

1.1.1 Speech Rhythm

Speech rate is a part of the suprasegmental properties of a language, which possesses no special semantic value, especially not in Slovene. The speech rate creates, along with stress and emphasis, the rhythm of the Slovenian language, as it adds shades of meaning (rhetorical-theatrical view and function) and is crucial for receiving content – along with the fast pace of life and speech and the high density of content, which marks these modern times and makes the time and speech rate all the more important. In the past, international linguistics did not deal with concrete measurements and traceability of research unless it directly affected the meaning of words or sentences, which can be seen also from Crystal’s definition of the speech rate and the example he uses in his *Encyclopaedia* (Crystal, 2011, p. 177):

„A rapid, clipped single syllable may convey irritation; a slowly drawled syllable, greater personal involvement.

Compare:

„Shall I leave you now?“ asked Janet. „Yes,“ snapped John rudely.

„Shall I leave you now?“ asked Janet. „Ye-e-s,“ replied John, thoughtfully stroking his beard.“

Words in the Slovenian language have a movable stress position. Word order also depends on the meaning of the spoken text (topic–focus or functional sentence perspective, Anton Breznik in a discussion on word order already at the beginning of the 20th century – see Breznik, 1908), while fixed position in the clause („stalna stava“) is also tied to the fixed position of clitics (Toporišič, 1991, pp. 534 – 537). Rhythm in Slovenian speech is created predominantly by stress and sensibly accentuated stressed syllables or words. Rate and the rhythm of speech are important in the aesthetic sense and also where speech ties in with music and singing (Kodrič – Tivadar, 2016), which have their rhythm and speed dictated by notes. Handling rhythm as an important part of speech formation is closely tied with meter, which is usually what literary texts possess, especially in lyric. Generally, rhythm is an exact exchange of individual units, but also tied to the change or release of this „exactness“ (Sabol – Zimmermann, 2002, pp. 81 – 88). When looking at the predictability and universality of media speech on the one hand and the specifics of individual languages as well as speech positions on the other, special attention was given in this article to the absolute value of the speech rate.

1.2 The Speech rate and Rhetoric

Usually, speakers change their speech rate through discourse (with extemporaneous speech or by reading) since stressed and emphasised words are pronounced more slowly, while less relevant information is pronounced faster. The speech rate depends on the emotional colouring of the topic or the disposition of the speaker: serious and sad things (for example, speeches during celebrations or speeches at funerals) are spoken more slowly, while happy or pleasant content is spoken faster. An important factor, which affects the speech rate, is also the temperament of the speaker (Toporišič, 2000, pp. 553 – 554). Ivo Škarić, a Croatian rhetorician and phonetician, writes that a speaker usually exerts good control over the speech rate during spontaneous or extemporaneous speech. A suitable speech rate is innate to people (Škarić, 2005, pp. 132 – 134); examples of two politicians, analysed in this article and who had not passed any formal school for speaking, do not attest to this.

The difficulty of the text must also be pointed out, which during spontaneous speech is less demanding than during official and public speech, where the topics are usually more difficult and the reaction time (unpredictability) is nowadays very short in public – the speaker must be capable of a quick and quality reaction text-wise. Another fact is that many public speeches are prepared in advance and rehearsed. This prepared text adapts („practice“) the speech rate suitably (acting during speech as if it is not being read via teleprompters).²

² At the same time, the politician, by moving his line of sight left and right, makes an artificial contact with the entire audience and by reading achieves the effect of fluency. The public perceives the speaker as a competent and trustworthy speaker.

According to I. Škarić, the speech rate is crucial when speech elements are understandable or the basin is ready for informational flux, which means that a suitable amount of information is given with appropriate speed in a suitably complicated manner (Škarić, 2005, p. 132). The speech rate thus depends on the topic and sentence complexity. That is why the speech rate cannot be treated the same way during spontaneous speech, prepared (extempore) speech or speech that is being read (news, speeches in congress). We must also take into account the various types of languages (dialect, sociolects and various text types). Most spoken texts in public are prepared and controlled in some way or other (Tivadar, 2006, 2011). I. Škarić also points out that it is not entirely in accordance with proprieties if we speak at „our own pace“ without regard to the co-speaker and topic. A slow speech rate creates boredom with the listener, while a fast speech rate creates nervousness (Škarić, 2005, p. 134). During speech, we must adapt to the co-speaker or listener. The speech rate, joined with loudness, is one of the most powerful expressions of affection. It works in various ways: from lengthening and stressing consonants near short vowels to express sarcasm, to lengthening loudly pronounced vowels with weakly pronounced consonants for bouts of anger (Škarić, 2005, p. 135). Dragging phonemes and speech volume also affect the speech rate – that is also why media texts can be realistically slower in regards to our general feel as they are very loud (the volume of entire spoken text is higher).

A normal articulation rate, according to Damir Horga, is 4 to 7 – 8 syllables per second (Horga 1988, p. 133). This is quite a wide range of syllables per second. In public, these things are relatively more set as speech in media texts is regulated.

2 THE IMPORTANCE OF MEASURING THE SPEECH RATE

Even radio speech, which has a long tradition in Slovenia (since the thirties of the 20th century), was mostly left over to feeling. Here, Mahnič (1959, p. 90) speaks of having the gift, having a good ear and a passion for words and speech: „A speaker must have enough imagination and sensibility. Although, with that said, that does not mean that reason, taste and especially sense for moderation do not have an important role in speech – they do, especially strong support and control. (...) Do not speak until you understand.“ Even on the onset of the 3rd millennium, experienced radio hosts point out that authority is also made through a balanced speech rate (Pirc, 2005), which is one of the key parameters that a good radio host should master (Sinkovič, 2010, p. 34).

The speech rate means „forming various numbers of voices per select time unit“ (Toporišič, 1992, p. 57). According to J. Toporišič, who remains the author of the sole complete (scientific) Slovenian grammar, the emphasis is on the description and feel, which is continued by younger researchers of contemporary media speech: slow speech is boring, while fast speech is hard to follow (Pirc

2005). However, when seeking an ideal speech rate for a listener, who would listen attentively to the program, there is also mention of concrete data: The ideal speed is three to five words per second, which also depends on topic difficulty or text type. Normal reading means three words per second or 140 to 180 words per minute, slower reading would be 140 to 160 and faster reading 180 to 190 words per minute (Pirc, 2005, pp. 74 – 75). Although the (instrumental) phonetics are a physical and therefore concretely measurable science, quite a wide spectrum appears in literature. For example, 4 – 7 syllables per second for the Croatian language (Vuletić, 2007, p. 72; Škarić, 1991, p. 298; also Žavbi, 2013, p. 654), which is also the result of taking into account various text types. Palková defines Czech, predominantly spontaneous speech, based on results of various phoneticians, as speech, which has a minimal speed of 2 syllables per second and a maximum speed of 4.8 syllables per second, except for speech that is read, which spans from 3.3 to 6.7 syllables per second (Palková, 1997, p. 318). For certain global languages, measurements were made that showed different values in regards to the articulation rate for extemporaneous (spontaneous) speech: Japanese (7.84 syllables per second), Spanish (7.82 syllables per second), French (7.18 syllables per second), Italian (6.99 syllables per second), English (6.19 syllables per second), German (5.97 syllables per second).³

All of this depends on the speaker and how prepared he or she is to speak as well as on education: „Differences in rates of speech between 4.4 and 5.9 syllables per second would be quite noticeable and should not be considered ‚a small range of variation‘ at all (Goldman – Eisler, 1961, p. 171). This means that the average speech rate for adults in English is between 150 and 190 words per minute (Tauroza and Allison 1990), although during conversation this figure may rise considerably, reaching up to 200 wpm (Walker 2010; Laver 1994)“ (Rodero, 2012, p. 393).

D. Horga (1996, pp. 11, 56 – 57; 1988, pp. 130, 133; see Huber, 2013, p. 218) lists data on **AR (the articulation rate)** and **SR (the speech rate)** by various Croatian and foreign researchers. Most adult speakers of English can articulate up to 500 syllables per minute or 7.1 syllables/second AR and that three English radio speakers have a similar speech rate (SR): 5.7, 5.9 and 6.0. This means that the average of all three is 5.86 syllables per second (according to Lenneberg 1967; qte. Huber, 2013, p. 218). He states that for the Croatian language, the average AR is from 5.4 to 8.3 syllables per second (according to Bakran, 1996, p. 256), when Croatian is being read the average SR is 5.2 syllables per second, while the fastest SR is supposed to be 6.9 syllables per second (Horga, 1988, p. 130). For Russian, the average AR is supposed to be 6.1 syllables per second (according to Bondarko 1984; qte. Huber, 2013, p. 218).

³ „The speech rate is a factor which depends partially on the language employed. A recent study reported different rates for different languages (Pellegrino et al. 2011)“ (Rodero 2012, p. 393).

It is interesting that Croatian researchers assumed that the speech rate would be faster with female speakers due to the principles of articulation. This was proven to be true only with unprofessional female speakers (Horga – Mukić, 2000, pp. 118, 125; Huber, 2013, p. 220), where a faster speech rate is pointed out as being the result of a lack of pauses, which is more of a socio-phonetic cause than a cause of articulation or phonetics. This similarity in the speech rate among male and female speakers proves the control (training, calmness – for example, exactness of measuring instruments) professional speakers possess.

2.1 The Speech and Articulation Rate in Slovenian

Where media speech is concerned there is a certain media standard (in Slovenian media space it is called the BBC-standard), which is 5 – 6 syllables per second. „The speed of the actual articulation movements producing sounds of speech occupies a very small range of variation between 4.4 to 5.9 syllables per second (Goldman – Eisler, 1961, p. 171). Deese (1984) reports a normal speaking rate for conversational speech to be between 5 and 6 syllables per second“ (Rodero 2012, p. 392; prim. Roach, 2009, p. 88).

Slovenian language came close to this standard when we looked at preliminary measurements of TV hosts (5 – 6 syllables per second SR, Tivadar, 2009) and the analysis in this article will either confirm or reject these values. There are few concrete data on the speech rate in Slovenia, except for preliminary measurements (Tivadar, 2009; SR should be about 5 – 6 syllables per second). Generally, the speech rate has not been measured. With every analysis of the speech rate, regardless of the language, we must point out the reality and influence of spoken text (analysis of shows aired on television) and the influence of analysed speakers. Most important is the traceability of analysed TV shows. Damjan Huber, who in his doctorate analysed speech phonetics, defines the speech rate in theory and practice and warns of the lack of measurements for this textual and phonetic parameter in current grammars and linguistic monographs. The speech rate was defined in descriptions simply as a disruptive or non-disruptive parameter (Huber, 2013, p. 103). D. Huber points out the finding by Podbevšek that when emphasising, the speech rate slows down (Huber, 2013, pp. 163, 165). D. Huber, same as D. Horga (1988, 2006), makes a difference between SR (the speech rate) and AR (the articulation rate). Huber, when analysing his text, does not introduce an actual value of the speech rate, but rather defines the analysed speakers with regards to personal feeling, for example „according to (subjective) oral analysis and recognizing the manner of speech these speakers use, we can easily confirm that for the speakers GovPz7+20 and GovNm19 a very fast tempo of speech is typical. Especially the speech made by the politician GovPz7+20 is usually very fast and fluent and by increasing the speech rate reductions and a diminishing (even disappearances) of pauses occur“ (Huber, 2013, pp. 385 – 386). With Huber, the main point was to define stress and pauses, analysing the speech rate was of secondary importance.

3 MEASURING THE SPEECH AND ARTICULATION RATE IN INFLUENTIAL SPOKEN TEXTS – DEFINITION OF MATERIALS AND SPEAKERS⁴

The political speakers analysed in this article and the following table are influential politicians who regularly appear in the media and influence the general public also in terms of speech.

Code	Position	Gender	Education	Regional background	Experience
Speaker 002m	The first president of the Republic of Slovenia	Male	Graduated lawyer	The Prekmurje region	34 years in high politics
Speaker 003m	The current president of the Republic of Slovenia	Male	Graduated lawyer	The Primorska region	30 years in high politics
Speaker 003z	The First Female Prime Minister of the Republic of Slovenia	Female	MA Economist	The Štajerska region	5 years in high politics
Speaker 004m	The president of Russia	Male	Graduated lawyer		25 years in high politics

In contemporary phonetic and phonological analysis, exact data of influential speakers in Slovenian and global media space should be specified. During research, we took into account various types of speakers. In this article we will point out two of the most recognisable types of speakers globally and in Slovenia – speeches by politicians and TV hosts. If we take into account the rhetorical tradition from the Roman times (for example, speeches by Cicero), we can see that politicians and rhetoricians were important in the past as well. As phoneticians, we will present concrete data, generally without evaluating their significance. Speakers are anonymous but their role in society is defined. The values of speeches made by politicians will be compared to speeches made by TV hosts, who also exert enormous influence on the viewers and listeners in contemporary society; some are heralds of truth of sorts, which was something that priests used to do and who had a different medium – a book (written language from the invention of print onwards is intended for the general public) and the pulpit (spoken language for the general public in the church).

⁴ Data was collected and statistically processed within undergraduate and master studies on the Department of Slovenian Studies between 2010 to 2015 (authors of term papers and theses are U. Gluščič, K. Dragoljevič, J. Šter, M. Toplišek, M. Goršič, Š. Bizjak, N. Lebar ...).

3.1 Research Methods and Measured Parameters

All speakers were measured based on the same methodology of measuring syllables per second in order to facilitate the comparison with other investigations (Rodero, 2012): their texts were intended for the public; they were divided into texts, which were read or not read (for example, Tivadar, 2011); all speakers spoke the literary language; we measured the speech rate (and the articulation rate), we pursued uniform pronunciation – rare deviations (speeding up or slowing down) were ignored since in our case they were conditioned by the individual mistakes made by the speaker; values were limited to a single decimal. The Praat voice-analysis software was used to obtain measurements for each speaker and their speech. These speakers and the shows that were analysed are considered to be representative and present an important starting point for further research. Data was combined and statistically processed in the same way and displayed in tables. A joint characteristic of all spoken texts was the dialogic element: ostensible (reading from a teleprompter (TV hosts and politicians) „looking the public in the eye“) or actual (dialogue).

3.2 The Speech Rate of TV Hosts

First, we took into account speakers coming from the National Television (RTV Slovenia) who work during prime time and come from TV shows of the highest quality (*Odmevi*, *Dnevnik* – reading from a teleprompter) and who read (hosted segments, reading from a teleprompter) or host short interviews (non-read speech).

3.2.1 Extempore in Daily News *Odmevi*⁵ – *Odmevi* 6. 5. 2015, 001m⁶; *Odmevi* 8. 1. 2013, 001z⁷

During the analysis of the recording of the two *Odmevi* shows (6th of May 2015, 8th of January 2013) it came to light that the quality and clarity of articulating voices and words are affected also by the speech rate. The TV hosts in the analysed parts of the recording do not speak at the same rate, rather the rate changes, especially with the male speaker. Findings are presented in Table 1. The speech rate (SR) of 001z alternates from 4.3 to 5.4 syllables per second, while the articulation rate (AR) alternates from 5.7 to 6.4 syllables per second (one shorter part reaches even 7 syllables per second). Based on these measurements we can state that the speech rate of the female TV host changes significantly throughout the analysed examples. Most of the time and by taking into account the type of show the female TV host speaks with the media speech rate of 5–6 syllables per second, which during certain parts, where words are heavily emphasised, drops down in speed while elsewhere it speeds up. Consequently, the words that the TV host pronounces with more emphasis and

⁵ Archive of the shows is accessible on www.rtv slo.si

⁶ 001m – professional speaker on television: male (*gender*), graduated lawyer (*education*), Koroška (*regional background*), 4 years a reporter on the radio and 34 years on television (*experience*).

⁷ 001z – professional speaker on television: female (*gender*), PhD in history (*education*), Štajerska (*regional background*), more than 20 years of work on television (*experience*).

with a slower rate of speed are more articulate (clearer, excessively formed lips) than the words the TV host pronounces with a higher (too fast) speech rate: || *Dóbar večér u stúdiu gopót* | *predcédnik vláde Jánes Jánša*. || *Očítki* | *zapísani* | *v zaključnem* | *poročilu* | *Komisije za preprečevanje korupcije so húdi* (only during the underlined part does **the speech rate reach even 7 syllables per second**) {em}, *bóste odstopili?*.

Table 1: The speaker's speech rate (SR) and the articulation rate (AR) in the TV show *Odmevi* (RTV Slovenia) female speaker 001z and male speaker 001m during extemporaneous (not read) speech:

001z, Odmevi, 8. 1. 2016	SR (syll/sec)	AR (syll/sec)	AR/SR
<i>Introduction to the show</i>	4.4	5.7	1.29
<i>Central part of the show</i>	5.3	6 – 6.4	1.17
001m, Odmevi, 6. 5. 2015			
<i>Introduction</i>	5.2	6.9	1.32
<i>Central part (questions)</i>	5.6	7.7	1.37

Speaker 001m's speech rate changes often. Speech is at times almost too fast to perceive, especially during the second part (Since the beginning of the question (*Je rês takó hudó?*) and by the end the speaker's speech rate is 7.7 syllables per second),⁸ when the speaker cannot pronounce the word „treh“ (number three). With the changing of the speech rate the clarity and quality of articulation changes, since with a faster tempo the time for articulation or time intended for forming speech shortens.

3.2.2 Speech Rate by both TV Hosts of *Odmevi* (001m, 001z) when Reading in Comparison with a Reading Done by a Female TV Host of the Show *TV Dnevnik*

We anticipated that reading (during introduction segments between various topics where there are almost no pauses, therefore no difference between the articulation rate – AR – and the speech rate – SR) would mean uniformity and that the speech rate would be more uniform. The speech that was read by the TV host 001m was **6.5 syllables per second**, while the speech that was read by the female TV host was **5.5 syllables per second**. Here it must be pointed out that the reading done by the female TV host in other shows was more or less constant, while the reading of the male TV host 001m was faster during certain segments (even up to 7 syllables per second) or slower (6 syllables per second); it could be said that the reading done by the speaker 001m was made with a rate of 6 – 7 syllables per second and that he occasionally speeds up or slows down. We did not discover any

⁸ When doing listening and perception analysis and grading (un)accessibility of commercials all students partaking in the survey (more than fifty during 2013 and 2015) classified as too fast and unintelligible the speech at the end of (regulated) parts of commercials for medicine („*Pred uporabo natančno preberite navodilo, o tveganju in neželenih učinkih se posvetujte z zdravnikom ali s farmacevtom*“), which is spoken at 8 – 9 syllables per second, there are practically no pauses in this part. These instructions are much faster also in other languages.

correlations with difficulty or text type. We could say that this inconsistency is his individual characteristic, he reads by using his own uneven speech rate.

3.2.2.1 The Speech Rate on TV-Dnevnik⁹ – Reading from a Teleprompter

These is practically no difference between articulation and speech when hosts on television read from a teleprompter (if we measure up to a tenth of a syllable, which is the only sensible thing to do); longer pauses are made during the journalistic article, which follows the introduction made by the TV host.

Table 2: The speech rate (SR) and the articulation rate (AR) in the show TV Dnevnik (RTV Slovenia) by female speaker 002z when reading the speech:

TV Dnevnik, 002z ¹⁰	SR (syll/s)	AR (syll/s)	AR/SR
Introduction	6	6	1
Text begins	6.4	6.4	1
Central part of text	6.7	6.7	1

3.3 Comparing the Speech Rate of TV Hosts when Reading or Speaking Extempore in TV News Shows

The most important conclusion of the analysis of TV hosts is that the speech rate, when reading, does not change with both female TV hosts 001z in 002z, while the male speaker 001m displays a certain unevenness with his speech rate, which is his individual characteristic, a way of speaking. Pauses during reading are short or are often missing therefore they do not affect the significant difference between speech and articulation. (less than 2 % of the value).¹¹ Speech by the TV host that was not read depended on the reaction and the speech of the co-speaker, therefore there is a bigger correlation between articulation and speech.

Table 3: Comparing Speech Rate Between Two Hosts of Odmevi and the Host of TV-Dnevnik

Speaker	Reading news or introductions (AR ≈ SR)	Ad lib		
		AR	SR	SR/AR
001z	5.5 (no pauses ...) syll/s	5.7 – 6.4	4.4 – 5.3	1.17 – 1.29
001m	6 – 7 syll/s (fluctuation in speed)	6.9 – 7.7	5.2 – 5.6	1.32 – 1.37
002z	6 – 6.7 syll/s	/	/	/

⁹ Dnevnik, 22. 5. 2011 ob 19.00, host 002z (TV Slo, ><http://tvslo.si/predvajaj/dnevnik/ava2.105996338/>< (Date of access: 23. 5. 2011.) TV show Dnevnik airs on TVS1 daily at 19.00. We analysed the introduction title (up to 01.04 min), introduction of the topic (07.50 min till 08.09 min) and the discussion with a guest (09.43 min till 12.25 min).

¹⁰ 002z: female (*gender*), professor of French (*education*), Štajerska (*regional background*), 20 of work on the television (*experience*).

¹¹ Measurements per 2 tenths make no sense for a practical applicative standpoint since we cannot tell the speaker to slow down his or her speech by 0.02 syllables per second.

The speech rate is approximately 5 syllables per second, while the articulation rate with speaker 001m increases even up to 7 syllables per second and even over 7.5 syllables per second. However, this makes pauses appear more often and they last longer, but his division and emphasis (stress) are very suitable and even when the speaker is articulating fast, his speech is very much understandable.

3.4 Speech Rate of the Most Recognizable Politicians¹²

Some of the most recognisable public speakers in Slovenia are politicians; we can make a comparison with the USA, where public appearances in terms of content and expression are one of the most important factors when running a candidacy. That is why we will present a synthetic analysis of Slovenian politicians and their speech rate. We analysed the most visible representatives, Slovenian presidents through various periods, when they were, for the most part, also trained in proper speech: along with the first president (speaker 002m) and the current president, also former prime minister and speaker of parliament (speaker 003m), we also added the former female prime minister (speaker 003z), who only has a few speaking experiences (only three years). We compared and contrasted their speeches also with some foreign languages. We measured the speech rate (with pauses) as well as their articulation rate (no pauses, articulation time), and we also took into account if the speech was spontaneous or read.

3.4.1 Speaker 002m

We analysed his speech from the beginning of his career (1968) and then a later statement and speech in 3rd century, when he was already the former president of the republic and a well-known politician. What is most obvious is that he has a comparable speed between articulation and speech similar to TV hosts only during short statement in recent times, due to excitement the speech is also faster, otherwise he makes long pauses and so the speech rate is also suitably slow.

¹² We analysed the following Slovenian politicians: a) speaker 002m – male (*gender*), graduate lawyer (*education*), Prekmurje (*regional background*), more than 40 years of public appearances in politics, first 20 years on a state level mostly in Serbo-Croatian (*experience*); b) speaker 003m – male (*gender*), graduate political scientist, international relations (*education*), Primorska (*regional background*), more than 30 years of public appearances in politics, only first five years on a state level also in Serbo-Croatian, last 15 years also in English (*experience*); c) speaker 003z – female (*gender*), Masters in Management (*education*), Štajerska (*regional background*), first female Slovenian prime minister – only for a single year, now an MP for 2 years, 3 years of public speaking experience (*experience*).

Table 4: The speech rate (SR) and the articulation rate (AR) of the first president of Slovenia, speaker 002m (all clips available on: Youtube)

	SR (syll/s)	AR (syll/s)	AR/SR
Statement during the invasion of Czechoslovakia 1968 – extempore speech ¹³	4	5.8	1.45
Statement during the Day of Uprising Against Occupation celebration – spontaneous speech, answers to journalist questions ¹⁴	5.8	6.9	1.19
Speech during a celebration titled <i>70 let pod svobodnim soncem</i> (reading from papers) ¹⁵	3.8 ¹⁶	6.1	1.6

3.4.2 Speaker 003m

Table 5: The speech rate (SR) and the articulation rate (AR) of the current president of Slovenia, speaker 003m:

	SR (syll/s)	AR (syll/s)	AR/SR
Confrontation with Janša – free speech ¹⁷	5.8	6.8	1.17
Electoral speech for the 2011 elections – reading of a teleprompter ¹⁸	5.4	6.6	1.22

With the current president, who is also currently the most popular politician in Slovenia, one can notice an equal ratio between the speech rate and articulation when reading or when speaking extemporaneously. With the current president, the use of a teleprompter (looking at the camera as a TV host) is standard and is usually used also when addressing citizens. He makes longer pauses especially when ending phrases and particularly sentences. Pauses and stress are an individual characteristic of the current president, which is often imitated (Radio Gaga; RTV Slovenia; www.rtv slo.si; Urbanc, 2013). Despite pauses and stresses, his speech is not significantly slower from that of the hosts of daily news shows.

¹³ (002m) – O INVAZIJI NA ČEŠKOSLOVAŠKO, 1968. Available on the webpage: <https://www.youtube.com/watch?v=W5GhWjpY4wc> (accessed on 8. 5. 2016)

¹⁴ 27.04.2015 Non-read statement by (002m) during the Day of Uprising Against Occupation celebration, <https://www.youtube.com/watch?v=wIqzWZnCV04> (accessed on 8. 5. 2016). Speaker is visibly excited when answering delicate questions by the journalist.

¹⁵ (002m), keynote speaker, 9. 5. 2015, part 1. available on the webpage: <https://www.youtube.com/watch?v=9uvC7g5rhuv> (accessed on 8. 5. 2016)

¹⁶ A consequence of long pauses, meant also for clapping and cheering.

¹⁷ Confrontation in the show Tarča, 20. 8. 2008, partly accessible on Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=id-1p44fZC0>.

¹⁸ Clip during elections in 2011, Archive RTVSLO. Reading, RTV SLO. Borut Pahor, SD – Slovenski demokrati. (voter address) RTV 4D. (<http://4d.rtv slo.si/arhiv/volitve-2011/121389105>).

3.4.3 Comparing the Speech rate of Speaker 003z, in Slovenian and English

Due to particularly slow and uneven speech filled with a number of fillers, we looked at several performances of the speaker 003z when analysing the speech rate in Slovenian and we looked at one in English.¹⁹ Her speech often features filler (especially the „ə-sound – prolonging the semivowel“), also vocal reductions (of consonants and vowels), but particularly dropping the final syllables. She speaks slowly (approximately 2x slower than TV hosts), pauses and fillers occur often, especially the use of the ə-semivowel (SR = 3.1 – 3.3 syllables per second, AR = 3.7 syllables per second in Slovenian and SR = 2.2 – 3.3 syllables per second, AR = 2.5 – 3.9 syllables per second in English). The speech of one of our currently most recognisable politicians is slow in English and in Slovene. Articulation in English is even slower, which along with numerous phonetic mistakes show the lack of knowledge when it comes to the foreign language. However, her speech is also slow when reading and when speaking extemporaneously (with a written basis). This means that slow speech is also her individual characteristic and at the same time also a rhetorical and phonetic incapacity (lack of training in rhetoric and articulation).

Table 6: Speech rate (SR) and articulation rate (AR) of speaker 003z

	SR (Syll/s)	AR (Syll/s)	AR/SR
Performance on CNN – English ²⁰	2.2 – 3.3	2.5 – 3.9	1.13 – 1.18
Speaking freely (average of several interviews) ²¹	3.1 – 3.3	3.7	1.12 – 1.19
Reading speech ²² (during press conferences and during election for prime minister – reading) ²³	3.1 – 3.5	3.8	1.08 – 1.22

¹⁹ Interview on CNN (10. 4. 2013, accessible on: <http://www.youtube.com/watch?v=xwim7J5eEsM>) was classified as bad and was criticised in Slovenian media from a phonetic (articulation and normative wise) as well as rhetoric standpoint, but less so from the sociolinguistic view (why a discussion in English on CNN).

²⁰ Very inaccurate speech, therefore such a wide span.

²¹ (003z) – interview, STUDIO 5 – NET TV, accessed on 8. 5. 2016 at: <http://www.youtube.com/watch?v=tcGTQ1Mpt60> ; Požareport – guest (003z), 14.2.2013, accessed on 8. 5. 2016 at: <http://www.youtube.com/watch?v=7UZd-Qcv3VE>.

²² Here it should be pointed out that the clips make it obvious that the speaker is looking at sheets of paper and at the public at the same time, but the speaker's speech is inaccurate also during statements. This is a kind of speech reading as with TV hosts, but much more inaccurate with a lot of fillers („ə-sound – dragging the semivowel“).

²³ (003z) confirmed as the new prime minister, 27. 2. 2013, accessed on 8. 5. 2016 at: <http://www.youtube.com/watch?v=EApm95mA55c>; Press conference by 003z, 29. 10. 2012, speech during election on the position of president of a political party. Accessed on 8. 5. 2016 at: <http://www.youtube.com/watch?v=KeARrdP2c-8>; Press conference by (003z), 14. 2. 2013, Accessed on 8. 5. 2016 at: <http://www.youtube.com/watch?v=zhvdPmpgiDk>

3.4.4 Speech by an Influential Politician in Another Slavic Language, 004m (Russian)²⁴

As a contrastive comparison, we shall show the speech rate in another Slavic language, Russian (004m).²⁵ There are but few differences in manners of speech both when reading or speaking extemporaneously. A speech in Kremlin is somewhat slower than a conversation (most likely it is partly scripted) in a show, also there are fewer pauses during reading. Nevertheless, these differences are minimal and harder to trace. When speaking extemporaneously on a show, the articulation rate is higher than the speech rate. The articulation rate is 3 words per second or 9 syllables per second, while the speech rate is three words per second or 6 syllables per second. The speech in Kremlin features almost no differences between the speech rate and the articulation rate (the articulation rate and speech are 2.5 words or 8 syllables per second).

Table 7: The speech rate (SR) and the articulation rate (AR) of the current presidents of Slovenia and Russia, speaker 003m and speaker 004m:

	SR (Syll/s)	AR (Syll/s)	AR/SR
Speaking freely – confrontation – Slovenian president	5.8	6.8	1.17
Speaking freely – confrontation – Russian president	6	9	1.5
Reading from a teleprompter or papers – Slovenian president	5.4	6.6	1.22
Reading from a teleprompter or papers – Russian president	8 syll/s	8 syll/s	1

It is obvious that the speech of Russian politicians is mostly faster in articulation (higher AR) than with Slovenian politicians, this is due to the influence of language, temperament and the personal style of both presidents (relaxed, down to earth style: strong, leadership style). Pauses were longer during the talk show.

²⁴ With the 004m, reading is quite unpredictable, a more expansive research in terms of rhetoric of his public speeches should be done in the future.

²⁵ President of Russia, clips: reading – Выступление Владимира Путина по вопросу принятия Крыма в состав России (marec 2014). *Youtube*. Accessed: April 2014. https://www.youtube.com/watch?v=REX_9TK0H08;

Spontaneous speech – Путин ПРО ПИНДОСОВ АМЕРИКАШЕК („Россия 24“, interviewed by Nikolaj Zlobin). *Youtube*. Accessed: April 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=aqP9Wr8UJrk>. The author is in possession of the video, which is currently not accessible on the Youtube platform.

4 DISCUSSION AND CONCLUSION

The data presented in this article is mostly a starting point for further phonetic and rhetoric research. The data are not absolute. However, they are traceable. On the basis of the measurements presented in this article we can summarize the following:

- The speech rate depends also on the type of speech (written basis, the purpose of spoken text) and is standardised for speakers on the national TV: the speech rate and articulation (AR = SR) of media speakers during reading is 5.5 – 7 syllables per second, while with extemporaneous speech there is a difference with professional speakers on the national television and it is between the articulation rate and the speech rate (AR = 5.7 – 7.7; SR = 4.4 – 5.6), the speech rate is lower with extemporaneous speech. Most of the time, the speech rate and articulation in media is between 5 and 6.5 syllables per second, which confirms preliminary measurements (5 – 6 syllables per second). The most recognised politician in Slovenia comes close to these values (speaker 003m).
- The speech rate by the other two politicians analysed in the research – first president, 003m, who spent a significant part of his career speaking publicly in Serbo–Croatian language and the former female prime minister, 003z, who has only been in politics for a short time, feature an uneven articulation (AR) and for the most part a slow speech rate (SR). It is highly important to have speaking experience as well as being trained in speech.
- The speech rate and the articulation rate of female (TV hosts) speakers varies, so we cannot speak of equality according to gender. They are also not faster than their male counterparts. Thus the differences in the speech rate or articulation (SR, AR) between the sexes cannot be confirmed. We can, however, speak of a unified media standard.
- The speech rate and the articulation rate of the former female prime minister, 003z, did not differentiate in Slovenian or in English, which shows the influence of individual articulation capability and linguistic capability. This also tells of the relative incapability when it comes to rhetoric and phonetic abilities in a foreign language as well as Slovenian, but this is mostly a starting point for further research.
- The rate of a political speech in Russian and Slovenian differs significantly – the (reading) speech by the Russian president, 004m, is significantly faster than that of the Slovenian president, 003m (Russian: SR = AR = 8 syllables per second, Slovenian: SR = 5.4 syllables per second, AR = 6.6 syllables per second).
- Based on the representative sample of speakers analysed in this article it can be presupposed that Slovenian is a language with a relatively slow speech rate. Assumptions that speakers of Slovene are significantly faster on commercial televisions still need to be looked at (preliminary data shows that during

conversation TV hosts speak even as fast as 7.9 syllables per second – creating tension also through the speech rate (TV show Svet on the commercial television Kanal A, 17. 5. 2013).

Bibliography

- BREZNIK, Anton: Besedni red v govoru. Ljubljana: Kat. bukvarna (Dom in svet) 1908. 64 pp.
- HORGA, Damir: Latentna struktura brzine izgovora. In: Govor = Speech, 1988, V/2, pp. 129 – 142.
- HORGA, Damir: Utjecaj tempa na vremenske karakteristike govornih odsječaka. In: Kapitoly z fonetiki a fonologie slovanských jazyků: příspěvky z pracovního vědeckého setkání na XVI. zasedání Komise pro fonetiku a fonologii slovanských jazyků při Mezinárodním komitétu slavistů. Eds. Z. Palková, J. Janoušková. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2006. pp. 153 – 166.
- HORGA, Damir – MUKIČ, Igor: Neki vremenski parametri govora u dnevnicima HTV-a. Govor = Speech, 2000, 17/2. pp. 105 – 127.
- HUBER, Damjan: Poudarek in pavza v standardnem slovenskem govoru (disertacija). Ljubljana: Oddelek za slovenistiko 2013. 500 pp.
- BAKRAN, Juraj: Zvučna slika hrvatskoga govora. Zagreb: Ibis grafika 1996. 313 pp.
- COLLINS, Beverley – MEES, Inger: Practical phonetics and phonology : a resource book for students. Milton Park, Abingdon, Oxon, New York: Routledge 2013. 329 pp.
- CLARK, John – YALLOP, Colin – FLETCHER, Janet: An introduction to phonetics and phonology. Malden – Oxford – Carlton: Blackwell 2007. 487 pp.
- CRYSTAL, David: The Cambridge encyclopedia of language. Cambridge: Cambridge University Press 1997. 516 pp.
- JELČIĆ JAKŠIĆ, Suzana – ONSLOW, Mark (Eds.): The science and practice of stuttering treatment : a symposium. Chichester; Ames: Wiley-Blackwell 2012. 253 pp.
- KODRIČ, Karmen Brina – TIVADAR, Hotimir: Instrumentalna fonetična analiza pétiš samoglasnikov in pravorečje popularnega pétega besedila popevke. In: Muzikološki zbornik/ Musicological Annual. Ljubljana: University Press, Faculty of Arts 2016, Vol 51, No 1. pp. 147 –169.
- KRAL, Ábel: Pravilá slovenskej výslovnosti: systematika a ortoepický slovník. Martin: Matica slovenská 2005. 423 pp.
- LADEFOGED, Peter: A Course in Phonetics. 4th ed. Fort Worth, Texas: Harcourt Brace College Publishers 2001. 289 pp.
- PAULINY, Eugen: Krátka gramatika slovenská [úvod napísal a text upravil a doplnil Ivor Ripka]. Bratislava: Narodné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry 1997. 211 pp.
- PIRC, Tatjana: Radio. Zakaj te imamo radi. Ljubljana: Modrijan 2005. 283 pp.
- RODERO, Emma: A comparative analysis of speech rate and perception in radio bulletins. Text&-Talk, An Interdisciplinary Journal of Language, Discourse & Communication Studies. 2012. Volume 32, Issue 3, pp. 391 – 411.
- MAHNIČ, Anton: Živa slovenščina. Ljubljana: Knjižnica Mestnega gledališča 1959. 115 pp.
- SABOL, Ján – Zimmermann, Július: Akustický signál – Semióza – Komunikácia. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2002. 141 pp.
- SINKOVIČ, Natalija: Smernice za kulturo govora (na primeru Radia Slovenija). Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru 2010. pp. 33 – 35.
- ROACH, Peter: English phonetics and phonology. Glossary (A little Encyclopaedia of Phonetics). 2009. Dostopno na internetu: <http://www.ling.upenn.edu/~gene/courses/530/readings/Roach2011.pdf>
- ŠKARIĆ, Ivo: Fonetika hrvatskoga književnog jezika. In: Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskog književnog jezika. Eds. S. Pavešić – I. Škarić – S. Težak. Zagreb: HAZU Globus 1991. pp. 63 – 376.

- ŠKARIČ, Ivo: V iskanju izgubljenega govora. Ljubljana: Šola retorike 2005. pp. 130 – 132
- TIVADAR, Hotimir: Slovenski medijski govor v 21. stoletju in pravorečje – RTV Slovenija vs. komercialne RTV-postaje / Slovene media speech in 21st century – RTV Slovenija vs. commercial RTV Stations. In: Kapitoly s fonetiky a fonologie slovanských jazyků. Praga: Filozofská fakulteta Karlove univerze 2006. pp. 209 – 226.
- TIVADAR, Hotimir: Vzpostavitev razmerij med govorom in branjem, recitacijo in igranjem. In: Obdobja 30. Meddisciplinarnost v slovenistiki. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete 2011. pp. 489 – 495.
- TIVADAR, Hotimir: Napovedovalska delavnica. Ljubljana: Izobraževalno središče RTV Slovenija 2009. 28 pp.
- TOPORIŠIČ, Jože: Slovenska slovnica. Maribor: Založba Obzorja 1976. 588 pp.
- TOPORIŠIČ, Jože: Slovenska slovnica. Maribor: Založba Obzorja 1991. 739 pp.
- TOPORIŠIČ, Jože: Slovenska slovnica. Maribor: Založba Obzorja 2000. 923 pp.
- TOPORIŠIČ, Jože: Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana: Cankarjeva založba 1992. 384 pp.
- TOPORIŠIČ, Jože: Slovenska slovnica. Maribor: Založba Obzorja 2004. 923 pp.
- URBANC, Maja: Politični govor kot javni diskurz (na vzorcu drugega kroga predsedniških volitev). Ljubljana: Oddelek za slovenistiko (diplomsko delo) 2013. 41 pp.
- VULETIĆ, Branko: Lingvistika govora. Zagreb: FF press 2007. 178 pp.
- VULETIĆ, Branko: Govorna stilistika. Zagreb: FF press 2006. 175 pp.
- ŽAVBI, Nina: Analiza odrskega govora – primer Bergerjeve uprizoritve Hlapcev (komentirana izdaja). In: Slavistična revija, Vol. 31/No 4, pp. 651 – 664.

Resumé

TEMPO REČI VO FONETICKO-FONOLOGICKÝCH ANALÝZACH VEREJNÝCH PREJAVOV (na príklade politických a mediálnych prejavov)

Tempo reči bolo vo fonetických výskumoch do začiatku tretieho tisícročia len zriedkavo považované za dôležité kritérium pri opise jazyka. V poslednom období je výskumov zameraných na tempo reči čoraz viac, pretože v súvislosti s rozvojom elektronických médií a technickou revolúciou sa tempo reči stalo oveľa dôležitejšou stránkou jazyka. Jednak vzhľadom na rýchle tempo života, ktoré charakterizuje súčasnosť, a jednak vzhľadom na skutočnosť, že táto jazyková stránka vstúpila do ekonomických súvislostí – v televízii má totiž každá sekunda hodnotu tisícov, resp. miliónov dolárov či eur. Vo viacerých lingvistických výskumoch a monografiách stojí kategória tempa reči ešte stále v úzadí a je často reflektovaná z aspektu pocitu či jazykového citu (pomalý, rýchly, primeraný prejav). Tempo reči je však závislé od kontextu, témy, zámeru komunikácie a osobných charakteristík hovoriaceho. V súčasnom verejnom prejave sa práve vďaka pripravenosti textov dá tempo reči predpokladať, nakoľko vo verejných médiách je tempo reči v dôsledku školenia hovoriacich a čítania z televíznej elektronickej čítačky štandardizované a rovnomerné. Rovnomerné a primerane rýchle čítanie je typické tiež pre iných hovoriacich, ktorí sú pripravení a čítajú z teleprompteru (t. j. priesvitnej tabule na čítanie, ktorú používajú politici pri verejných vystúpeniach, najmä v USA) alebo z listov. U neškolených hovoriacich, ktorí nehovoria z teleprompteru, resp. nedokážu čítať z listov, je tempo reči do veľkej miery závislé od ich osobných charakteristík a je veľmi nerovnomerné, čo je v príspevku predstavené na príklade dvoch hovoriacich (002m a 003z).

V príspevku sa na základe analýzy reprezentatívnych textov vplyvných slovinských hovoriacich prezentujú exaktné hodnoty tempa reči. Analýza predstavuje prvý výskum tempa reči tohto druhu v slovinčine. Kontrastívne sme analyzovali aj reč slovinského hovoriaceho v angličtine a reč vplyvného ruského politika v ruštine. Pomocou programu Praat a transkripcie textov sme získali reálne hodnoty, ktoré budú základom na ďalšie analýzy. Tempo reči, resp. artikulácie, sme merali v slabikách za sekundu (slab/s). Analyzovaní hovoriaci boli anonymní, ale zreteľne sociálne charakterizovaní (pohlavie, vzdelanie, dialekt, verejné vystupovanie a úloha v spoločnosti). Merali sme tempo reči (speech rate – SR), ako aj rýchlosť artikulácie (articulation rate – AR). Pri mediálne čítanej reči nie je rozdiel medzi SR a AR (vzťah sa rovná 1), pretože prestávky pri televíznych správach sú veľmi krátke, resp. vôbec sa nevyskytujú (ekonomický faktor času; otázna však je zrozumiteľnosť týchto textov pri percepcii). Výsledky predstavené v tomto príspevku potvrdzujú, že v národnej televízii je prejav v slovinčine štandardizovaný a nejstávajú rozdiely v tempe reči v závislosti od pohlavia. Mediálnemu štandardu sa svojim prejavom približuje aj najvplyvnejší slovinský politik (hovoriaci 003m). Podľa našich analýz je tempo reči (a artikulácie) pri čítaní u mediálnych hovoriacich 5,5 – 7 slab/s, pri nečítaných textoch zväčša 5 – 6,5 slab/s, a to: AR = 5,7 – 7,7 slab/s; SR = 4,4 – 5,6 slab/s, čo je porovnateľné s našimi predbežnými výskumami, ktoré mediálne tempo reči v slovinčine určovali medzi 5 a 6 slab/s. Rýchlosť politického prejavu v slovinčine a ruštine sa výrazne odlišuje – reč ruského prezidenta (004m) je podstatne rýchlejšia ako reč slovinského prezidenta (003m) – ruský: AR = SR = 8 slab/s; slovinský: SR = 5,4 slab/s, AR = 6,6 slab/s).

CHARAKTERISTIKY POUŽÍVANIA VLASTNÝCH MIEN U ŽIEN MAĎARSKEJ NÁRODNOSTI NA SLOVENSKU¹

KATARÍNA MISADOVÁ

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

MISADOVÁ, Katarína: The characteristics of the use of proper names in case of Hungarian women in Slovakia. *Journal of Linguistics*, 2016, Vol. 68, No 1, pp. 57 – 70.

Abstract: Usage of personal names of Hungarians – both women and men – as members of a national minority varies not only according to the circumstances of the country which represents homeland to them, but also it varies from specific Hungarian speaking community to community and even from individual to individual.

The study focuses on different forms of first (given) names and family names (surnames) characteristic of female Hungarians living in Slovakia, including the usage of the feminine suffix *-ová* in Hungarian surnames of women. The paper also discusses the topic of particular legislation, regulations and directives concerning the usage of personal names of members of national minorities which, to a large extent especially with women, can influence the choice of the form of their given name and surname.

Key words: usage of personal names, regulations of given names and family names usage among national minorities, various forms of Hungarian women's names in Slovakia

1. ÚVOD

Vo viacjazyčných spoločnostiach na seba jazyky globálne vplývajú. Prirodzene, v štáte, kde je popri úradnom jazyku krajiny prítomných viac menšinových jazykov, vplýva jazyk majority viac na používanie menšinových jazykov ako naopak (porov. Máté, 1998, s. 680; Misad, 2009, s. 71).

Presadzovanie menšinových jazykov na území dnešného Slovenska bolo vždy považované za právnu otázku, a tak je to aj dnes. Na pozadí faktorov jednotlivých dejinných zvrátov, resp. politických období, môžeme konštatovať mocenský vzťah medzi majoritou a minoritou – a v rámci toho takýto vzťah medzi slovenskou majoritou a najpočetnejšou menšinou na Slovensku – maďarskou menšinou.² Vyššie uve-

¹ Príspevok vznikol v rámci realizácie vedeckovýskumnej činnosti organizácie Fórum inštitút pre výskum menšín a v rámci riešenia projektu Vega č. 1/0272/17 *Preklad, kultúra, hybridita a polylingvizmus v kontexte maďarskej literárnej vedy a lingvistiky* na Katedre maďarského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Za preklad môjho textu do slovenčiny ďakujem Mgr. Perle Bartalošovej, za pripomienky a podnety, ako aj za jazykovú úpravu textu ďakujem recenzentom príspevku a redakcii Jazykovedného časopisu.

² Maďarská etnická skupina v Československej republike sa menšinou nestala zmenou svojho bydliska, ale tým, že územie, na ktorom žila, oddelili od materskej krajiny na základe Trianonskej mie-

dené tvrdenie platí aj pre používanie antroponým: používanie osobných mien etnických spoločností žijúcich v bývalom Československu a na území dnešného Slovenska regulovali/regulujú v jednotlivých historicko-politických obdobiach rôzne zákony a ustanovenia.

2. REGULÁCIA POUŽÍVANIA OSOBNÝCH MIEN V ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKE

2.1. Situácia v čase vzniku prvej Československej republiky (1918)

Na základe 2. odseku zákona č. 11 z roku 1918, ktorý bol prijatý po rozpade Rakúska-Uhorska v deň vzniku prvej Československej republiky 28. 10. 1918, zostali na území novej štátnej formy v platnosti všetky dovtedy platné krajinské a ríšske zákony a nariadenia, pravdepodobne v záujme hladkého prebratia moci (pozri Gyönyör, 1993). Pre nás je to zaujímavé, pretože toto ustanovenie držalo pri živote tie matričné právne regulácie, ktoré boli zavedené v roku 1895 v Maďarsku a ktorých hlavnou zásadou bolo, že mená detí, ktoré sa narodili etnikám patriacim pod štátnu nadvládu, treba zapisovať v jazyku krajiny, čiže po maďarsky. Podľa tohto ustanovenia bolo možné na území národnostných menšín vyžadovať zápis takej formy mena, ktorá bola v tej dobe charakteristická pre materinský jazyk danej menšiny, avšak iba v zátvorke, čo jednoznačne naznačovalo, že národnostné formy mena vo vtedajšom Maďarsku neboli súčasťou úradného mena. To, že sa československá administrácia udomáčňovala pomaly, naznačuje aj skutočnosť, že na maďarských územiach, ktoré boli odobraté Maďarsku, boli matriky vedené ešte ďalšie tri roky po maďarsky (porov. Gyönyör, 1993; Vörös, 2003, s. 619; Misad, 2012).

2.2. Situácia v období rozpadu prvej Československej republiky (1938 – 1945)

Jedna časť území, ktorá bola na základe Trianonskej mierovej zmluvy odčlenená, bola v roku 1938 pripojená k Maďarskému kráľovstvu. V týchto regiónoch boli zrušené činnosti československých matrik a bez ohľadu na to, ako boli zaznamenané jednotlivé mená v predchádzajúcich československých matrikách, rodné (krstné) mená a priezviská Maďarov sa opäť uvádzali v maďarskej podobe (Vörös, 2004, s. 56; Misad, 2015, s. 185).

Práva maďarskej menšiny, ktorá v roku 1939 po rozpade Československej republiky zostala na území slovenského štátu, reguloval § 95 slovenskej Ústavy. Podľa tohto paragrafu „Práva národnostných skupín, uvedené v ústave, platia natoľko, na-

rovej dohody po prvej svetovej vojne. Dôležitým znakom tejto menšiny je, že doteraz tvorí viac-menej uzavretú etnickú enklávu a ňou obývané oblasti susedia s materským štátom (porov. Vörös 2004, s. 69). Podľa sčítania obyvateľstva z roku 2011 žije na Slovensku 458 467 Maďarov, čo je 8,5 % z celkového počtu obyvateľov krajiny. Avšak až 508 714 tisíc, t. j. 9,4 % z celkového počtu obyvateľov má maďarčinu ako materinský jazyk (podľa www.statistics.sk). [Poznámka: V predchádzajúcom sčítaní obyvateľstva z roku 2001 sa hlásilo 520 000 ľudí k maďarskej národnosti a 573 000 ľudí uviedlo maďarčinu ako materinský jazyk (pozri Gyurgyik 2006, s. 19).]

koľko také isté práva v skutočnosti požíva i slovenská menšina na území materského štátu príslušnej národnostnej skupiny“ (pozri Kamenec, 1994, s. 39). Počas krátkeho trvania slovenského štátu sa na zápise mien do matriky nič nezmenilo, vedenie matrik sa zakladalo na praktikách československého obdobia (Vörös, 2004, s. 57; Misad, 2015, s. 185).

2.3. Situácia v rokoch odobratia práv (1945 – 1948)

Vedúci československí politici po druhej svetovej vojne obvinili v Košickom vládnom programe v kapitole o hodnotení situácie približne trojmiliónovú nemeckú etnickú skupinu žijúcu uzatvorene na území Česka a Moravy a 600-tisícovú maďarskú minoritu, ktorá žila jednotne na južnom Slovensku, že svojou podvratnou činnosťou zapríčinili rozpad Československa. Z tohto dôvodu bol na väčšinu Maďarov uplatnený princíp kolektívnej viny, boli zbavení štátnej príslušnosti a práva na ochranu vlastníctva, maďarské školy boli zatvorené a minimalizovali sa miesta, kde sa mohol používať maďarský jazyk (podľa Vadkerty, 1993, s. 8 – 9).

V matrikách sa odobratie práv prejavilo v prekladaní maďarských rodných mien do slovenčiny, resp. v písaní maďarských priezvisk so slovenskou diakritikou (Vörös, 2004, s. 59; Misad, 2015, s. 186).

2.4. Situácia v období socializmu (1949 – 1989)

Na základe zákona č. 245 prijatého po komunistickom prevrate v roku 1948 dostali Maďari žijúci na území Slovenska – po prisaha vernosti³ – späť svoje československé občianstvo (Szabómihály, 2002, s. 21). Modifikovali sa aj praktiky pre matričné zapisovanie, charakteristické pre roky odobratia práv, avšak zákon č. 268 z roku 1949 o matrikách sa týkal maďarského obyvateľstva negatívne: regulácia hovorila o vedení slovenských alebo českých matrik a bez ohľadu na národnosť nariaďovala používanie ženských priezvisk s príponou *-ová* (Gyönyör, 1987, s. 67).

Ustanovenie z roku 1977 č. 22, ktoré hovorilo o uplatnení predchádzajúceho zákona, – pravdepodobne s cieľom zmierniť krivdy – umožnilo, aby tí, ktorí sa narodili pred 1. októbrom 1959, mohli svoje vnútené české alebo slovenské meno modifikovať na základe svojej národnosti,⁴ avšak prípona *-ová* zostala aj naďalej povinnou súčasťou ženských priezvisk príslušníčok maďarskej národnosti (Gyönyör, 1987, s. 65). V roku 1979 vydalo Federálne ministerstvo vnútra Zoznam mien s cieľom

³ Maďarov na Slovensku, ktorých obvinili z kolektívnej viny a ktorí prišli o svoje občianstvo, majetok a životné možnosti, komunisti po získaní moci vyzvali, aby prijali slovenskú národnosť s vysvetlením, že prijatie slovenskej národnosti je ich posledná šanca na zabezpečenie slobodného života. Po písomnom sľube vernosti mohli Maďari, ktorí sa nútene stali Slovákmi, takýmto spôsobom získať československé občianstvo (pozri Szabómihály, 2002, s. 21; Misad, 2013, s. 89).

⁴ Rok 1959 je odôvodnený tým, že vtedy vstúpilo do platnosti ustanovenie Federálneho ministerstva vnútra č. 182, ktoré v 2. odseku § 2 umožňuje zápis podoby mena na základe gramatických pravidiel jazyka menšiny.

Pom uľahčiť prácu pracovníkom matrik. V 2. prílohe Zoznamu bolo uvedených 85 maďarských rodných (krstných) mien, ktoré v tejto dobe mohli zapísať v matrikách na Slovensku (porov. Vörös, 2004, s. 61; Misad, 2015, s. 187).

2.5. Situácia od pádu komunizmu do vzniku samostatného Slovenska (1989 – 1993)

V roku 1989 nastali vo vtedajšej Československej socialistickej republike d'alekosiahle politické a spoločenské zmeny, ktoré sa v nasledujúcich rokoch odrazili aj pri výbere mien maďarskou menšinou: rodičia sa pokúšali zapísať do matriky čoraz viac maďarských mien – vo väčšine prípadov úspešne –, ale prípona *-ová* stále ostala povinnou súčasťou priezvisk tých žien, ktoré sa hlásili k maďarskej národnosti.

Zástupcovia niektorých slovenských politických strán sa však na zmiernenie prísnosti nariadení týkajúcich sa menšín pozerali s nevôľou, preto cieľom zákona č. 428/1990 o úradnom jazyku v Slovenskej republike, ktorý bol po r. 1989 prijatý medzi prvými, bola regulácia používania menšinových jazykov. Tento zákon – hoci nehovoril o matrikách – sa preslávil ako diskriminačný zákon, ktorý obmedzuje základné jazykové práva národnostných menšín⁵ a ktorého duch sa objavil aj v neskorších zákonoch o používaní menšinových jazykov (porov. Vörös, 2004, s. 61; Misad, 2015, s. 187).

2.6. Situácia od vzniku Slovenskej republiky dodnes (1993 – 2017)

1. januára 1993 vznikla Slovenská republika. Národná rada SR ešte v tom roku prijala zákon č. 300 o mene a priezvisku, ktorý ustanovoval používanie mena a priezviska štátnych občanov Slovenskej republiky. Podľa 1. odseku § 2 pre osoby narodené na území Slovenskej republiky možno ustanoviť viac mien, a to aj cudzojazyčných. Zmenu mena zákon umožňuje v tom prípade, ak ide o zmenu cudzojazyčného mena na jeho slovenský ekvivalent a naopak (pozri 1. odsek § 7). Zmenu priezviska zákon povoľuje vtedy, ak štátny občan Slovenskej republiky je aj štátnym občanom iného štátu a zmenou sa má dosiahnuť priezvisko v tvare, ktorý je v súlade s právnym poriadkom alebo tradíciou tohto iného štátu (pozri 5. odsek § 6); ďalej ak zmena spočíva v zápise ženského priezviska osoby inej ako slovenskej národnosti bez prípony slovenského prechýľovania (pozri 2. odsek § 7). V dôsledku znenia 1. odseku paragrafu 6 („Zmenu mena a priezviska možno povoliť, najmä ak ide o meno a priezvisko hanlivé alebo ak sú na to dôvody hodné osobitného zreteľa.“) však v období krátko po nadobudnutí účinnosti zákona boli niektoré žiadosti osôb maďarskej národnosti o zmenu mena a priezviska odmietnuté s odôvodnením, že ich meno/

⁵ Napr. ak príslušníci národnostnej menšiny tvorili v meste alebo obci najmenej 20 % obyvateľstva, mohli v takýchto mestách a obciach používať v úradnom styku svoj jazyk, ale pracovníci štátnych orgánov a orgánov samosprávy obcí nemuseli ovládať a používať jazyk národnostnej menšiny (2 odsek § 6); ďalej verejné listiny sa vydávali výlučne v úradnom jazyku (2 odsek § 3); alebo názvy miest a obcí a ich častí, ulíc, námestí, verejných priestranstiev a iné zemepisné názvy sa označovali výlučne v úradnom jazyku (2 odsek § 4) atď.

priezvisko nie je hanlivé, alebo že sa na zmenu nenašiel osobitný dôvod (pozri Zalaibai, 1995).

Keďže sa vyššie uvedeným zákonom o mene nepodarilo splniť tie záväzky, ktorými sa Slovensko zaviazalo v súvislosti s prijatím do Rady Európy, problematické časti zákona bolo v dôsledku medzinárodného tlaku nútené modifikovať a zahrnúť v novom zákone (porov. Lanstyák, 2000, s. 97; Misad, 2015, s. 187 – 188), a tak § 16 zákona č. 154/1994 Z. z. o matrikách uvádza, že ženské priezvisko osoby inej ako slovenskej národnosti sa zapíše bez prípony slovenského prechýľovania *-ová*: 1. ak o to požiadajú rodičia pri zápise priezviska ich dieťaťa ženského pohlavia do knihy narodení, 2. ak o to požiadajú žena pri zápise uzavretia manželstva do knihy manželstiev, 3. ak o to požiadajú žena v súvislosti so zápisom rozhodnutia o zmene priezviska podľa osobitného zákona, ktorý nariaďuje formy priezvisk.⁶ Rovnaký zákon umožňuje všetkým osobám, ktoré nie sú slovenskej národnosti a ich priezviská sú v matrikách zaznamenané v slovenskej podobe, možnosť žiadať zmenu formy ich priezviska na základe ich rodného jazyka⁷ (<http://www.geni.sk>).

3. CHARAKTERISTIKY POUŽÍVANIA PRIEZVISK ŽIEN MAĎARSKEJ NÁRODNOSTI NA SLOVENSKU

Používanie mien Maďariek na území Slovenska je variabilné. Najviditeľnejším dôkazom toho je, že tá istá osoba v rôznych formálnych aj neformálnych situáciách používa viac foriem mena (porov. Majtán, 1994; Ološtiak, 2001; Vörös, 2003, 2004; Fercsik, 2003, 2007; Blanár, 2005; Misad, 2012, 2013, 2015; Bauko, 2016; Molnár Satinská, 2016; Valentová, 2016), napr.: *Kis Ilona, Kisé, Ilona Kis, Helena/Elena Kisová, Helena/Elena Kišová*.

Podobu mena *Kis Ilona* používajú vydaté aj slobodné ženy predovšetkým v neformálnej ústnej komunikácii: pod týmto menom sa predstavujú napríklad novým maďarským kolegom či susedom a pod týmto menom ich pozná aj ich bezprostredné okolie (príbuzní, kamaráti, známi, spolupracovníci). Tie maďarské ženy, ktoré žijú v dominantne maďarskom prostredí aj vo sfére ústnej verejnej komunikácie – napr. na úrade, na pošte, v banke, v lekárskej ordinácii a pod. –, používajú túto podobu mena. Rovnaká podoba sa objavuje aj v písomnej forme, a to najmä v takých písomnostiach (napr. prezenčná listina, zápisnica), v ktorých nie je vopred uvedená úradne zapísaná forma mena danej osoby.

⁶ Slovenský jazykovedec Ján Doruľa na nový zákon o matrikách reagoval takto: „[...] ide tu o vernú službu v presadzovaní zámerov politických predstaviteľov maďarskej národnostnej menšiny. Svoje najostrejšie ostrie obracia na slovenský jazyk; v mene osobnej slobody všetkých občanov Slovenskej republiky, bez rozdielu národnosti, vnáša slobodu do narábania so zákonitostami slovenského spisovného jazyka, t. j. slobodu do ich rešpektovania, do ich bezprecedentného krivenia pomocou hrubého mocenského politického zásahu (Doruľa, 1994, s. 187 – 188; pozri ešte Szabó Mihály, 2002, s. 38).

⁷ Takáto zmena mena na základe ustanovenia druhého zákona je neplatná.

Podoba *Kisné* (*Kis* je priezvisko manžela, formant *-né* poukazuje na to, že žena je vydatá za muža s priezviskom *Kis*) je prvkom neoficiálnych komunikačných situácií, jej používanie je charakteristické hlavne pre staršiu generáciu žien. V písanej podobe sa vyskytuje menej často, a to v rôznych neformálnych situáciách (napr. súkromná korešpondencia, podpis neoficiálneho dokumentu). Túto formu mena väčšina maďarských mladých žien a ani žien v strednom veku na Slovensku nepoužíva ani v neformálnej situácii. Existuje pre to niekoľko možných dôvodov, napr.: 1. žiadne slovenské (a ani československé) ustanovenie nepovoľuje používanie verzii maďarských mien vydatých žien s formantom *-né*, 2. ženy hlásiace sa k maďarskej národnostnej menšine sa pri používaní mena prispôbujú spôsobu pomenúvania žien slovenskej národnosti, 3. mladé ženy a ženy stredného veku pociťujú verziu ženských mien s príponou *-né* za zastaranú a neaktuálnu.⁸

Forma mena *Ilona Kis* je verzia mena, ktorá je charakteristická pre písaný jazyk a vznikla v dôsledku zákona č. 154/1994 o matrikách. Vyššie sme už poukázali na to, že sa na základe spomínaného nariadenia môžu menšinové rodné (krstné) mená, resp. ženské priezviská bez slovenskej prechýľovacej prípony zapisovať do úradných dokumentov – napr. do občianskych preukazov, cestovných pasov, kúpno-predajných zmlúv atď. –, avšak osobné mená sa v úradných dokumentoch väčšinou vyskytujú na základe indoeurópskeho, v našom prípade tzv. slovenského poradia (na prvom mieste rodné meno a na druhom mieste priezvisko). Maďarky na Slovensku túto podobu mena v ústnej komunikácii používajú veľmi zriedka.

Verzia mena *Helena/Elena Kisová* je najčastejšia forma mien u žien maďarskej národnosti na Slovensku v matrikách: prvý člen daných variantov mena so slovenským poradím je slovenský ekvivalent rodného (krstného) mena *Ilona*,⁹ ktorý je na základe frekvenčných ukazovateľov, čiže väčšinového používania v prvom rade *Helena*, zriedkavejšie *Elena*. Pre formu priezviska *Kisová* je charakteristické pripájanie slovenskej prípony *-ová* k maďarskému priezvisku, čo poukazuje na to, že ide o osobu ženského pohlavia. Najfrekventovanejšia forma mena *Helena/Elena Kisová*, ktorá sa prispôbuje používaniu mien majoritnej ženskej populácie, je aj po prijatí zákona o menách z roku 1994 najčastejšou formou zapisovania mien v kruhu maďarských žien na Slovensku. Čiastočne sú dôvodom prijatia takejto formy negatívne dôsledky, ktoré sprevádzajú opustenie prípony *-ová*: ženské priezvisko bez *-ová* dáva jednoznačne najavo maďarský pôvod mena, čo môže znamenať nevýhodu na trhu práce (pozri Kiss, 1994; s. 62, Lanstyák, 2000, s. 137; Vörös, 2004, s. 310 – 311; Misad, 2015, s. 190). Avšak k objektívnemu posúdeniu situácie patrí aj fakt, že existujúce súčasné predpisy regulujúce používanie menšinových mien sú v mnohých prípadoch protichodné, napr. v rôznych slovenských textoch sa bez ohľadu na zápis

⁸ Dané názorové vyjadrenie je výsledok z dotazníkového prieskumu, o ktorom podrobne informujeme v ďalšej časti štúdie.

⁹ Rodné (krstné) meno *Ilona* sa v zozname slovenských úradných rodných mien uvádza ako slovenská úradná podoba mien *Elena* a *Helena* len od r. 1998 (pozri Majtán – Považaj, 1998, s. 128).

v matrikách požaduje zápis s príponou *-ová* (porov. Lanstyák, 2000, s. 97). Zatiaľ čo prevažná väčšina samých menšinových používateľov jazyka považuje takúto formu mena maďarských žien za prirodzenú, názory jazykovedcov sa v tomto smere líšia: niektorí vnímajú príponu *-ová* za súčasť alebo znak zmeny identity (pozri Kiss, 1994, s. 65 – 66; Jakab, 2000, s. 111; Vörös, 2003, s. 137; Vörös – Simon, 2006, s. 358 – 359), podľa iných je dôvodom výberu mena s príponou *-ová* u maďarských žien na Slovensku strach pri používaní maďarskej podoby mena, preto sa napriek maďarskej identite rozhodnú pre zápis priezviska s touto príponou (pozri Vörös, 2004, s. 309).

Forma mena *Helena/Elena Kišová* so slovenskou diakritikou sa vyskytuje u žien maďarskej národnosti, ktoré sa narodili v Československu predovšetkým medzi rokmi 1922 a 1949, resp. u takých, ktorých priezviská v spomínanom období zaevidovali slovenským zápisom. Vo vtedajších matrikách sa mnohonásobne zvýšil počet prípadov, keď sa priezvisko zakončené hláskou zodpovedajúcou maďarskej ortografii prispôsobilo slovenskému pravopisu, najčastejšie príklady na zmenu môžeme nájsť v prípadoch *s→š*, ale typické boli aj prepisy v prípadoch *sz→s*, *cs→č*, *zs→ž*, *ny→ň* (porov. Vörös, 2004, s. 311).

4. ZVYKY V POUŽÍVANÍ MIEN U VYDATÝCH MAĎARIEK V MAĎARSKU A NA SLOVENSKU

V tradičných európskych spoločnostiach sa po uzatvorení manželstva mená žien zvyčajne zmenia: preberú priezvisko svojho manžela.

V Maďarsku sa od začiatkov vedenia štátnej matriky dodnes postupne rozšíril úradný výber foriem mien u vydatých žien. Pokým matričné právne predpisy z roku 1894, ktoré boli platné od roku 1895, ustanovili nevyhnutne formu *Szabó Jánosné*, tak zákony o rodine z roku 1952 k predchádzajúcej forme predpísali dva nové varianty mena: *Szabó Jánosné Kis Ilona*, resp. *Kis Ilona* (porov. Farkas, 2003, s. 133). V prvom prípade žena preberie celé manželovo meno s formantom *-né*, ktorý poukazuje na to, že je vydatá, a k nemu si pridá aj svoje priezvisko a rodné (krstné) meno. V druhom prípade si zas ponechá celé svoje meno za slobodna. Modifikácia zákona z roku 1974 rozšírila dovtedy predpísaný rad typov mien, a tak popri dovtedy úradne zapísaných menách u vydatých žien sa objavili verzie *Szabóné Kiss Ilona* a *Szabó Ilona*. V Maďarsku je dnes najpopulárnejšia prvá forma (priezvisko manžela s príponou *-né* a celé meno ženy za slobodna), druhú formu (priezvisko muža a rodné meno ženy) mnohí považujú za podobu, ktorá sa šíri na báze cudzieho vzoru, a preto sa jej vyhýbajú (porov. Farkas, 2003, s. 135; Raátz, 2007, s. 174). Nový maďarský zákon o rodine platný od 1. januára 2004 definuje formy mien, ktoré žena môže prijať po uzavretí manželstva takto: a) plné meno ženy za slobodna, b) celé manželovo meno s formantom *-né*, odkazujúcim na to, že je žena vydatá, a celé meno ženy za slobodna, c) manželovo priezvisko s formantom *-né* a celé meno ženy za slobodna, d) man-

želovo priezvisko a rodné (krstné) meno ženy (porov. Farkas, 2003, s. 136, www.mkogy.hu).

Pri pohľade na používanie mien u dnešných vydatých maďarských žien na Slovensku v porovnaní s praxou v Maďarsku si všimame dve odlišnosti: 1. maďarské ženy na Slovensku, prispôsobujúc sa používaniu mien väčšiny, čiže slovenských vydatých žien, preberú po vstupe do manželstva priezvisko manžela a k tomu pripoja svoje rodné (krstné) meno; 2. ich úradne zapísané mená – či už slobodných, alebo vydatých žien – obsahujú príponu *-ová*. Takže Kis Ilona, ktorá vstúpila do manželstva so Szabó Jánosom, v neformálnych situáciách obyčajne používa meno *Szabó Ilona*, zriedkavejšie formu *Szabóné*, kým vo formálnych situáciách používa v prvom rade verziu *Helena/Elena Szabóová* a zriedkavejšie podobu *Ilona Szabó*.

Ak porovnáme používanie mien vydatých Maďariiek na Slovensku a v Maďarsku, môžeme konštatovať, že ženy v Maďarsku si môžu vybrať z viacerých alternatív, pokiaľ slovenská legislatíva maďarským vydatým ženám na Slovensku neumožňuje, aby mohli používať všetky tradičné verzie maďarských manželských mien. Od nadobudnutia platnosti nového zákona o rodine v Maďarsku sa liberalizoval výber manželských mien – čoraz viac žien si vyberá používanie takej podoby mena, keď k priezvisku muža pripojí svoje rodné meno (*Szabó Ilona*) – hoci niektorí odborníci v tom nevidia spoločenské potreby maďarských žien, ale skôr tendenciu používať také formy mien, ktoré prevažujú v krajinách Európskej únie (pozri Takács – Várnai, 2002, s. 182; Raátz, 2007, s. 169). Vydaté maďarské ženy na Slovensku takisto používajú túto podobu mena, ale len v neformálnych komunikačných situáciách, vo formálnych používajú svoje meno v úradne zapísanom poradí, t. j. *Ilona Szabó*. Avšak podľa matrik väčšina maďarských žien na Slovensku – nasledujúc používanie foriem mien u vydatých žien slovenskej väčšiny – aj dnes nesie slovenskú podobu mena, a to *Helena/Elena Szabóová*.

5. VÝSLEDKY PRIESKUMU O POUŽÍVANÍ MIEN MAĎARIEK NA SLOVENSKU

V rokoch 2010 – 2016 sme urobili dotazníkový prieskum o používaní a výbere mien maďarských žien na Slovensku. Výskumnú vzorku tvorilo 104 maďarských respondentiek zo Slovenska. Pri výbere informátoriek sa zohľadňovali tri hlavné aspekty: 1. rodinný stav respondentiek (44 % informátoriek bolo slobodných, 53 % vydatých a 3 % tvorili rozvedené ženy); 2. vek respondentiek (zastúpené sú všetky vekové skupiny od dvadsaťročných až po sedemdesiatročné); 3. ukončené vzdelanie opýtaných (23 % sú univerzitné študentky, 25 % má vysokoškolské vzdelanie, 28 % má maturitu a 24 % sú ženy, ktoré ukončili strednú odbornú školu) (porov. Misad, 2012, 2013, s. 96; 2015, s. 193).

V rámci prvej otázky mali respondentky uviesť úradnú podobu svojho mena. Zo 104 opýtaných iba sedem nesie formu mena typu *Ilona Kis* (maďarské krstné

meno a priezvisko otca v slovenskom poradí) alebo formu typu *Ilona Szabó* (maďarské krstné meno a priezvisko manžela v slovenskom poradí): dve z nich na základe zákona o matrikách z roku 1994 žiadali zapísanie svojho mena v maďarskej podobe, v druhom prípade zapísanie maďarského rodného (krstného) mena a priezviska bez prípony *-ová* žiadali rodičia pri narodení dcéry, odkazujúc na platné ustanovenia. Z výpisu matrik ostatných informátoriek – nezávisle od veku a ukončeného vzdelania – je v prípade slobodných žien uvedená forma mena: *Helena/Elena Kisová* a v prípade vydatých žien forma *Helena/Elena Szabóová*.

Na otázku, prečo respondentky nežiadajú o zapísanie svojho rodného (krstného) mena maďarským pravopisom a priezviska bez prechýľovacej prípony *-ová*, odpovedali nasledovne:¹⁰

„Žijem na území, kde je slovenská väčšina, a zároveň aj študujem v slovenskom meste (v Nitre). Keby som používala svoje meno v maďarskej podobe, neustále by som musela túto podobu vysvetľovať. Pri predstavovaní sa aj takto veľa ľudí spýta, aké meno je Viola, lebo ho ešte nikdy nepočuli, pritom sa vyskytuje aj v slovenskom kalendári.“ (22-ročná vysokoškolačka)

„Nikdy by mi nenapadlo, že by som mohla, hoci som počula o tomto zákone, aj som o ňom čítala v novinách. Ale mne to nevaďí, ak Slováci používajú moje meno v slovenskej podobe a Maďari v maďarskej. Bývam na Slovensku, kde raz hovorím po maďarsky, inokedy po slovensky, možno preto mi nie je čudné, že mám aj maďarské, aj slovenské meno.“ (36-ročná kozmetička)

„V menšinovej situácii sa vždy niečomu treba prispôsobovať, takže aj používaniu mena. Už som si zvykla, že aj na úradoch a aj pri komunikácii so Slovákmi používam svoje meno v slovenskej podobe. V mojej práci, v obchode, v autobuse, v mojej dedine ma zas každý oslovuje mojím maďarským menom.“ (42-ročná učiteľka v materskej škole)

„Dlho som o tom rozmýšľala, ale desia ma ťahanice, ktoré s tým súvisia. Moja dcéra pred dvomi rokmi žiadala zapísanie svojho mena v maďarskej podobe, odvtedy sa zastavila už v každej poisťovni, v bankách a na rôznych úradoch, aby zahlásila zmenu svojho mena. Stálo ju to nesmierne veľa času, navyše ešte stále sa jej stane, že ju úradné orgány oslovia staršou, t. j. slovenskou podobou jej mena.“ (48-ročná učiteľka na strednej škole)

„Moja dcéra si zmenila podobu svojho mena na maďarskú nedávno a všade musela platiť za novovydané doklady (aj za občiansky preukaz a cestovný pas, keďže ich potrebovala skôr než o mesiac). Už som na dôchodku, takže je to dobré tak, ako to je. Bývam v maďarskom meste a odkedy nepracujem, tak nikto nepoužíva moje meno v slovenskej podobe.“ (67-ročná úradníčka na dôchodku)

¹⁰ Z dôvodu obmedzeného priestoru v štúdiu uvádzame len najtypickejšie odpovede.

Ďalšia otázka prieskumu bola zameraná na to, či respondentky vnímajú svoje meno ako ukazovateľ a svojej národnej identity. V dotazníku sme vymenovali viac konceptov, ktoré charakterizujú národnú identitu, a požadovali sme od informátoriek, aby – v škále od 1 do 4 – označili, ktoré koncepty podľa nich vyjadrujú najvýraznejšie ich maďarskú identitu (porov. Csepeli – Örkény – Székelyi, 2002, s. 24). Z tabuľky je zrejmé, že žiadna veková kategória opýtaných nepovažuje formu mena za dôležitý ukazovateľ identity.

	19 – 29 rokov	30 – 39 rokov	40 – 55 rokov	56 – 70 rokov
spoločný jazyk	3,74	3,35	3,71	3,33
spoločná kultúra	3,79	3,07	3,21	3,35
maďarský pôvod	3,48	3,10	3,12	3,30
miesto narodenia	1,89	2,22	2,48	2,76
maďarská hymna	1,44	2,00	2,12	2,51
maďarské občianstvo	1,87	1,93	1,90	2,04
maďarská vlajka	0,98	1,18	1,53	2,36
maďarská podoba mena	1,10	1,20	1,26	1,97

Ako zaujímavé sa ukázali tie názory, ktoré sa týkajú obľúbenej podoby mien vydatých žien v Maďarsku, a to typu *Szabóné Kis Ilona*. Respondentky sa museli rozhodnúť, že ak by si mohli po uzatvorení manželstva vybrať, či by si zapísali svoje meno v spomínanej podobe do matriky. Všetky okrem jednej informatorky odmietli ponúkanú možnosť, a ako to potvrdzujú aj nasledujúce odpovede, pre maďarské ženy na Slovensku sa táto forma mena nezdá prijateľná:

„Mne táto forma mena pripomína staré časy, neviem si jej používanie predstaviť ani v bežnej reči, aby ma spomínali ako patriacu niekomu. A už vôbec nie ako úradné meno! V žiadnom prípade by som nevyužila túto možnosť.“ (31-ročná inžinierka)

„Nikdy by som nechcela mať takéto meno. Myslím si, že som už aj tým urobila gesto smerom k svojmu manželovi, že som prebrala jeho priezvisko, pravda, neurobila som to ani tak kvôli nemu, ako kvôli svojim deťom, ak sme jedna rodina, aby sme mali aj rovnaké priezvisko.“ (40-ročná predavačka)

„Ani vtedy by som nepoužívala danú formu mena, ak by som mohla. Podľa mňa si zvolia toto meno len tie, ktoré chcú zdôrazniť, že už sú vydaté.“ (42-ročná finančná poradkyňa)

„Mne sa to nepáči, skoro akoby to naznačovalo nadradenosť mužov. Napriek tomu, že som vydatá už tridsať rokov, ešte nikdy som sa nikomu nepredstavovala tak, že som pani toho a toho.“ (54-ročná učiteľka na základnej škole)

„Jednoznačne túto formu mena odmietam, pre mňa to znamená, že žena nevie byť sama sebou, len patrí niekomu. Jaj, a bola by som zvedavá, že koľko mužov by v opačnom prípade prebralo priezvisko svojej manželky.“ (60-ročná úradníčka)

„Keby ma o to žiadal môj muž, tak myslím, že áno. Aj vydaté susedky sme zvykli tak spomínať, že Bekéné, Horváthné.“ (66-ročná kaderníčka na dôchodku)

Na otázku, či podľa ich názoru formu mena *Szabó Ilona* (čiže priezvisko manžela a krstné meno ženy) používajú maďarské ženy na Slovensku v dôsledku vplyvu väčšinového jazyka, sme dostali takúto odpoveď:

„Väčšinový jazyk vždy vplýva na menštinové jazyky, pravdepodobne ide o túto situáciu aj v prípade používania mien. Avšak aj napriek tomu nevnímam ten typ mena ako slovenský, lebo stačí, keď sa pozrieme na používanie ženských mien v krajinách EÚ, zvyčajne aj tam preberú vydaté ženy priezvisko svojho manžela v takejto podobe.“ (20-ročná vysokoškolačka)

„Nevnímam túto formu ako slovenskú. Už roky pracujem v Rakúsku, aj tam ženy používajú priezvisko svojho manžela, ak si neponechali po uzatvorení manželstva svoje vlastné priezvisko.“ (29-ročná zdravotná sestra)

„Podľa mňa tento typ mena odráža skôr európske tradície (hoci tam je opačné poradie), považujem ho za praktický. Okrem toho, ako sa dá preložiť Kovács Jánosné povedzme do francúzštiny?“ (47-ročná prekladateľka)

„Toto mi ešte nikdy nenapadlo. Aj v Maďarsku používajú vydaté ženy túto verziu mena. Prečo by to bolo slovenské?“ (61-ročná žena v domácnosti)

V rámci poslednej otázky prieskumu sme sa pýtali, či respondentky považujú za prípustné používanie tzv. dvojitého priezviska (rodné priezvisko ženy pripojené k priezvisku manžela), ktoré sú povolené na Slovensku, ale aj v Maďarsku. Ani jedna z opýtaných neodmietla spomínanú formu, ale možnosť používať túto podobu mena sa páčila vo vyššom podiele univerzitným študentkám, resp. ženám, ktoré majú vysokoškolské vzdelanie.

„Považujem to za veľmi dobré, aj ja to takto plánujem, keď sa raz vydám. Už je tu čas, aby sa uplatnila rovnosť aj v tejto oblasti.“ (23-ročná vysokoškolačka)

„Podľa mňa je daná podoba mena čoraz populárnejšia u mladých. Poznám jeden manželský pár, ktorý si vybral toto riešenie. Aj mne sa to páči.“ (32-ročná čašníčka)

„*Ked' som sa rozviedla, vzala som si späť svoje meno za slobodna. Ked' som sa vydala po druhýkrát, zobrala som si k nemu priezvisko môjho manžela. Aj naše deti majú toto dvojité priezvisko. U nás sa to osvedčilo.*“ (47-ročná prekladateľka)

„*Nie je s ním žiadny problém, len je to príliš dlhé.*“ (54-ročná vychovávateľka)

„*Považujem to za dobré riešenie, ale pravdepodobne sa rozšíri len medzi mladými ľuďmi. Hoci by som bola zvedavá na to, koľko mužov by si pridalo meno manželky vedľa svojho mena.*“ (70-ročná učiteľka na dôchodku)

6. ZHRNUTIE

Menšinové situácie predstavujú osobitný priestor v používaní jazyka, platí to aj pri používaní mien a v rámci toho pri používaní antroponým. Tento tematický okruh robí citlivým politika, ktorá sa vyjadruje k vnútorným záležitostiam používania jazyka menšiny.

V štúdiu sme skúmali používanie mien u maďarských žien na Slovensku. V úvodnej časti sa podáva prehľad právnych predpisov a ustanovení, ktoré regulovali používanie mien u žien hlásiacich sa k maďarskej národnosti, a to v rozmedzí od r. 1918 v Československej republike až po súčasnú situáciu v Slovenskej republike. Ďalej sme predstavili charakteristické formy mien, ktoré používajú ženy maďarskej národnosti na Slovensku, pričom sa osobitná pozornosť venovala slovenskému prechýľovaniu pridávaním prípony *-ová*. V druhej časti štúdie sme na základe dotazníkového prieskumu hľadali odpoveď na otázku, ako rozmyšľajú maďarské ženy žijúce na Slovensku v menšinovom prostredí o vybraných formách mien, resp. o konvenciách v používaní mien ženami na Slovensku a v Maďarsku.

Na základe výskumu môžeme konštatovať, že ženy maďarskej národnosti na Slovensku charakterizuje dvojité používanie priezviska. V úradnej sfére sa zaznamenáva slovenský ekvivalent krstného mena a pripájanie prechýľovacej prípony *-ová* k priezvisku (*Helena/Elena Kisová*), kým v neformálnej ústnej i písomnej komunikácii sa používa priezvisko bez prechýľovacej prípony *-ová* a maďarský variant rodného (krstného) mena (*Kis Ilona*). Podľa matiek v obciach s dominanciou obyvateľstva hlásiaceho sa k maďarskej národnosti však v poslednom desaťročí rastie počet ženských mien zapísaných v maďarskej podobe.

Bibliografia

BAUKO, Ján: Prechýľovanie priezvisk u žien maďarskej národnosti na Slovensku. In: Jazykovedné štúdie XXXIII. Prechýľovanie: áno – nie? Eds: L. Molnár Satinská – I. Valentová. Bratislava: Veda 2016, s. 79 – 87.

BLANÁR, Vincent: Morfematické kategórie vlastných mien. In: Jazykové kategórie v teórii a praxi. Ed: J. Kačala. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 21 – 52.

CSEPELI, György – ÖRKÉNY, András – SZÉKELYI, Mária: Nemzetek egymás tükrében. Budapest: Balassi Kiadó 2002. 180 s.

DORULA, Ján: K textu vládneho zákona o matrikách. In: Kultúra slova 1994, roč. 28, č. 3. s. 187 – 189.

FARKAS, Tamás: A házassági névviselés új szabályozásához. In: Köszöntő könyv Nyirkos István 70. születésnapjára. Eds: I. Hoffmann – K. Kiss. Magyar Nyelvjárások XLI., 2003, s. 133 – 142.

FERCSIK, Erzsébet: Az elvált nők névviseléséről – a XX. század utolsó fél évtizedének statisztikai adatai alapján. In: Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára. Eds: M. Hajdú – B. Keszler – J. Kiss. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete–Magyar Nyelvtudományi Társaság 2003, s. 614 – 622.

FERCSIK, Erzsébet: Magyarországi asszonynevek a 21. század küszöbén – megőrizni vagy megváltoztatni? In: A nő helye a magyar nyelvhasználatban. Eds: E. Baráth – K. Sándor. Szeged: JATE-Press 2007, s. 159 – 167.

GYÖNYÖR, József: A személynevek anyanyelvi változatainak anyakönyvi bejegyzéséről. In: A hűség nyelve. Csehszlovákiai magyar írók az anyanyelvről. Ed: Zs. Zalabai. Bratislava: Madách 1987, s. 60 – 75.

GYÖNYÖR, József: Közel a jog asztalához. A csehszlovák állam kezdeti nehézségei, területi gyarapodása, ideiglenes alkotmánya, alkotmánylevele és annak sorsa. Pozsony/Bratislava: Madách Könyv- és Lapkiadó 1993. 212 s.

GYURGYÍK, László: Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években. Pozsony: Kalligram 2006. 232 s.

JAKAB, István: Érthetően, alkalomhoz illően! Nyelvi ismeretek és nyelvhasználati tanácsok. Dunaszerdahely: NAP Kiadó 2000. 193 s.

KAMENEC, Ivan: Trauma. Az első Szlovák Köztársaság (1939–1945). Budapest: Aura Kiadó 1994. 158 s.

KISS, Jenő: Magyar anyanyelvűek – magyar nyelvhasználat. Budapest: Tankönyvkiadó 1994. 119 s.

LANSTYÁK, István: A magyar nyelv Szlovákiában. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó– Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségi Kutatóműhely 2000. 368 s.

MAJTÁN, Milan: Vývin priezvisk na Slovensku. In: Slovenská reč 1994, roč. 59, č. 1. s. 30 – 37.

MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Vyberte si meno pre svoje dieťa. Bratislava: Art Area 1998. 344 s.

MÁTÉ, Jakab: Nyelvi helyzetek – szociolingvisztikai modellek. In: A magyar nyelv rétegződése I. Eds: J. Kiss – L. Szűts. Budapest: Akadémiai Kiadó 1998, s. 673 – 682.

MISAD, Katalin: The Characteristics of Hungarian Women's Names in Slovakia. <http://ahea.net/e-journal/volume-5-2012/37>.

MISAD, Katalin: A magyar nemzetiségű nők névhasználatának jellegzetességei Szlovákiában. In: Nova Posoniensia III. Eds: K. Misad – Z. Csehy. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület–Kalligram Kiadó 2013, s. 86 – 105.

MISAD, Katalin: Mutatvány a szlovákiai magyar nők névhasználati jellegzetességeiből. In: Od jazykovej geografie ku geografii mien V. – zborník prednášok. A nyelvföldrajztól a névföldrajzig – konferenciakötet. Eds: F. Vörös – K. Misad. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület 2015, s. 183 – 203.

MOLNÁR SATINSKÁ, Lucia: Ženy jednej tváre, viacerých mien: Stratégie používania mien Maďariek v Bratislave. In: Prechýľovanie: áno – nie? Jazykovedné štúdie XXXIII. Eds: L. Molnár Satinská – I. Valentová. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2016, s. 89 – 94.

OLOŠTIAK, Martin: O prechýľovaní cudzích priezvisk v slovenčine. In: Slovenská reč 2001, roč. 66, č. 5, s. 298 – 308.

RAÁTZ, Judit: A nők névviseelési szokásai Magyarországon és az EU-ban. In: A nő helye a magyar nyelvhasználatban. Eds. E. Baráth – K. Sándor. Szeged: JATEPress 2007, s. 169 – 177.

SZABÓMIHÁLY, Gizella: A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai és a kisebbségi nyelvhasználat színterei, különös tekintettel a magyar közösségre. In: Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Eds. I. Lanstyák – G. Szabómihály. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó 2002, s. 19 – 40.

TAKÁCS, Judit – VÁRNAI, Judit: Gondolatok a magyar hivatalos személynévhasználatról az uniós csatlakozás tükrében. In: Köszöntő kötet B. Gergely Piroska tiszteletére. Eds. E. Gréczi Zsoldos – M. Kovács. Miskolc: A Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke 2002, s. 182 – 185.

VADKERTY, Katalin: A reszlovakizáció. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó 1993. 209 s.

VALENTOVÁ, Iveta: Prechýľovanie priezvisk a jeho vývin na Slovensku. In: Prechýľovanie: áno – nie? Jazykovedné štúdie XXXIII. Eds. L. Molnár Satinská – I. Valentová. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2016, s. 11 – 22.

VÖRÖS, Ferenc: Adalékok a magyar nevek -ovázásához. In: Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára. Eds. M. Hajdú – B. Keszler. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete–Magyar Nyelvtudományi Társaság 2003, s. 614 – 622.

VÖRÖS, Ferenc: Családnévutatók Szlovákiában. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó 2004. 592 s.

VÖRÖS, Ottó. A határon túli névkutatás és hozzáadéka a nyelvi tervezésben. In: Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára. Eds. M. Hajdú – B. Keszler. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete–Magyar Nyelvtudományi Társaság 2003, s. 135 – 138.

VÖRÖS, Ottó – SIMON, Szabolcs: Nyelvtervezés – névtervezés. Személynévhasználat és a szlovákiai magyarok. In: Nyelvi közösségek – nyelvi jogok. Eds. A. Benő – S. Szilágyi. Kolozsvár: Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége 2006, s. 343 – 359.

ZALABAI, Zsigmond (ed.): Mít ér a nyelvünk, ha magyar? A „táblaháború” és a „névháború” szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból 1990 – 1994. Pozsony: Kalligram 1995. 352 s.

Dokumenty

2002. évi XLIV. számú törvény, ill. 2002. évi XLV. számú családjogi törvény (cstj). [<http://www.mkogy.hu/irom37/0886j>]. (30. 3. 2017)

Novela zákona o mene a priezvisku NR SR č. 300/1993. [http://www.minv.sk/?zakony_mvsvr]. (31. 3. 2017)

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti, podľa mate-rinského jazyka a pohlavia za SR, kraje a okresy. Štatistický úrad SR. Bratislava

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti, podľa mate-rinského jazyka a pohlavia za SR, kraje a okresy. (15. 1. 2017)

Zákon č. 428/1990 Z. z. Zákon Slovenskej národnej rady z 25. októbra 1990 o úradnom jazyku v Slovenskej republike. [<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/428/19901025.html>] (10. 7. 2017)

Zákon č. 300/1993 Z. z. Zákon z 24. septembra 1993 Národnej rady Slovenskej republiky o mene a priezvisku. [<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1993/300/19940101.html>] (11. 7. 2017)

Zákon č. 154/1994 Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 27. mája 1994 o matrikách. [<http://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/42044/1/2>]. (17. 1. 2017)

Zákon č. 124/2015 Z. z. Zákon zo 14. mája 2015, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 154/1994 Z. z. o matrikách v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. [https://portal.minv.sk/wps/wcm/connect/e2f6654b-ff44-4559-992c-9dae30893662/zakon+o+matrikach+124_2015.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=e2f6654b-ff44-4559-992c-9dae30893662]. (13. 2. 2017)

DISKUSIE

K OBRAZU MEDZINÁRODNEJ JAZYKOVEJ KOMUNIKÁCIE V EURÓPSKEJ ÚNII

STANISLAV KOŠECKÝ
Gesellschaft für Interlinguistik (GIL) Berlin

KOŠECKÝ, Stanislav: To the picture of international linguistic communication in the EU. *Journal of Linguistics*, 2017, Vol. 68, No 1, pp. 71 – 96.

Abstract: This paper is a reaction to the study of A. Lejsková that appeared in the number 2/2015 of this journal. Its aim is to put the mentioned issue into a wider picture from a historical point of view as well as to complete it. The problem of international linguistic communication in the EU is in practice often neglected and remains at the level of unfulfilled declarations. As a result, international negotiations are dominated by English, which is changing itself in its function of interlinguistic communication tool, with a minority use of other “strong” languages such as German, Spanish and sometimes Italian. It is shown that the principle of equality of the languages of the member states is not fulfilled from the points of view of both technical and financial possibilities of the EU.

We reach the conclusion that the best solution to the language problem of the EU would be the introduction of a neutral international language (especially Esperanto is considered), which also presents serious problems from the point of view of the preparation of its application.

Keywords: international communication, extralinguistics aspects English as an international language (EIL), English as a lingua franca (ELF), communication channels, neutral language

V čísle 2/2015 Jazykovedného časopisu vyšla v rubrike Rozhľady pomerne rozsiahla štúdia na tému, ktorá je v našich lingvistických kruhoch značne ignorovaná, ba priam tabuizovaná. Pod titulom *Perspektívy jazykovej politiky EÚ* v nej Alena Lejsková formou vyspelej sociolingvistickej analýzy rozoberá problematiku medzinárodnej komunikácie na širokých úrovniach práce EÚ, najmä jej podoby na úrovni jednotlivých orgánov Únie. V našom príspevku chceme zasadiť uvedenú problematiku do širšieho historického rámca, ale pokúsime sa aj o jej istú kompleti-záciu.

Ak zameriame pozornosť na Európu od čias antiky, popri vyspelej gréckej kultúre nemôžeme obísť historickú úlohu latinčiny. Raný stredovek v Európe ovplyvňovala najmä moc Rímskej ríše, ktorej jazyk sa stal úradným jazykom na rozsiahlych územiach západnej, ale i východnej Európy. Rozširovanie rímskeho panstva a zjednocovanie rôznych etnických celkov do jednej správnej jednotky malo za následok

vytláčanie pôvodných jazykov. „Latinčina Ríma sa teda stala jazykom medzinárodným v zmysle potlačenia iných jazykov etnických“ (Barandovská-Frank, 1995, s. 9). Staroveká latinčina podliehala vo svojom vývoji predovšetkým gréčtine, ale ovplyvňovali ju aj jazyky nerímskych kmeňov (napr. Belgov, Akvitáncov, Keltov a i.). Prípad latinčiny Rímskej ríše je vyjadrením skutočnosti, že jej uplatňovanie bolo výrazom vôle mocenských štruktúr, a teda rozhodnutím politického charakteru.

Po rozpade Rímskej ríše (v r. 467) si latinčina ako sprostredkujúci jazyk – už bez etnického nositeľa – upevnila svoje postavenie ako jazyk kresťanskej cirkvi, ktorá spočiatku rozvíjala i vedecký život, ďalej ako jazyk diplomacie aj ako administratívny jazyk v mnohých štátoch (o. i. aj v Uhorsku) až do konca 19. storočia a písali sa v nej aj diela krásnej literatúry. V prípade stredovekej latinčiny treba zdôrazniť, že, ako konštatuje Jevgenij Aleksejevič Bokarev (1968), používanie jediného, a pritom neutrálneho jazyka v medzinárodnej komunikácii bolo nesporne zdravé.

Proces národného obrodzenia v Európe viedol k rozširovaniu komunikačných sfér národných jazykov a k ich postupnému uplatňovaniu namiesto latinčiny. Národnoobrodenecké hnutie zároveň znamenalo začiatok boja národných jazykov o hegemoniu v medzinárodných vzťahoch, ako aj začiatok novovekej nerovnoprávnosti jazykov v tejto sfére. Rokovanie v súvislosti s Vestfálskym mierom v roku 1648 sa všeobecne pokladá za dátum definitívneho pádu latinčiny ako jazyka medzinárodného dorozumievania (Szerdahelyi, 1979, s. 211), ale súčasne aj nástupu francúzštiny ako rokovacieho jazyka v medzinárodných vzťahoch, a to v súlade s tým, že Francúzsko získalo pozíciu najvýznamnejšej európskej veľmoci. Toto svoje postavenie si francúzština zachovala viac než dve storočia.

Hegemonia francúzštiny vo funkcii medzinárodného jazyka európskeho regiónu (areálu) však nebola bez problémov. Rýchle rastúca politická a ekonomická potencia anglického imperializmu (výrazne podporovaná koloniálnou expanziou) viedla k zostrovaniu britsko-francúzskych vzťahov. Politická a ekonomická expanzia Veľkej Británie sa uplatňovala súbežne s expanziou kultúrnou i jazykovou. Postavenie angličtiny, ktoré nezodpovedalo postaveniu Veľkej Británie vo vtedajšej Európe, viedlo k čoraz ostrejším konfliktom jazykového charakteru na úrovni medzinárodných kontaktov, ktoré boli vyriešené až na rokovaníach vo Versailles (1919), odkedy sa popri francúzštine paralelne objavuje ako rokovací jazyk v medzinárodnom rámci aj angličtina.

Príklad francúzštiny a angličtiny poukazuje na skutočnosť, že pre voľbu prostriedku medzinárodnej jazykovej komunikácie (ďalej len MJK) sú rozhodujúce nie jeho lingvistické vlastnosti, ale predovšetkým politické a ekonomické faktory, t. j. zdôrazňuje sa priorita extralingvistického aspektu. Toto stanovisko k problému má v odbornej literatúre prevahu. Zastáva ho aj Ján Horecký: „Prvotný význam vo svetovom jazykovom procese majú mimojazykové (vlastne zajazykové) faktory, predovšetkým úloha národa – nositeľa jazyka v politickom, ekonomickom a kultúrnom živote ľudstva“ (1982, s. 101). Rovnako i Frank Häusler (1981, s. 170) vyjad-

ruje názor, že pri výbere jazyka do funkcie jazyka MJK predstavujú jeho štruktúrne vlastnosti iba druhoradé kritérium. V tomto zmysle sa vyjadril vo svojom diele aj nestor sociolingvistiky Joshua Fishman, ktorý angličtinu z hľadiska jej jazykových vlastností nepokladal za vhodný prostriedok medzinárodného dorozumievania.

Bez akéhokoľvek zveličenia však možno konštatovať, že rozhodujúcou otázkou pre uplatnenie jazyka je prioritne otázka moci.

Toto zjavne dokazuje história, ktorá dáva aj presnejšie poučenia – žiadny jazyk nebol doteraz natrvalo hlavným jazykom. Len čo mocenské páky prešli z jedných rúk do iných, došlo aj k zmene na pozícii hlavného jazyka. Ako konštatuje Max Hans-Jürgen Mattusch, „dá sa predpokladať, že ak by sa časom moc západného (lepšie anglo-amerického) kultúrneho okruhu pomínula, vynára sa možnosť, že na miesto hlavného jazyka medzinárodnej jazykovej komunikácie nastúpi jazyk iného kultúrneho okruhu“ (1999, s. 192).

Historicko-filozofický termín sloboda má v súvislosti so zoskupením štátov v EÚ vysokú frekvenciu vo všetkých jej základných dokumentoch. V samotnej Ústavnej zmluve, ktorej druhú časť tvorí Charta základných práv Únie, je jej celá 2. hlava nazvaná Slobody. V celkove 14 článkoch tejto hlavy, počnúc jej prvým (v celkovom poradí Charty šiestym) článkom, v ktorom sa konštatuje: „Každý má právo na slobodu a osobnú bezpečnosť“, sa termín sloboda obmieňa v rôznych tvaroch. Článok 11 sa osobitne zaoberá slobodou prejavu a informácií, čo sa interpretuje takto: „Každý má právo na slobodu prejavu. Toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory a prijímať a rozširovať informácie alebo myšlienky bez zasahovania orgánov verejnej moci a bez ohľadu na hranice.“ S otázkami slobody, v ktorých sa Únia mimochodom hlási k Charte OSN a jej Deklarácii ľudských práv (citovaný text čl. 11 je dokonca takmer identický s čl. 19 Deklarácie), úzko súvisí aj článok 21 nazvaný Nediskriminácia, ktorý v 3. hlave nazvanej Rovnosť v ods. 1 konštatuje: „Je zakázaná akákoľvek diskriminácia najmä z dôvodu pohlavia, rasy, farby pleti, etnického alebo sociálneho pôvodu, genetických vlastností, jazyka, náboženstva alebo presvedčenia, politického alebo iného zmýšľania, príslušnosti k národnostnej menšine, majetku, rodu, postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie“ (pozri Charta základných práv..., 2012).

Doterajšie konštatovania by nás skutočne mohli napĺňať spokojnosťou, veď proklamované ciele Únie v uvedenej oblasti majú jednoznačne humanistický základ. Mohli by, ale nemôžu. A to najmenej v jednej otázke, ktorej sa tu chceme bližšie venovať. Ide o oblasť používania jazyka, ktorá je tesne spätá s právom na komunikáciu ako jedným zo základných ľudských práv a následne i s uvedeným právom slobodne prijímať a rozširovať informácie alebo myšlienky. Jazyk, komunikácia, informácie, to sú tri podstatné fenomény reťaze, ktorá slúži v súčasnej epoche internacionalizácie všetkých druhov ľudských činností na rozvíjanie kontaktov tak medzi národmi, ako aj medzi jednotlivcami.

Proklamácie verzus realita

Podľa európskej koncepcie „jednoty v rôznosti“ patrí k základným hodnotám Únie zachovanie kultúrnej diverzity členských krajín. Inými slovami, Európa „ako jazykovo najchudobnejší kontinent, ktorý, ak sa počítajú len autochtónne jazyky, používa sotva 3 % zo všetkých (6 – 7000) vo svete používaných jazykov“ (T. Skutnabb-Kangas, 2005, s. 5), je originálna svojou kultúrnou rôznorodosťou, ktorá predstavuje jej spoločné dedičstvo. Táto rôznorodosť je základom budovania idey európskej identity, ktorá má byť výsledkom snáh o európsku jednotu.

Keďže jazyk je nielen súčasťou, ale najmä hlavným nositeľom kultúry každého národa, zostáva pestovanie jazykov členských krajín (a to nielen štátnych či úradných, ale i regionálnych, menšinových a pod.) základom duchovného rozvoja Únie i Európy vôbec. Jazykom sa však komunikuje nielen na národnej, regionálnej či miestnej úrovni, ale aj na medzinárodnej úrovni, ktorá je pre EÚ ako spoločenstvo zvrchovaných krajín podstatnou otázkou.

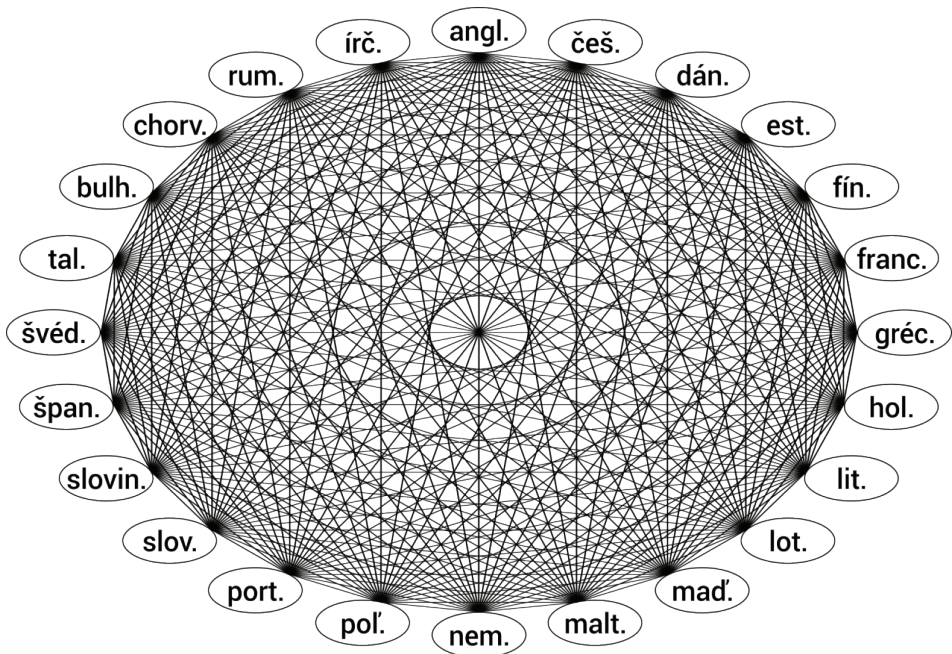
Medzinárodná jazyková komunikácia (MJK) predstavuje mimoriadne zložitý komplex problémov, ktoré vyžadujú riešenie minimálne na dvoch úrovniach – *oficiálnej a občianskej*. Na oficiálnej rovine je ďalej užitočné vydeľovať podrovinu *politickú* (v rámci nej aj inštitúcie EÚ), *odbornú* (veda, výskum, sympóziá, konferencie, publikácie) a *komerčnú* (kontakty firiem, rokovania o obchodných zmluvách, prezentácie, veľtrhy a pod.). Na občianskej rovine bude dobré vnímať podroviny štúdia (predovšetkým univerzitného, najmä zahraničného), potom športu, pracovných príležitostí (zamestnanie vo firmách v zahraničí), turistiky (organizovanej i individuálnej) a podrovinu bežného kontaktu (príbuzenské, priateľské vzťahy, náhodné stretnutia). Treba prijať hypotézu, že návrh takéhoto členenia MJK by mohol byť po podrobnejšom výskume modifikovaný, resp. rozšírený o ďalšie podroviny.¹ Rozčlenenie MJK do roviny oficiálnej a občianskej je odôvodnené aj z hľadiska interlingvistiky (a aj jej mladšej čiastkovej disciplíny eurolingvistiky), ktorá ako jazykovedné odvetvie skúmajúce tento komplex problémov z extra- aj intralingvistického hľadiska ponúka svoje riešenia s cieľom optimalizácie MJK.

Pretože celoplošné hodnotenie tohto problému by si vyžadovalo veľký priestor, obmedzíme sa najmä na situáciu v inštitúciách EÚ, na ktorej sa pokúsime o širšiu ilustráciu problému.

Východisko podoby MJK v rámci Únie bolo zakotvené už v čl. 217 tzv. Rímskych zmlúv z roku 1957, podľa ktorého oficiálnymi a pracovnými jazykmi zároveň sú všetky jazyky členských krajín (vtedy EHS). V tom čase to boli nemčina, francúzština, taliančina a holandčina ako jazyky zakladajúcich štátov. Ich počet sa v piatich etapách rozširovania postupne zvýšil až na súčasných dvadsať. Keďže stále platí proklamovaná rovnosť jazykov všetkých členských krajín EÚ, ktoré sú súčasne aj

¹ Viac k tomu pozri *Východiská jazykovopolitickej stratégie SR ako členského štátu EÚ – expertná štúdia*. Ed. E. Poláková, Bratislava, 2006.

oficiálnymi, aj pracovnými jazykmi Únie, malo by byť všetko v poriadku a mohli by sme pokojne kvitovať, že žijeme v takom medzinárodnom spoločenstve, ktoré povýšilo princíp demokracie a rovnosť šancí pre všetkých, hádam prvýkrát v histórii ľudstva, na svoj najvyšší imperatív. Toto *malo by, mohlo by* má však svoje *keby*, ktoré sme naznačili už v úvode. Toto *keby* znamená, že prax je v skutočnosti iná. Ak totiž zrátame počet komunikačných kanálov pri uplatnení všetkých jazykov členských krajín EÚ, zistíme takúto skutočnosť: kým pri štyroch jazykoch v počiatkoch dnešnej EÚ bolo toto číslo 12, pri jedenástich jazykoch pred posledným rozšírením to predstavovalo už 110 kanálov a dnes pri počte 24 jazykov sa toto číslo zvýšilo na enormných 552 komunikačných dráh. K tomuto číslu sme došli pomocou veľmi jednoduchého vzorca: $n \times n - 1$. Návrh načrtnutú situáciu približuje náš graf č. 1.



Graf č. 1: Dôsledné uplatňovanie všetkých 24 jazykov členských krajín by vyžadovalo pokryť tlmočnickými službami spolu 552 komunikačných kanálov.²

V tejto situácii je jasné, že extrémnosť ekonomickej i technickej náročnosti jednoducho presahuje hranice možností uplatnenia proklamovaného princípu rovnosti jazykov členských krajín systémom ich plného uplatnenia v práci inštitúcií EÚ. Naokoľko v rámci EÚ chýba seriózná jazyková politika, ktorá by mohla odhaliť, resp.

² Do celkového počtu oficiálnych a pracovných jazykov započítavame napriek brexitu aj angličtinu. O jej novej úlohe v budúcnosti uvažujeme v závere nášho príspevku.

naznačiť riešenia zachovávajúce proklamované princípy Ústavy EÚ aj v jazykovej oblasti, začal sa, akosi za zatvorenými dverami, postupný proces selekcie, t. j. výberu jazykov na rokovacie a ostatné komunikačné účely. Došlo tým k stavu, ktorý sa ešte viac prehĺbuje a ktorý môžeme, s istým ironickým podtónom, charakterizovať tak, že jazyky EÚ sú si síce navzájom rovnoprávne, avšak niektoré z nich sú rovnoprávnejšie. To nás vedie k neradostnému konštatovaniu istej jazykovej hierarchie či skôr hierarchizácie, ktorá odsúva všetky ostatné jazyky na vedľajšiu koľaj.³

Z jazykovej praxe inštitúcií EÚ

Dnešnú jazykovú prax inštitúcií EÚ možno označiť ako tzv. selektívny multilingvizmus. Tento koncept predpokladá používanie jednotlivých pracovných jazykov „podľa potreby a možností“. V zásade možno uviesť tieto modely:

- asymetrické tlmočenie (zo všetkých jazykov iba do niektorých),
- použitie „relaisových“ (premostovacích) jazykov – dvojetapové tlmočenie,
- uplatnenie vedúcich jazykov (jedného, dvoch, troch, štyroch...),
- systém lingua franca (jediný jazyk).

Tieto modely môžu mať (a aj majú) niekoľko variantov.

Ak hodnotíme túto realitu, treba konštatovať, že osciluje na hranici modelu uplatnenia vedúcich jazykov (najmä angličtiny a francúzštiny) a modelu lingua franca (t. j. aplikácie angličtiny).

V práci sekretariátov Európskeho parlamentu (EP) a Rady EÚ sa používajú 2 jazyky, viac francúzština ako angličtina. V Európskej komisii (EK) sa po rozšírení v každodennej práci používa viac angličtina, hlavne na sekretariátoch komisárov z nových členských krajín. V Európskom súdnom dvore sa používa len francúzština. Základné dokumenty a podkladové materiály na rokovania sú pripravované v jednom z týchto jazykov, niekedy aj v oboch, alebo v nemčine podľa národnosti autora, z ktorých sa potom dokumenty paralelne prekladajú do všetkých oficiálnych jazykov.

Na zasadaniach v pléne a vo výboroch EP, ako aj na zasadaniach jednotlivých Rád ministrov sa používajú všetky oficiálne a pracovné jazyky EÚ. V EP však na zasadaniach politických skupín nie je zabezpečené tlmočenie a počas nich sa hovorí len po anglicky a po francúzsky.

Počas pracovných obedov ministrov na zasadaniach Rád ministrov sa tlmočí do 5 až 6 jazykov, t. j. do angličtiny, francúzštiny, nemčiny a ešte do 2 až 3 jazykov na základe pravidla, ktorá krajina skôr požiadala o tlmočenie, tej ho sekretariát poskytne. Pri posudzovaní požiadavky sa zohľadňuje aj skutočnosť, či bude minister vystupovať, alebo potrebuje len počúvať.

³ Hodnotenie stavu jazykovej politiky EÚ poskytujú odporúčania prijaté v záveroch jazykovopolitickej konferencie krajín V4+ (júl 2016) na tému *Perspektívy jazykovej komunikácie v EÚ*, ktorá sa konala ako sprievodné podujatie 101. svetového kongresu esperanta v Nitre. Bližšie: *Prilingve en Nitro – politike, historie, teorie, instrue*. Zborník prednášok. Ed. S. Košecký, Rotterdam 2016. 232 s.

Rada EÚ má vytvorených asi 350 pracovných skupín, z čoho vyplýva technický a finančný problém zabezpečenia tlmočenia týchto zasadaní do všetkých jazykov. Okrem toho aj z dôvodu nedostatku kvalitných tlmočníkov pristúpila Rada k šetreniu a limitovaniu jazykov používaných na zasadaniach týchto skupín: na zasadania s plným, čiastočným (pasívnym alebo aktívnym) tlmočením a bez tlmočenia, t. j. len v angličtine a vo francúzštine. Členským krajinám, ktoré nemajú zabezpečené plné tlmočenie, boli vyčlenené finančné prostriedky v tzv. „národných obálkach“, z ktorých si krajiny na základe požiadavky „angličtina a na požiadanie“ môžu financovať v priebehu roka tlmočenie na rôznych zasadaniach. V súčasnej praxi sa však často stáva, že pre nedostatok tlmočníkov napriek požiadavke krajiny nie je tlmočenie na zasadaní zabezpečené.

Vzhľadom na množstvo prekladaných materiálov prijala EK rozhodnutie o prekladaní dokumentov podľa ich dôležitosti, t. j. prioritu majú dokumenty legislatívneho a politického charakteru. Z pracovných dokumentov sa do ostatných jazykov prekladá len sumár v maximálnom rozsahu 15 strán.

EP je jedinou inštitúciou, v ktorej sa EÚ pokúša udržať úplný jazykový režim, t. j. tlmočenie a prekladanie obojsmerne do všetkých 28 oficiálnych a pracovných jazykov.

Pri uplatňovaní práva občanov obracať sa na inštitúcie EÚ v oficiálnom jazyku svojej krajiny, ktorí majú dostať odpoveď v rovnakom jazyku, má Únia vzhľadom na obmedzené prekladateľské kapacity a nedostatok finančných prostriedkov problémy a stáva sa, že inštitúcia nemá predmetné materiály v jazyku občana, a tak mu inštitúcia pošle ďalšie informácie v jednom z najviac používaných jazykov. Tu sa často ukazuje, že Úniou odporúčaný tzv. model 1+2 (t. j. vlastný jazyk + dva jazyky susediacich krajín), ktorý by mal zabezpečiť občanom Únie medzinárodné dorozumenie, „kríva“ nie na jednu, ale na obe nohy, pretože v praxi fakticky nič nerieši. Tieto skutočnosti z praxe používania jazykov v EÚ poukazujú na fakt, že realita je diametrálne odlišná od často zdôrazňovaného princípu rovnosti všetkých oficiálnych jazykov členských krajín.

Dominujúca angličtina trochu komplexnejšie

Na úvod iba veľmi stručne: Angličtina má v dnešnom svete už niekoľko podôb, ktoré sa celkom prirodzene odlišujú od jej pôvodného variantu, t. j. britskej angličtiny. K vygenerovaniu viacerých jazykových variantov a variet angličtiny došlo pod vplyvom kultúrneho pozadia používateľov angličtiny, ale i z dôvodov rozšírenia jej komunikatívnych funkcií, ako aj snáh o naplnenie jej sprostredkujúcej úlohy v mnohójazykovom spoločenstve. Ich členenie môže byť takéto (podľa Hüblera, 1985, s. 181 a n.): L_1 (angličtina ako materinský jazyk), L_2 (angličtina ako druhý jazyk), PK (pidginy a kreoly angličtiny), FL (angličtina ako cudzí jazyk), IL (angličtina ako medzinárodný jazyk), PL (angličtina ako plánový jazyk, napr. Basic English, Nuclear English), SP (angličtina „for special purposes“/na špeciálne ciele, úlohy/, napr. „letecká“ či „námorná“ angličtina).

Podľa niektorých autorov sa angličtina (L₁ i L₂) rozštiepila už na 8 skupín s 38 dialektmi, pričom spomínaných 8 skupín predstavuje britská (írska), austrálsko-novozélandská, východoázijská, juhoázijská, africká, karibská, kanadská a americká (USA) angličtina. Je namieste otázka, ktorá z týchto angličtín je skutočná angličtina, keď britská angličtina sa už stala slabým dialektom (Li, 2002, s. 222).

V našom príspevku si bližšie všimneme problémy používania angličtiny ako prostriedku medzinárodnej komunikácie, ktorý je označený ako jej variant **II**.

English as a lingua franca (ELF), niekedy nazývaná aj ako *English as an International Language (EIL)* alebo i *Euro-English*, sa stala sloganom na opísanie terajšieho používania angličtiny v medzinárodnej komunikácii. Ako uvádza Sabine Fiedler (2010, s. 128 – 129), „ak väčšina jej užívateľov už nie sú Briti, Američania, Austráľčania atď., prečo by ich jazykové normy mali byť základom na jej používanie a korektnosť?“ V podobnom zmysle sa vyjadruje aj Simona Čalovková (2014, s.1), keď píše: „... používatelia ELF by sa mali chápať ako plnohodnotní používatelia jazyka a nie ako učitelia sa, ktorí sa snažia prispôsobiť normám rodených hovoriacich.“ Ďalej S. Fiedler uvádza, že ELF sa vyvinula na produktívnu výskumnú oblasť, ktorá je už intenzívne zastúpená v publikáciách i v programe vedeckých konferencií. Keď uvedená autorka poukazuje na charakteristiky tohto variantu, opierajúc sa o Jennifer Jenkins (2000), prezentuje príklady výslovnosti, keď sú ťažké medzi-zubné frikatívy angličtiny – neznelé a znelé *th* (/θ/, /ð/) v ústach nerodených Angličanov realizované vo forme /f/, /v/ alebo /s/, /z/ či /t/, /d/ bez toho, aby zapríčinili nedorozumenie. Často sa vynecháva -s pri slovesách v tretej osobe singuláru prítomného času, deviácie nastávajú pri používaní členov a vzťahných zámen, pri pluráli substantív a vo vzťahu k slovosledu. S. Fiedler nakoniec opätovne akcentuje, že tieto prvky sa nepovažujú za omyly a nepresnosti, ale ako charakteristiky *angličtiny ako lingua franca*, ktorá predstavuje rovnoprávny variant „základnej“ (t. j. britskej) normy. Toto konštatovanie pokladáme zatiaľ za trochu unáhlené, avšak oprávnená bude zrejme výhrada, že úroveň akéhokoľvek variantu angličtiny je „pod kontrolou“ rodených hovoriacich (ktorí sa, celkom prirodzene, cítia byť jej ‚normotvorcami‘, resp. ‚normostrážcami‘), čím sa všetci ostatní dostávajú do roly hodnotených žiakov, nútených často prijímať i ostré výhrady či dokonca úsmevné poznámky týkajúce sa úrovne svojho ovládania tohto jazyka, čo v tomto prípade asi nie je opodstatnené. Týka sa to vyjadrenia, aké uviedol napr. anglický spisovateľ a básnik William Auld (1978, s. 201): „Niekoľkokrát som si vypočul (s ‚pobavením‘) dvoch cudzincov, ktorí sa zhovárali v jazyku, o ktorom boli presvedčení, že je angličtinou; to ma priviedlo k myšlienke, že angličtina je vhodným medzinárodným dorozumievacím prostriedkom pre všetkých – okrem rodených Angličanov.“ Uvedený autor ďalej pokračuje: „Už ma unavuje vyberať slovnú zásobu s ohľadom na elementárne schopnosti i dosť ‚pokročilých‘ v znalosti angličtiny; počúvať a čítať ich groteskné gramatické chyby a ich nepeknú výslovnosť; už mám dosť zadržajúcej sa konverzácie, úplného neporozumenia oboch zúčastnených, banality vyplývajúcej z chýbajúcej schopnosti vy-

jadriť cudzím jazykom hlbšie myšlienky, z nepochopenia mojich frazeologizmov a strnulej nepresnosti ich frazém.“ Problém angličtiny ako medzinárodného jazyka v podobnom zmysle pranieruje aj Eva Toulouz (1988, s. 2): „Ak sa hovorí o sprostredkujúcom jazyku, každému pride v prvom rade na myseľ angličtina. Ale ktorá z angličtín? Ako stála účastníčka medzinárodných konferencií sa nebojím tvrdiť, že tento jazyk, v ktorom delegáti rôznych národov nadväzujú kontakt, nemá nič spoločné s jazykom Shakespearovým alebo s tou angličtinou, ktorou Angličania hovoria medzi sebou.“

Nie ďaleko od ironie je aj príklad vytvorený v bruselských kruhoch, ktorý samozrejme uvádzame v pôvodnej podobe:

Euro – English

The European Commission has just announced an agreement whereby English will be the official language of the European Union rather than German, which is the other possibility. As part of the negotiations, Her Majesty's Government conceded that English spelling had some room for improvement and has accepted a 5-year phase-in plan that would become known as „Euro-English“.

In the first year, „s“ will replace the soft „c“. Certainly, this will make the sivil servants jump with joy. The hard „c“ will be dropped in favour of the „k“. This should klear up konfursion, and keyboards kan have one less letter.

There will be growing publik enthusiasm in the sekond year when the troublesome „ph“ will be replaced with the „f“. This will make words like fotograf 20% shorter.

In the 3rd year, publik akseptanse of the newspelling kan be expekted to reach the stage where more komplikated changes are possible.

Governments will enkourage the removal of double letters which have always ben a deterrent to akurate speling. Also, al wil agre that the horibl mes of the silent „e“ in the languag is disgrasful and it should go way.

By the 4th yer peopl wil be reseptiv to steps such as replasing „th“ with „z“ and „w“ with „v“.

During ze fifz yer, ze unesesary „o“ kan be dropd from vords kontaining „ou“ and after ziz fifz yer, ve vil hav a reil sensibl riten styl. Zer vil be no mor trubl or difikultis and evrivun vil find it ezi tu understand ech oza.

Ze drem of a united urop vil finali kum tru.

V podobnom tóne, i keď už s problémom trochu odlišným, vychádzajúcim z vmiešavania prvkov iných jazykov do angličtiny, sa vyjadruje k úrovni komunikácie bruselských úradníkov Claude Piron (1997, s. 5) ukážkou: „May be trinque tu etwas? No? Dommagio! Was nome tich?“ (Dáte si azda niečo na pitie? Nie? Škoda! Ako sa voláte?) Na príklady podobného druhu upozorňuje aj Detlev Blanke (2002, s. 18), označujúc ich ako „určitý eurožargón, ktorý sa vytvoril v dennej jazykovej praxi orgánov EÚ.“

Nie všetky stanoviská k podobám angličtiny slúžiacej na dorozumievanie v medzinárodnom rámci sú však iba takto „láskavo“ ironické. Werner Bormann a Helmar Frank (1997, s. 131) doslovne píše: „Táto dorozumievacia jazyková náhrada, ktorá sa začala rozlievať po kontinente (a kontinentoch) ako páchnuca hnojovica, ohrozuje zahrdúsením kultúr a spätným tokom bude znečisťovať aj vlastný zdroj, je nedefinovateľný, iba z diaľky po anglicky znejúci slang: *Fuzzy English*.“

Myslíme si, že vzhľadom na chýbajúcu normu, tobôž kodifikáciu tzv. medzinárodnej angličtiny (niekedy, ba čoraz častejšie označovanej ako „globálna angličtina“), sotva možno tento jej variant v súčasnom stave vývoja považovať za funkčný model medzinárodného dorozumievania. Práve to však predstavuje široké pole na výskum, ktorý by preukázal objektívny stav tohto problému.

Postupujúcu hegemonizáciu angličtiny a odsúvanie ostatných jazykov, najmä jazykov malých členských krajín, na alebo až za okraj praktického uplatnenia, treba považovať za neakceptovateľné v spoločenstve rovnoprávných krajín, ktorého ďalším proklamovaným cieľom je zachovanie kultúrnej a tým i jazykovej diverzity členských krajín. Z jazykovopolitického hľadiska používanie angličtiny ako dominantného jazyka MJK nesie so sebou v prvom rade fakt porušovania jazykových práv ako súčasti komplexu ľudských práv. Súčasná tendencia, žiaľ, majú silnejšie črty rozpínavosti veľmocenských krajín, ktorá sa nebezpečne presúva z ekonomickej a politickej snahy o dominanciu i do kultúrnej sféry, čo môže mať negatívne následky na svojbytnosť kultúrnych hodnôt a ich hlavných prezentujúcich nositeľov – jazykov ostatných členských krajín.

Načrtnutá situácia vyjadrená v skratke:

- porušuje sa uplatňovanie jazykových práv členských krajín ako súčasti komplexu ľudských práv a nastoľuje sa režim ich diskriminácie,
- zvýhodňujú sa rodení používateľa angličtiny (native speakers) oproti ostatným účastníkom MJK tým, že nemusia venovať veľký objem svojho času (aj prostriedkov) štúdiu cudzieho jazyka, čím získavajú náskok v štúdiu svojho odboru,
- členským krajinám vznikajú výrazné ekonomické náklady na prípravu svojich odborníkov a angličtine, na prípravu tlmočníkov a prekladateľov a značné platby za jazykové služby, ktoré anglojazyčným krajinám odpadajú; týka sa to aj jednotlivcov,
- Veľká Británia, USA a ostatné anglojazyčné krajiny nadobúdajú neoprávnený ekonomický profit z vyučovania svojho jazyka, ktoré sa stáva dôležitým artiklom trhu (ba hovorí sa i o „jazykovom priemysle“),⁴ ohrozuje sa kultúrny

⁴ Bližšie údaje, avšak iba vo vzťahu k Veľkej Británii, poskytuje Robert Phillipson (2003, s. 77): „Sám anglický jazyk je významným produktom, podľa British Council druhým najdôležitejším pre britskú ekonomiku po ropе zo Severného mora... tento priemysel obsluhuje a jeho kvalitu zabezpečuje British Council. Príjmy z jazykových služieb sa odhadujú na 13 miliárd eur ročne.“ Podľa novších prameňov (Fiedler, 2009, s. 78; Blanke, 2009, s. 40) hegemonistická rola angličtiny v EÚ prináša Veľkej Británii ročný zisk okolo 17 – 18 miliárd eur. Pravdaže, k tomu pristupujú ďalšie obrovské sumy získané

rozvoj a národné jazyky sa zasycujú cudzími prvkami, čo je „kontraproduktívne“ vo vzťahu k myšlienke zachovania kultúrnej diverzity, resp. je jej priamym ohrozením,

- situácia predstavuje vysokú časovú a tým aj ekonomickú náročnosť na zvládnutie (pri vysokom riziku nedostatočného efektu dosiahnutých výsledkov), pretože angličtina je extrémne zložitým systémom ortoepickej, ortografickej, gramatickej, lexikálnej a frazeologickej povahy,
- znamená, že národnokultúrna báza nie je dobrým pozadím na budovanie pocitu európskej identity u občanov Európy.

Takýto stav nemôže byť východiskom európskej perspektívy v otázke jazykového dorozumievania.

K niektorým aspektom MJK

MJK má niekoľko aspektov, ktoré pomáhajú vysvetľovať jej podstatu: jazykový, ekonomický, psychologický, technický, ľudskoprávny, sociologický, resp. sociolingvistický, a i. Niekoľkými poznámkami sa tu dotkneme psychologického a ekonomického aspektu.

Súčasná prax medzinárodného dorozumievania nesie so sebou viacero negatívnych sprievodných javov. Selekcia rokovacích jazykov totiž rozdeľuje účastníkov medzinárodných vzťahov na dve rozdielne skupiny: na tých, ktorí vybrané jazyky (vybraný jazyk) ovládajú na veľmi dobrej úrovni (rodení hovoriaci, profesionálni tlmočníci, dlhoroční pracovníci zahraničných inštitúcií alebo firiem), a na tých, ktorých znalosť príslušného jazyka sa pohybuje iba na úrovni bežnej konverzácie, resp. na ešte nižšej (absolventi všeobecných stupňov jazykového vyučovania, samoukovia a pod.). Z kvantitatívneho hľadiska má druhá skupina zvyčajne prevahu, z hľadiska účasti na riešení nastolených problémov v rámci zasadaní, konferencií, seminárov či iných medzinárodných stretnutí je však najčastejšie v menšine. Niekoľko poznámok k dôvodom tohto stavu nás presvedčí o nezdravom charaktere súčasnej jazykovej praxe v medzinárodných kontaktoch. Nejestvuje totiž človek, ktorý by sa necítil byť obmedzený pri hovorení alebo písaní v cudzom jazyku. Často sa stáva, že účastník podujatia by chcel niečo povedať, ale pre nedostatočnú znalosť pracovného jazyka radšej rezignuje a mlčí. To vytvára priestor pre tých účastníkov, ktorým jazyk takéto bariéry nespôsobuje. Ich prejavy sú dlhšie a dôkladná znalosť jazyka im umožňuje občas odbočiť od textu, čím sa vytvára osobný kontakt medzi prednášateľom a poslucháčstvom. Táto psychologická výhoda sa zväčša neutvára, keď rečník nehovorí v materinskom jazyku, pretože s textom iba zápasí a nemôže si dovoliť odbočenia, čo vytvára situáciu psychickej izolácie. V diskusiách za okrúhlym stolom, ktoré sú

nepriamo, a to z predaja učebníc a iných študijných materiálov v iných krajinách, z príjmov za platy lektorov a pod. Bocom nechávame výsledný efekt, t. j. dosahovanú úroveň ovládania jazyka, avšak pochybnosti o nej nie sú v sociolingvistických, resp. didaktických štúdiách zriedkavé.

často významnejším zdrojom výmeny informácií než akýkoľvek referát, sú tieto situácie ešte vypuklejšie. Dominanciu tu preberajú účastníci, ktorých materinské jazyky sú pracovné. Moment privilegovania jedných a diskriminovania druhých účastníkov MJK je tu zreteľný.

Koľko presne dnes stojí mnohojazykovosť a dosiahnutie dorozumenia v spleti problémov s ňou súvisiacich, sa presne nedá zistiť. Rozpočty medzinárodných organizácií nie sú v tomto smere celkom jasné, pretože nie je celkom jasné ani to, čo možno zahrnúť do nákladov za jazykové služby. V zásade však možno diferencovať medzi tzv. priamymi jazykovými službami (preklady a tlmočenie) a tzv. nepriamymi jazykovými výdavkami. Niekoľko údajov však môžeme uviesť. Podľa Karla Johanna Lönnrotha, šéfa riaditeľstva EK pre prekladateľské služby, len náklady Európskej komisie a iba na prekladateľskú činnosť vzrástli po jej rozšírení podľa posledných odhadov zo súčasných 230 miliónov ročne na 320 miliónov eur. Pritom vzhľadom na to, že EÚ nemá dostatok kapacít na zvládnutie všetkých kombinácií, pracovné dokumenty zo stretnutí EK sa vydávajú iba v anglickom a vo francúzskom jazyku (niekedy aj v nemeckom) a až finálne verzie sa prekladajú do ostatných oficiálnych jazykov. Ak by sme k tomu prirátali aj ostatné inštitúcie EÚ (ER, EP a pod.), náklady mali vzrásť z 550 miliónov na 808 miliónov eur ročne. Iné zdroje uvádzajú aj vyššie čísla, čo súvisí s tým, že do týchto nákladov sa nezahŕňajú spomenuté nepriame jazykové služby, ktoré možno vyčleniť takto (Blanke, 2002, s. 19 – 20): vzdelávacie a zdokonaľovacie kurzy pre tlmočníkov a prekladateľov v členských krajinách, náklady na technické zariadenia a pomocné prostriedky (kancelárie, vybavenie priestorov tlmočnickými kabinami a pod.), výroba dokumentov (rozmnožovanie a zverejňovanie preložených textov), náklady vznikajúce krajinám EÚ, ktorých jazyky hrajú iba obmedzenú úlohu, pričom ekonomické možnosti jednotlivých členských krajín na prípravu jazykovo zdatných odborníkov sú rozdielne; iba ťažko možno započítať straty, ktoré vznikajú pri absencii jazykových znalostí a vedú k nedostatočnej účasti pri hľadaní najlepších ideí. Podobne sa sotva dajú vyčíslieť finančné výhody krajín, ktorých jazyky hrajú v EÚ dominantnú rolu, ako aj straty krajín, ktoré sú v opačnom postavení.

Vízia či riešenie?

Naskytá sa teda otázka, či proces striedania hlavných jazykov, postavený od staroveku na princípe moci, nemožno dnes, v období vyspelých technológií všetkého druhu, rigoróznejšej efektívnosti ľudských činností a vysokého stupňa humanistického myslenia nahradiť racionálnym riešením v podobe neutrálneho jazyka, poskytol rovnaké šance a príležitosti všetkým. Prínajmenšom v zjednocujúcej sa Európe by sa pre takéto riešenie mohlo nájsť dostatok dobrej vôle. A nové členské krajiny by mohli túto iniciatívu, ktorá sa možno od nich aj skryto očakáva, prevziať.

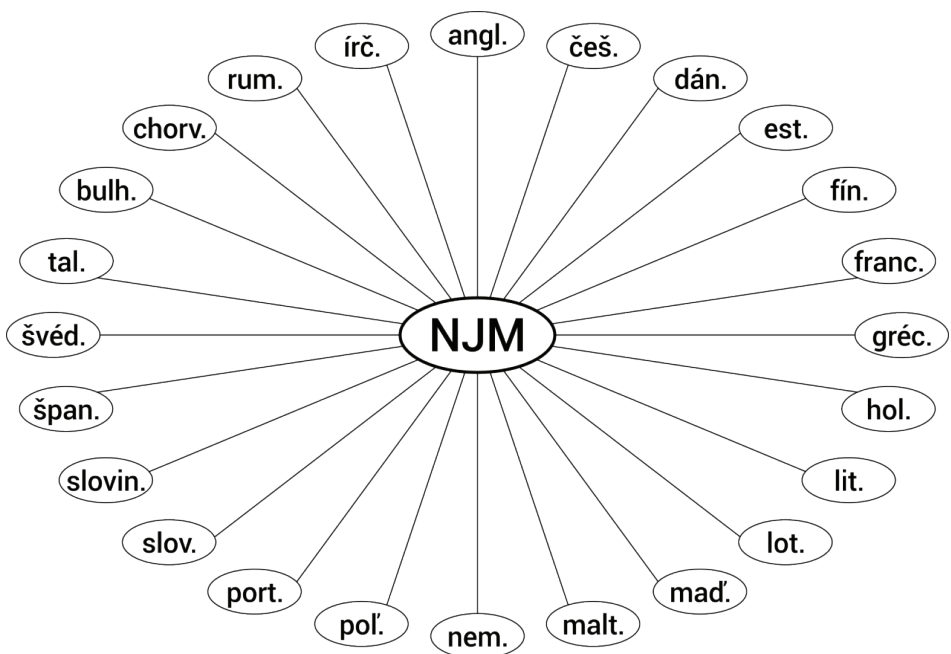
Nemožnosť dôsledne uplatňovať všetky jazyky v komunikačnom priestore EÚ z dôvodov extrémnej technickej i ekonomickej náročnosti musíme jednoducho ak-

ceptovať. Angličtina ako európska *lingua franca* a právne fixovanie jej pozície, to je riešenie, žiaľ, zodpovedajúce iba dnešnej realite, avšak neprijateľné z hľadiska princípu nediskriminácie ostatných nositeľov národných jazykov a takisto ťažko prijateľné vzhľadom na rešpektovanie humanistických ideálov zjednocujúcej sa Európy. Vychádza nám z toho, že jediným riešením je neutrálny jazyk, často označovaný aj ako neutrálny jazykový model (ďalej NJM). Jeho výber, ktorý by bol zverený do rúk odborníkov, by mohol vychádzať z týchto alternatív:

- modernizovaná latinčina,
- vytvorenie nového jazyka – eurolingvy,
- jestvujúci plánový jazyk,
- jazyk malého národa.

Isteže, využitie neutrálneho jazyka by v žiadnom prípade nebolo jednoduchou a časovo nenáročnou záležitosťou, naopak, vyžadovalo by si niekoľkoročnú prípravu, podľa nášho názoru najmenej 10-ročnú, a ekonomická záťaž by takisto bola značná.

Prednosti riešenia situácie prostredníctvom neutrálneho jazyka ukazuje názorný graf č. 2:



Graf č. 2: Pri aplikácii neutrálneho jazykového modelu (NJM) ako jediného premostovacieho jazyka by si kompletne tlmočenie v rámci všetkých jazykov EÚ vyžadovalo spolu 25 komunikačných kanálov.

Tieto zjavné prednosti však neplatia iba pre technickú stránku tohto ťažkého problému Európy, ale zasahujú aj ekonomickú oblasť, a – čo je predovšetkým pozitívne – vytvárajú podmienky na dosiahnutie stavu rovnosti všetkých účastníkov v oblasti medzinárodného dorozumievania, poskytujú rovnaké šance a vylučujú neopodstatnené výhody iba pre niektorých – čo sa (právom) tvrdsie označuje ako jazykový imperializmus užívateľov angličtiny ako vlastného úradného (materinského) jazyka (bližšie napr. Phillipson, 1992; podobne aj Frank, 1999 a ďalší).

Myšlienka neutrálneho jazyka nie je snovou víziou, bola tak realitou minulosti (bola ňou, ako sme už uviedli, stredoveká latinčina), ako je možnou realitou súčasnosti (je ňou niekoľko plánových jazykov,⁵ medzi ktorými má z hľadiska praktického uplatnenia jednoznačnú prioritu esperanto, o ktorom sa zmieňuje aj A. Lejsková v štúdií spomínanej v úvode tohto článku).

Otázkou ostáva, prečo napriek tomu, že takéto riešenie má reálny základ, obracajú sa voči nemu zatiaľ viac-menej chrbtom nielen politici, ale i odborníci z oblasti komunikačných teórií, lingvisti, sociológovia a iní, v dôsledku čoho je laická verejnosť v tejto otázke pasívne rezistentná s prevažujúcim postojom skôr odmietania než potrebnej dávky podpory. Odpovede, ktoré tu teraz nemôžeme hľadať, spočívajú podľa nášho názoru najmä v politickej a psychologickej oblasti, kde dominujú, aspoň sa domnievame, obavy, buď už vedomé, alebo len intuitívne. Čo je však, žiaľ, časté, je odmietanie z nevedomosti.

Nasledujúci príklad, ktorý uvádzame ako odľahčujúci prídavok na záver, je síce z trochu inej oblasti, predsa však istá paralela, podobnosť so stavom neriešenia jazykového problému v rámci EÚ sa v ňom odráža. Ide o euro (zavedené v r. 2002). Je to mena, ktorú si Únia dokázala vytvoriť, aby si uľahčila, v jednoduchšom ponímaní, svoj hospodársky život. Za svoju spoločnú menu neprijala EÚ ani nemeckú marku, ani francúzsky frank, lebo by to bolo pre ďalšie členské štáty zjavne neprijateľné. Toto riešenie bolo, myslíme si, správne. Z hľadiska, ktoré v tomto článku sledujeme, však aj jednotné euro vznikalo s problémami, resp. pribúdajú k nim aj ďalšie. Keď si pozrieme eurovú bankovku, všimneme si, že na nej chýba text. Je teda bez slov, pretože v tomto prípade niet dohody o jazyku, v ktorom by sa mohol vyjadriť text zvyčajne uvádzaný na bankovkách. A aj krátke označenie *euro*, ktoré sa na bankovkách nachádza (v latinke i v gréckom písme), spôsobuje problémy. V pravopise niektorých jazykov krajín sa totiž *euro* píše inak: *euras* (v litovčine), *evro* (v slovinčine), *eiro* (v lotyštině), *ewro* (v maltčine) alebo *euró* (v maďarčine). Nakoniec, aj citlivejšieho užívateľa slovenčiny musí rušiť to, že slovíčko *euro* je na eurobankovkách v nezmenenej podobe, hoci podľa pravidiel slovenského skloňovania – 1 euro, 2 eurá, 5 eur, 100 eur. Tu môže prameniť jav, že sa aj v slovenčine toto slovo čoraz častejšie neskloňuje (5, 10 euro).

⁵ Pri označení plánový jazyk sa ešte stále často stretávame s atribútom „umelý“. Podotýkame, že tento atribút je v tomto kontexte už zastaraný a najmä značne nepresný, pretože pod spojením umelé jazyky rozumieme hlavne počítačové jazyky (bližšie Košecký, 2017, s. 163 – 172).

Chceme slobodu s „horkou príchuťou“?

Únia sa zaväzuje „dodržiavať pri všetkých svojich činnostiach zásadu rovnosti občanov, ktorým sa dostáva rovnakej pozornosti zo strany jej inštitúcií, orgánov a iných subjektov“, čo sa zdôrazňuje v čl. 45 I. časti a 4. hlavy Ústavy EÚ. Predsavzatie je ušľachtilé. Je však viac než jasné, že akákoľvek činnosť EÚ (rovnako ako každej inej, i celkom malej komunity) nemôže jestvovať bez komunikácie, pre ktorú je jazyk nenahraditeľným nástrojom. A komunikácia nemôže jestvovať bez jasných pravidiel. Zatiaľ ich však niet, pretože niet politickej vôle ani v rozhodovacích orgánoch Únie situáciu riešiť. Úzus uplatňujúci kategórie „vyvolených“ a „nevyvolených“, ktorý sa potichu na pôde EÚ praktizuje, nemôže byť trvalou cestou k dosahovaniu ideálov Únie, ktorá inak sama prechádza búrlivými diskusiami o svojej ďalšej podobe (najnovšie o piatich jej navrhovaných verziách).

Isteže, ako sme už spomenuli vyššie, nemožno zabúdať na úzku spätosť jazyka a kultúry, čo znamená, že jazyk sa interpretuje na širšom kultúrnom pozadí svojich nositeľov. Dôležité je uvedomiť si, že spolu s jazykom (myslíme na medzinárodný jazyk) sa preberajú aj hodnotové regulatívy daného jazykového spoločenstva, v konečnom dôsledku i životné postoje a nakoniec i spôsob života. Takáto „prienikovosť“ národnokultúrnych prvkov prostredníctvom medzinárodného jazyka do iných jazykov by sa s určitosťou prezentovala v prípade každého jazyka v takejto funkcii, ktorú dnes zastáva predovšetkým angličtina.

Riešením by mohol byť predovšetkým plánový jazyk – k dispozícii je tu esperanto (spomenuté už vyššie) s pomerne bohatou históriou a krásnou (pôvodnou i preloženou) aj odbornou literatúrou. Prípadné prijatie takéhoto riešenia by isteže vyžadovalo nemalé finančné náklady i časovo náročnú (podľa nášho názoru najmenej 10-ročnú) personálnu a materiálnu prípravu, avšak bolo by riešením poskytujúcim rovnaké šance a príležitosti všetkým. Spreádzala by ho predovšetkým „devíza“ ekonomickej úspornosti, pretože je to ľahko naučiteľný jazyk. Európa by pre takéto riešenie mohla nájsť dostatok dobrej vôle. Zachovanie kultúrnej rôznosti (a v jej rámci multiligvizmu) v atmosfére európskej identity, po ktorej sa tak intenzívne volá, by aspoň v rámci EÚ získala reálny predpoklad na naplnenie.

Naša téma súvisí aj s dôležitou udalosťou v rámci EÚ, akou je tzv. brexit, po ktorom sa Únia dostala do prelomovej etapy. Brexit odštartoval rozsiahlu diskusiu o budúcnosti spojenej európskej „dvadsaťsedmičky“. Pripravovaný odchod Britov predznamenal, že vnímanie spoločenstva sa mení. Svedčí o tom aj päť scenárov ďalšej podoby EÚ (tzv. biela kniha), ktoré sa dostali na program dňa. Keďže perspektívne sa dá očakávať nárast potenciálu vnútorného jazykovopolitického konfliktu, bolo by vítané, keby sa v budúcom prijatom scenári objavila aj seriózne spracovaná jazykovopolitická téma o riešení medzinárodného dorozumenia nielen v inštitúciách EÚ, ale aj celkovo v rámci EÚ. Vychádzajúc z realistického nazerania na opísaný problém, dá sa predpokladať, že na obzore medzinárodnej komunikácie v EÚ sa vzhľadom na to, že zastúpenie všetkých jazykov nie je prakticky dosiahnuteľné, reálne

môžu prezentovať dve riešenia: uplatňovanie *angličtiny ako lingua franca* (ELF),^{6,7} čím by tento jazyk prevzal úlohu podobnú stredovekej latinčine, avšak s tým nedostatkom, že nespĺňa potrebnú vlastnosť neutrality, alebo bude v rozhodovacích orgánoch Únie prijaté opatrenie na uplatnenie neutrálneho jazyka, ktorým by mal byť najefektívnejší plánový jazyk, ktorý by okrem iného mohol ponúknuť aj svoju propeedeutickú hodnotu preukázanú už dosiahnutými výskumami (porov. Kybernetische Pädagogik/Klerigkibernetiko, 1993, s. 241 a n.). Zastrelo by sa tak aj ono v súčasnosti aktuálne „veľké mlčanie o malých jazykoch“.

Keďže „staré“ členské štáty svoju šancu riešiť túto citlivú problematiku už pre-márnili (okrem iného aj tým, že sa krátkozrako zaoberali iba snahami o posilnenie pozícií vlastného jazyka, pričom na iné pozabudli), bolo by dobré uvedomiť si tento stav a hľadať možnosti, ako ju s uplatnením novej dynamiky posunúť do vážnej hry.

Bibliografia

- AULD, William: Pri lingvoj kaj aliaj artoj. Antverpeno-LaLaguna, Stafeto 1978. 216 s.
- BARANDOVSKÁ-FRANK, Věra: Latina jako mezinárodní jazyk. Dobřichovice: Kava-Pech1995. 86 s.
- BLANKE, Detlev: Projekto aŭ lingvo. La planlingva demando en eŭropa kunteksto. In: Interlinguistica Tartuensis IX, Tartu 2009. 256 s.
- BLANKE, Detlev: Gleiche Rechte für alle Sprachen? Zur Sprachenpolitik der Europäischen Union. In: Berichte des Forschungsinstituts der Internationalen Wissenschaftlichen Vereinigung Weltwirtschaft und Weltpolitik (IWWWW), č. 122 (s. 33 – 39), 123 (s. 34 – 41), 124 (s. 58 – 69). Berlin 2002.
- BOKAREV, Jevgenij Aleksejevič: 64 jazyka... a eŝo odin. In: Literaturnaja gazeta č. 35 (28.8.1968).
- BORMANN, Werner–FRANK, Helmar: Por plurlingveco en Eŭropo /Für Europas Mehrsprachigkeit. Berlin, Paderborn, Institut für Kybernetik e.V. 1994. 167 s.
- ČALOVKOVÁ, Simona: Význam pragmatiky v angličtine ako lingua franca. In: Jazyk a kultúra – internetový časopis FF PU, č. 17 – 18, nestr. Dostupné na: <http://www.ff.unipo.sk/jak>
- FIEDLER, Sabine: Vojoj al egalrajta komunikado. In: La arto labori kune (zborník) Blanke, D., Lins, U. (red.), Rotterdam 2010, s. 124 – 135. 901 s.

⁶ Vychádzajúc z viacerých prameňov, k prednostiam uplatnenia ELF patria najmä tieto fakty: a) jeho používatelia sú vnímaní ako rovnoprávni a používajú ho podľa svojich potrieb, b) účastníkom MJK umožňuje uchovať kultúrnu identitu, c) čas na zvládnutie ELF môže byť kratší. Na druhej strane k nevýhodám ELF ako prostriedku MJK zaraďujeme: a) nedokáže odstrániť príznak národného jazyka (angličtiny), b) nie je skutočnou *lingua franca* (akou bol medzi 13. a 18. storočím zmiešaný jazyk obchodníkov a námorníkov na pobreží Stredozemného mora), t. j. bez etnického nositeľa, c) chýba vôľa uznať ELF ako samostatnú rovnoprávnú formu angličtiny zo strany rodených užívateľov angličtiny a d) ELF zatiaľ nie je homogénnym komunikačným systémom (dá sa tvrdiť, že jestvuje nielen európsky, ale i ázijský či austrálsky variant ELF).

⁷ Nakoniec treba konštatovať bizarnosť situácie, ak by sa hlavným prostriedkom MJK v budúcej Európe stal jazyk bývalého členského štátu, ktorý ako svoj národný jazyk nepoužíva žiadny členský štát EÚ. Konštatujeme to z dôvodu, že ELF zatiaľ nevykazuje dostatočne vybudovanú normu (o kodifikácii ani nehovoriac) a spomínaný príznak etnicity a tým aj „neneutralnosti“ je v ňom výrazne prítomný.

FIEDLER, Sabine: Aktualaj problemoj de internacia komunikado. Ĉu English as a Lingua Franca aŭ planlingvo? In: *Interlinguistica Tartuensis IX*, Tartu, 2009, s. 72 – 81.

FRANK, Helmar G.: Europa so – oder besser? Anstöße zu Diagnose und Therapie. Eine Denk- und Streitschrift. Paderborn: Institut für Kybernetik 1999. 64 s.

HÄUSLER, Frank: Weltsprachen, Plansprachen und internationale sprachliche Kommunikation. In: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule E. Weinert Magdeburg*, 18, 1981, s. 162 – 178.

HORECKÝ, Ján: Svetový jazykový proces. In: *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 97 – 101.

HÜBLER, Axel: Einander verstehen: English im Kontext internationaler Kommunikation. Tübingen, Günter Narr Verlag 1985. 263 s.

Charta základných práv Európskej únie. In: *Úradný vestník Európskej únie C 326/391*. 2012. Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/legislativa/dokumenty-zoznamy-pod/charta-eu.pdf>

JENKINS, Jennifer: *The Phonology of English as an International Language*. Oxford, University Press 2000. 258 s.

KOŠECKÝ, Stanislav: La loko de Esperanto en la kategorio ‘homalingvo’. In: *Avantaĝoj kaj obstakloj de moderna komunikado*. Ed. S. Košecký. Partizánske: Espero por E@I, 2016, s. 163 – 172.

Kybernetische Pädagogik / Klerigkybernetiko, *Schriften* 1973 – 1992, Band 6, Ed. V. Barandovská. Institut für Kybernetik (H. Frank u a.). Akademia Libroservo, Esprima Bratislava, AIEP San Marino, 1993. 1124 s.

LI, Shijun: Esperanto, interreto kaj multkultureco. *Revuo Esperanto*, nov. 2002, s. 222 – 223.

MATTUSCH, Max Hans-Jürgen: Vielsprachigkeit: Fluch oder Segen für die Menschheit. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH 1999. 324 s.

PHILLIPSON, Robert: *English-only Europe? Challenging Language Policy*. London & New York: Routledge, 2003. 240 s.

PHILLIPSON, Robert: *Linguistic imperialism (Oxford applied linguistics)*. Oxford & New York: Oxford University Press, 1992. 365 s.

PIRON, Claude: Spakez vous europanto? C’est mucho fun. *Esperanto Aktuell*, 11, Brusel 1997, s. 5.

PIRON, Claude: Esperanto –ĉu eŭropa aŭ azia lingvo? UEA Rotterdam 1977. 34 s.

Prilingve en Nitro – politike, historie, teorie, instrue. Ed. S. Košecký. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio 2016. 232 s.

SKUTNABB-KANGAS, Tove: Warum sollte Europa sprachliche Vielfalt bewahren und fordern? Einige Argumente dafür. In: *Dia-e-logos (Zeitschrift für Sozialwissenschaften)*. Universidad de Barcelona, zv. 1, č. 1, máj 2005. 18 s.

SZERDAHELYI, István: La didaktika loko de la internacia lingvo en la sistemo de lernejoj studobjektoj. In: *Esperanto – la internacia lingvo – sciencaj aspektoj*. Ed. D. Blanke. Berlin, Kulturbund der DDR, 1979, s. 211 – 219.

TOULOUZ, Eva: Babela harmonio. (Poliglotoj pri Esperanto). *Budapeŝta Informilo*, 19, 1988, s. 1 – 4.

Východiská jazykovopolitickej stratégie SR ako členského štátu EÚ, expertná štúdia. Ed. E. Poláková. Interný dokument komisie Národného konventu o EÚ, Bratislava 2006. 55 s.

JAZYK A JAZYKOVEDA V POHYBE II.

Na počesť Slavomíra Ondrejoviča

Editoroky: Bronislava Chocholová, Lucia Molnár Satinská, Gabriela Múcsková

PRÍHOVORY

JAZYK – KULTÚRA – PRAGMATIKA: F. ČERMÁK: Záhady kolem sedmičky (a nul): Esej • J. DOLNÍK: Štandardizačné praktiky v slovenskom jazykovom prostredí • O. ULÍČNÝ: Znakové a rituálne aspekty komunikácie ve spisovné češtině • A. BŽOCH: Pojem konverzácie u Huga Grotia • Z. DOBRÍK: Jazykový obraz Ferdinanda Porscheho u obyvateľov Vratislavic nad Nisou • V. SCHMIEDTOVÁ: Staří lidé a jazyk • S. SOJDA: Relacje paradygmatyczne w świadomości językowej Polaków i Słowaków • M. SZYM CZAK-ROZLACH: Kultúrne a jazykové tabu v minulosti a dnes (na slovenskom a poľskom materiáli) • J. LAUKOVÁ: Determinanty interkultúrnej komunikácie v rámci sociálnej interakcie • P. BARTALOŠOVÁ: Xenodiskurz o maďarských Rómoch na Slovensku • J. FINDRA: Masmediálna komunikácia a správa ako žánr • A. GENČIOVÁ: Komunikačné nástroje na ovplyvňovanie v procese medializácie migračnej problematiky • T. GRIGORJANOVÁ: Mechanizmy jazykovej manipulácie v slovenskom a ruskom politickom diskurze • M. ПАПЗУЛОБА: Словообразовательные неологизмы как средство речевой агрессии в болгарских и русских медиатекстах • N. KOLENČIKOVÁ: Žánrové premeny blogu a perspektívy jeho šírenia

JAZYK – SOCIETA – DYNAMIKA: J. PEKAROVIČOVÁ: Slavomír Ondrejovič a Studia Academia Slovaca v kontexte sociolingvistickej interpretácie slovenčiny pre cudzincov • J. SVOBODOVÁ: Projevy a vnímaní variantnosti v súčasnej českej jazykovej situácii • Ľ. KRALČÁK: Aktuálna báza spisovnej normy • V. PATRÁŠ: Hodnotový potenciál hovorovej slovenčiny cez periskop sociolingvistiky • L. URBANCOVÁ: Hovorová slovenčina na začiatku 21. storočia • S. HABIJANEC: Slovenská spoluhláska Ľ – kodifikácia verzus úzus • L. SATINSKÁ: Jazyková norma z pohľadu konfliktu jazyka mesta a jazyka vidieka • D. SLANČOVÁ – M. KRAVIAROVÁ: Zvuková charakteristika oslovenia v trénerskom komunikačnom registri • A. ZÁBORSKÁ: K sociolektu hráčov počítačových hier • M. HARVALÍK: Miesto socioonomastiky v nauce o vlastných jménech • J. BEHYLOVÁ: Bibliografia vs. jazyková norma • J. PAPUGA: Lingvisticke perspektívy a aplikačné anachronizmy vo vyučovaní slovenčiny – výzva alebo rezignácia? • M. DUDOK: Vektory revitalizácie jazyka v preventívnolingvistickom svetle • A. UHRINOVÁ: Z jazykových autobiografií Slovákov v Maďarsku • T. TUŠKOVÁ: Dotazníkový prieskum jazykových postojov u poslucháčov slovakistiky v Maďarsku • S. SPÁČILOVÁ: Hovorová slovenčina za hranicami Slovenska • J. KMIŤOVÁ: Sociolingvistický výskum Rusínov v meste Svidník • M. NÁBĚLKOVÁ: *Hroznyé vino...* Komunikačné nástrahy slovensko-českej lexikálnej medzijazykovej homonymie • Ľ. KRÁLIK: O anglicizmoch trochu inak. K otázke lexikálnych prevzatí z angličtiny v staršej slovenčine (na materiáli *Historického slovníka slovenského jazyka*) • V. ŠTĚPÁNOVÁ: Fonetická adaptácia anglicismů v češtině (z výsledků výzkumu výslovnostního úzu) • JAZYK – DEJINY – OSOBNOSTI: Ľ. ĎUROVIČ: Fátum slovenského vývoja – strata cyrilometodského dedičstva • P. KOLLÁROVÁ: Heteronymia a synonymia v mravoučných prekladových dielach Juraja Ribaya • I. KLABNÍKOVÁ: Launerov a Lanštyákov pohľad na štúrovský spisovný jazyk • M. ŽILÁKOVÁ: Samo Czambel o Slovákoch a slovenskom jazyku v reprezentatívnej edícii *Rakúsko-uhorská monarchia v textoch a obrazoch* (1885 – 1901) • K. MUZIKOVÁ: Jazyková situácia na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia z pohľadu S. Czambela • M. KOPECKÁ: Korelácia medzi grafemou, fonemou a sémantikou na príklade predpón *s-/so-*, *z-/zo-* a *vz-* v starších kodifikáciách

JAZYK – GRAMATIKA – LEXIKA: J. HOFFMANOVÁ – M. HAVLÍK: Hledání jednotky mluveného projevu: replika, výpověď, promluva • M. IVANOVÁ: Medzi slovesom a vetou: valenčná gramatika slovenského jazyka (k otázke významových aspektov spracovania verb vo valenčnom slovníku) • J. ZEMAN: Syntax mluvené češtiny: nesytemové syntaktické konstrukce • Z. KOVÁČOVÁ: Aspektuálnosť ako parolová kategória • K. MRÁZKOVÁ: Syntaktická charakteristika jednání obecních zastupitelstev (jako případ mluvené institucionální komunikace) • S. J. TÓTH: Číslo a počet v slovenčine a v maďarčine • L. JÍLKOVÁ: K užívání slova tak (na materiálu současných soukromých dopisů) • M. GAVUROVÁ: *Sú na červenej planéte čierne vdovy?* K viacslvným pomenovaniám s komponentom pomenúvajúcim farbu • J. BÍLKOVÁ: Názvy abnormálnych stavů těla, duše i společnosti z hlediska slovotvorného • M. BLASZAK: Słownictwo deprecjonujące na przykładzie dysfemizmów we współczesnym języku macedońskim • P. MITTER: Jazykovětypologická charakteristika kompozice v češtině • M. VONDRÁČEK: Negace – aspekt slovotvorný • J. REGULYOVÁ: Slovné druhy v nemeckej expresionistickej lyrike: korpusová analýza

STRUČNÝ ETYMOLOGICKÝ SLOVNÍK SLOVENČINY A WINTEROVO PRAVIDLO

MARTIN PUKANEC

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

PUKANEC, Martin: *Stručný etymologický slovník slovenčiny* and Winter's Law. *Journal of Linguistics*, 2017, Vol. 68, No 1, pp. 89 – 96.

Abstract: This paper deals with several entries of the recent Slovak etymological dictionary *Stručný etymologický slovník slovenčiny* (2015) from the point of view of Winter's Law. From this point of view, *boh* [God] (and, as the case may be, *chod* [motion, movement]) should have been originally borrowed from Iranian, *koza* [goat] should be regarded as a borrowing from Altaic languages, and *sedlo'* [settlement] as well as *sedlo'* [seat] as borrowings from Germanic. Moreover, from the point of view of Winter's Law, the etymological interpretation of *modrý* [blue] and *nevesta* [bride] should be considered as too broad and the one of *pôjd* [loft] as inaccurate.

Keywords: etymology, Balto-Slavic accentology, Slavic accentology, Proto-Slavic, Slavic languages, Slovak language

V roku 2015 vyšiel *Stručný etymologický slovník slovenčiny* Ľubora Králik, ktorý je rozsiahlym, závažným a najmä nesmierne vítaným príspevkom do etymologickej diskusie na Slovensku, keďže dovtedy sa v slovenskej jazykovednej obci pracovalo predovšetkým so slovníkmi Václava Machka (1957, 1968, 1971). Machkov *Etymologický slovník jazyka českého* vyšiel v niekoľkých reprintoch, a to aj celkom nedávno (2010), no tie nemohli poskytnúť aktuálne poznatky historickej lingvistiky a jej súčasti – etymológie. Ľubor Králik je mimoriadne kvalifikovaným etymológom (v slovenských podmienkach by sa žiadalo až zvoliť *tanto nomini nullum par elogium*) a vo svojom po všetkých stránkach výbornom slovníku ponúka najnovšie etymologické výklady, neuplatňuje v ňom však niektoré poznatky z oblasti balto-slovanskej a slovanskej akcentológie, kam patrí aj Winterovo pravidlo.

Winterovo pravidlo, ktoré bolo v pôvodnej formulácii Wernera Wintera (1978) definované ako predĺženie samohlásky pred neaspirovanými znelými explozívmi a v novšej interpretácii Frederika Kortlandta (1988) ide o glotalizáciu jadra slabiky pred glotálnymi konsonantmi, pričom sa tu generujú akútové vokály (no spoluhláska *-s-* či skupiny **-ngn-* či **-ndn-* pravidlo môžu blokovat'), musíme bez akýchkoľvek pochybností považovať za veľmi významné pravidlo, keďže sa týka niekoľkých desiatok slov baltských a slovanských jazykov. Zdá sa byť preto namiesto otázky, či Winterovo pravidlo, a to buď v Kortlandtovej interpretácii, ktorú v tomto príspevku budeme preferovať, alebo v tej tradičnejšej, ktorá napriek neutíchajúcej argumentácii F. Kortlandta (porov. aspoň 2011, s. 245) nie je ani zďaleka prekonaná, významným spôsobom neovplyvní alebo nespresní aj výklady výrazov v etymologických slovníkoch. Toto sa teda na heslách *Stručného etymologického slovníka slovenčiny* pokúsime aspoň stručne a povrchno preskúmať.

Ak uvažujeme o etymológii ako o historickej jazykovednej disciplíne skúmajúcej pôvod, prvotný význam a príbuznosť slov (*Slovník súčasného slovenského jazyka*, 2006, s. 913), nebude zrejme veľmi prekvapujúce, že napriek rozšírenosti Winterovho pravidla môže ono podstatne zasiahnuť etymologický výklad len nepatrného množstva základných (neodvodených) výrazov. V etymologickom slovníku Ľ. Králik sa dajú podľa nás z perspektívy Winterovho pravidla na prvý pohľad zásadnejšie spochybňovať závery iba v deviatich heslách: *boh*, *sedlo* (pod *sedliak*), *sídlo*, *chodiť*, *koza*, *voda*, *modrý*, *nevesta* a *pôjd*. Tieto heslá postupne podrobíme krátkej analýze z daného uhla pohľadu. Bokom tu nechávame prípady, kde sa dá rekonštruovať indoeurópske východisko končiace sa na spoluhlásku s prídychom i bez neho (napr. *stoh*). V rámci etymologického kréda Jacoba Grimma, ktorého sa zjavne pridŕža aj *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, podľa ktorého chceme nielen stavať domy, ale v nich aj žiť, by beztak nemali veľký význam.

K heslu *boh* v danom slovníku Ľ. Králik uvádza, že pochádza z praslovanského **bogъ¹*, ktoré súvisí so staroindickým *bhājati* ‚rozdeľuje‘, *bhāgaḥ* ‚kto prideluje, pán‘ (čo je prívlastok bohov), tocharským A *pāk*, B *pāke* ‚diel, časť‘, gréckym *fagein* (φαγεῖν) ‚jesť, požíerať‘ a inými výrazmi, pričom všetko má pochádzať od indoeurópskeho **bhag-* ‚rozdeľovať, určiť ako podiel‘. K tomu dodáva, že pôvodným významom praslovanského **bogъ¹* bolo asi ‚kto udeľuje, prideluje (materiálne statky ap.)‘ a že význam ‚boh‘ mohol vzniknúť i pod vplyvom iránskych jazykov, avestského *baγa* či staroperzského *baga-* ‚boh, pán‘ (pozri Králik, 2015, s. 75). Podľa *Stručného etymologického slovníka slovenčiny* teda praslovanský výraz **bogъ* pochádza z indoeurópskej a len jeho význam mohol vzniknúť vplyvom iránskych jazykov.

Uvedený praslovanský výraz rekonštruujeme (pozri Derksen, 2008, s. 50; ESJS 2, 1990, s. 71) na základe staroslovienskeho *bogъ*, srbského a chorvátskeho *bōg*, G sg. *bōga*, slovinského *bōg*, G sg. *bogā*, bulharského a macedónskeho *bog*, slovenského *boh*, českého *bůh*, G sg. *boha*, poľského *bóg*, G sg. *boga*, hornolužického *bóh*, G sg. *boha*, dolnolužického *bog*, ruského *bog*, G sg. *bóga*, ukrajinského *boh*, *bih*, G sg. *bóha*, a bieloruského *boh*, G sg. *bóha*, takže dôkladná praslovanská rekonštrukcia by bola **bōgъ* a slovo by patrilo do cirkumflexovej Stangovej paradigmy AP (c), nie do akútovej paradigmy AP (a), navyše indoeurópske **a* v **bhag-* by v rámci Winterovho pravidla malo dať praslovanské **a*, nie **o*, takže výraz **bōgъ* je z akcentologického hľadiska jednoznačným kandidátom na výpožičku.

Keďže v tomto prípade nefunguje Winterovo pravidlo, musíme z akcentologickej perspektívy uvažovať o možnosti, že ide o relatívne neskorú výpožičku z iránskych jazykov, najpravdepodobnejšie skýtskych, pretože Skýti dlho susedili so Slovanmi, a to najskôr až po období tzv. balto-slovanskej jednoty či akéhosi balto-slovanského paralelizmu – baltčina ostatne zodpovedajúci výraz ani nemá. Toto umocňuje ešte fakt, že vplyv iránskeho náboženstva na slovanské je celkovo veľmi veľký (porov. Pukanec, 2013). S tým, že praslovanské **bōgъ* je výpožičkou, treba podľa

nášho názoru súhlasiť, lebo v prospech takejto etymologickej interpretácie významne svedčia – popri akcentológii – aj tieto argumenty.

Ďalšie dva prípady zo *Stručného etymologického slovníka slovenčiny* spomínané v našom výpočte nie sú ani zďaleka také zrejmé. V prvom rade nie je vôbec isté, či *sedlo* a *sídlo* sú nepríbuzné heslá, čo ostatne, samozrejme, reflektuje aj rozoberaný slovník, a úvahy o týchto slovách navyše komplikuje skutočnosť, že v slovenčine máme *sedlo*¹ a *sedlo*² i *sídlo*¹ a *sídlo*² (pozri Králik, 2015, s. 408, 523 a 529). V slovníku (heslo *sedliak*) sa teda uvádzajú dva praslovanské výrazy **sedlo*. Prvé pomenovanie *sedlo*¹, dnes už ako apelatívum zaniknuté, ktoré je vo význame ‚osada, usadlosť, dedina‘ zachované v miestnych názvoch typu *Nová Sedlica*, *Sedlice*, *Sedliská* ap. a z ktorého vzniklo aj slovo *sedliak*, má byť z praslovanského **sedlo* ‚miesto na sedenie‘, z čoho potom vznikol význam ‚miesto, kde sa možno usadiť, osadiť; osada‘, a to má byť z indoeurópskeho **sed-*. Odkazuje sa tu následne na *sídlo*¹. Pomenovanie *sedlo*² – ‚sedacia časť konského postroja‘ – ktoré nás bude teraz viac zaujímať, má byť rovnako z indoeurópskeho **sed-*, ale z praslovanského **sedьlo*, pôvodne asi ‚čo slúži na sedenie‘, ako vidieť i v staršom slovenskom *sedlo* vo význame ‚sedadlo‘ (Králik, 2015, s. 523).

Praslovanský výraz pre druhé pomenovanie rekonštruujeme (pozri Derksen, 2008, s. 443 – 444; ESJS 10, 2000, s. 596) na základe cirkevnoslovanského *sedьlo*, srbského a chorvátskeho *sedlo* (čakavského *sedlō*), N pl. *sedla*, slovinského *sedlo*, bulharského *sedlō*, macedónskeho *sedlo*, slovenského a českého *sedlo*, poľského *siodło*, hornolužického *sedlo*, dolnolužického *sodlo*, staroruského *sedьlo*, *sedlo*, ruského *sedlō*, ukrajinského *sidlō* a bieloruského *sjadlō*. Dôkladnú praslovanskú rekonštrukciu uvádza slovník Ricka Derksena ako **sedьlō* a výraz radí do novoakútovej Stangovej paradigmy AP (b), teda nie do očakávanej akútovej (staroakútovej), ako by sme podľa Kortlandtovho výkladu Winterovho pravidla z indoeurópskeho **sed-* predpokladali. Navyše v rámci Winterovho pravidla by indoeurópske **e* zo **sed-* dalo praslovanské **ě*.

Je praslovanské **sedьlō* kandidátom na výpožičku? Napríklad podľa citovaného R. Derksena áno, má ísť o prevzatie z germánčiny, poukazuje na staroislandské *soðull* a starohornonemecké *satul* (pozri 2008, s. 444); *-u-* v prípone potvrdzuje rekonštruovaný jer (to ostatne aj to, že **-dl-* bez jeru by sa zmenilo v daných praslovanských nárečiach na **-l-*). Tu treba ešte poznamenať, že v starosaskom jazyku bolo *sethal* a stará horná nemčina mala aj *sedal* < **sepla* < **sed-tlo* (pozri heslo **sadula-* ‚sedacia časť konského postroja‘ – podľa Kroonen, 2013, s. 419), čo ešte zvyšuje pravdepodobnosť výkladu, že v prípade *sedlo*² < **sedьlō* pôjde o prevzatie z germánčiny. Názor o opačnom smere vypožičiavania, o ktorom sa niekedy uvažuje ako o pravdepodobnejšom (pozri ESJS 10, 2000, s. 596), treba považovať z hľadiska Winterovho pravidla prinajmenšom za nepresvedčivý.

V *Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny* sa ďalej uvádza, že slovenské *sídlo*¹ ‚priestor, v ktorom sa býva‘ vzniklo asi podľa českého *sídlo*, ktorého východis-

kom má byť staročeské *siedlo* ako pravdepodobný variant pôvodného *sedlo* ‚osada, usadlosť‘. Toto má byť z praslovanského **sedlo*, ktoré sme spomínali pri slovenskom výraze *sedlo*¹. L. Králik uvádza, že hláskový rozdiel *e/ie* môže súvisieť s potrebou odlišiť tento výraz od českého *sedlo* ‚časť konského postroja ap.‘ (pozri 2015, s. 529). Okrem toho spomína výraz *sídlo*² ‚oko na povraze, slučka; pasca‘, ktoré môže pochádzať z praslovanského **si-dlo*, a to od indoeurópskeho koreňa **sē(i)-* ‚viazať‘ (pozri Králik, 2015, s. 529, 408). Keďže tu by chýbal potenciálny glotálny konsonant (**-dlo* < **-d^hlom*, ale prípona je produktívna dodnes), toto *sídlo*² nás tu príliš zaujímať nemusí.

Ak uznáme, že slovenské *sídlo*¹ pochádza z češtiny a je variantom k *sedlo*¹, čo je veľmi pravdepodobné, otázkou ostáva len tento výraz. V *Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny* sa, ako sme už uviedli, uvádzajú doklady miestnych názvov typu *Nová Sedlica, Sedlice, Sedliská* a podobne. Z diskusie o hranici medzi stredoslovenskými a nestredoslovenskými nárečiami sú v slovenskej jazykovede dobre známe doklady podobného typu názvov, v ktorých sa na mieste staršieho praslovanského **-dl-* nachádza **-l-*. Z toho dôvodu je rekonštruovaný výraz bez jeru, čiže **sedlo*, nesmierne zaujímavý, keďže by tu mohlo dochádzať k zmene **sedlō* > **selō*.

Veľmi ťažko je však dokladať, či k zmene **sedlō* > **selō* v apelatívnej slovnej zásobe naozaj dochádzalo, lebo praslovanské **selō* bude príbuzné s celým radom germánskych výrazov s *-l-* (pozri Kroonen, 2013, s. 424), ale predovšetkým aj s litovským *salà* a lotyšským *sala* (pozri Derksen, 2015, s. 387). Indoeurópske východisko musí mať jednoznačne **-l-* a v praslovanskom **sedlō* treba potom zrejme na základe uvedeného vylúčiť mimoriadne produktívnu príponu **-dlo*. Ak potom pri etymologickom výklade siahneme k indoeurópskemu koreňu **sed-*, v jeho praslovanskom kontinuantе bude podľa Kortlandtovej interpretácie Winterovho pravidla znova absentovať **ē* i akút. Z toho dôvodu teda musíme v rámci tohto pravidla zrejme opäť uvažovať o výpožičke z už spomínaného germánskeho **sepla* (pozri tentoraz heslo **setla-*; podľa Kroonen, 2013, s. 434).

Nasledujúci slovenský výraz *chodiť* je podľa L. Králika (2015, s. 221) kontinuantom praslovanského slovesa **choditi*, ktorý porovnáva so staroindickým *ā-sad-* ‚ísť niekam, dosahovať, približovať sa‘, avestským *apa-had-* ‚odchádzať‘, gréckym *hodos* (*ὁδός*) ‚cesta‘ a podobne. Toto všetko má byť od indoeurópskeho koreňa **sed-* ‚ísť‘, ktorý môže byť z hľadiska pôvodu totožný s nám už známym indoeurópskym **sed-*, pričom predpokladaný významový posun ‚sediť‘ > ‚ísť‘ možno vysvetľovať novým spôsobom dopravy (sediac na zvierati, resp. na voze), tak aj ruský *всадник* (*всадник*) je ‚jazdec‘.

Podľa F. Kortlandta (1988, s. 394) a ďalších je *chod* jednoznačne deverbatívum od *choditi*, ale napríklad podľa V. Machka (1971, s. 202) a iných je zas *choditi* od *chod* (porov. ESJS 4, 1994, s. 222). Pre toto *chod* sa v každom prípade uvádzajú ako doklady (pozri Derksen, 2008, s. 203; ESSJ 8, 1981, s. 51) staroslovienske *chodъ*, srbské a chorvátske *hōd*, G sg. *hōda*, slovinské *hōd*, G sg. *hōda*, a *hōd*, G sg. *hodâ*,

bulharské *chod*, macedónske *od*, slovenské a české *chod*, poľské *chód*, G sg. *chodu*, hornolužické *khód*, dolnolužické *chód*, ruské *chod*, G sg. *chóda*, ukrajinské *chid*, G sg. *chóda*, a bieloruské *chod*; jeho praslovanská rekonštrukcia by bola **chōdъ*, a slovo by tak patrilo do cirkumflexovej Stangovej paradigmy AP (c), čiže by nemalo z indoeurópskeho koreňa **sod-* na základe Kortlandtovej interpretácie Winterovho pravidla očakávaný praslovanský akút nad **a*.

Môžeme tu počítať s výpožičkou z iránciny? Tak to uvádza napríklad Robert Beekes vo svojom slovníku pri hesle *ὀδός* (pozri 2010, s. 1047). Z hľadiska hláskového vývoja je toto riešenie úplne bezproblémové, ba dokonca lepšie ako jemu konkurujúce vysvetlenie, lebo v ňom nevyhnutne nemusíme počítať s predponami, ktoré zmenia indoeurópske **s* na **ch* v rámci pravidla *ruki*. Rôzne (aspoň zdanlivé) ablautové stupne v koreni daných slovies však predpoklad výpožičky značne oslabujú. F. Kortlandt (1988, s. 394) prišiel s vysvetlením, že „the only true counter-example to Winter’s law“ **chod-* je zo známeho zdvojeného koreňa **sizd-* (k nášmu indoeurópskemu slovesnému koreňu **sed-*) a **-zd-* blokuje Winterovo pravidlo, ale nevyzerá to príliš presvedčivo; asi preto aj R. Beekes toto neprijíma. Keďže o. i. tiež *Этимологический словарь славянских языков* (ESSJ 8, 1981, s. 49) počíta s prvotnosťou **chodъ* (nie **choditi*), možno vari – s veľkou mierou neistoty – pripustiť, že môže ísť o prevzatie iránskeho *had*.

Ďalšou potenciálnou výpožičkou môže byť substantívum *koza*. Ako uvádza už L. Králik, tento výraz, ktorý pochádza z praslovanského **koza*, môže byť na jednej strane buď príbuzný so staroindickým *ajáh* ‚cap‘, staroperzským *azak* ‚koza‘ či litovským *ožys* ‚cap‘ a potom pochádzať z indoeurópskeho **ag-* alebo dlhého **āg-*, ktoré môže byť vari zachované v odvodenom srbskom cirkevnoslovanskom *azno* ‚stiahnutá koža‘, hoci vznik začiatočného **k-* by bol nejasný. Alebo, na strane druhej, môže ísť o prevzatie z altajských jazykov, lebo vo význame ‚koza‘ poznáme turecké *keçi*, ujgurské *käčki*, čuvašské *kačaka* a i. (pozri Králik, 2015, s. 295).

Praslovanské pomenovanie rekonštruujeme (pozri Derksen, 2008, s. 242; ESJS 6, 1996, s. 350) na základe staroslovienskeho *koza*, srbského a chorvátskeho *kōza* (čakavského *kozä*), A sg. *kōzu*, slovinského *kóza*, bulharského *kozá*, macedónskeho *koza*, slovenského, českého, poľského a hornolužického *koza*, dolnolužického *kóza*, ruského *kozá*, A sg. *kozú*, ukrajinského *kozá* a bieloruského *kazá* ako **kozà* a slovo by patrilo do novoakútovej Stangovej paradigmy AP (b), teda nemalo by akút nad **a* v prvej slabike, ktorý by sme predpokladali v rámci Winterovho pravidla, čo hovorí v prospech výpožičky. Ako navyše uvádza Jirí Rejzek, zemepisné rozšírenie uvedených indoeurópskych slov tejto domnienke vyhovuje (pozri Rejzek, 2001, s. 308), s čím môžeme, samozrejme, s ohľadom na akcentológiu len súhlasiť.

Prípád pomenovania *voda* je úplne odlišný od predchádzajúcich výrazov. Ostatne už samotná reália, ktorú slovo pomenúva, nenabáda príliš k úvahám o výpožič-

kách, hoci samotný W. Winter ich pripúšťal (pozri 1978, s. 441). K heslu *voda* v danom slovníku L. Králik uvádza, že rovnaké praslovanské **voda* súvisí s chetitským *watar*, staroindickým *udán*, tocharským A *wär*, B *war* ‚voda‘, arménskym *get* ‚rieka‘, gréckym *hydōr* (*ὑδωρ*), albánskym *ujë* ‚voda‘, latinským *unda* ‚vlna (vodná)‘, gótskym *watō*, nemeckým *Wasser*, anglickým *water*, litovským *vanduō*, lotyšským *ūdens* ‚voda‘ atď., pričom všetko to má byť z indoeurópskych koreňov končiacich na pre nás závažné **-d* (pozri Králik, 2015, s. 665).

Praslovanský výraz rekonštruujeme (pozri Derksen, 2008, s. 523; ESJS 18, 2016, s. 1074) na základe staroslovienskeho *voda*, srbského a chorvátskeho *vōda* (čakavského *vodā*), A sg. *vōdu*, slovinského *vōda*, *vōda*, bulharského *vodā*, macedónskeho *voda*, slovenského a českého *voda*, poľského a lužickosrbského *woda*, ruského *vodā*, A sg. *vōdu*, ukrajinského *vodā* a bieloruského *vadā*, takže znenie s prízvukom by bolo **vodā* a pomenovanie by patrilo do cirkumflexovej Stangovej paradigmy AP (c). Chýbajúci akút však vysvetľovať výpožičkou netreba, pretože na základe litovského *vanduō*, G sg. *vandeñs*, či staropruského *wundan* a *unds* (pozri Rejzek, 2001, s. 718), teda s nosovým infixom zo sufixu, ako je to i v latinskom *unda*, môžeme rekonštruovať balto-slovanské **wondōr*, G sg. **(w)undnes*, a hlásková skupina **-ndn-* blokuje Winterovo pravidlo; takto to napokon vysvetľuje sám F. Kortlandt (pozri 1988, s. 388). Sem inak patria aj v rámci Winterovho pravidla problematizované pomenovania zodpovedajúce slovenskému *siahnuť*. No ako uvádza aj L. Králik, *siahať* bude pochádzať z praslovanského **sęgati* (**seng-*) a to je najskôr od indoeurópskeho **seg-*, **seng-* (pozri 2015, s. 529); v slovese **sęgōti* (> *siahnuť*) vidíme potom – na rozdiel od **sęgati* – blokujúce **-ngn-*.

Pomenovanie *modrý* pochádza podľa *Stručného etymologického slovníka slovenčiny* z praslovanského **modrь*, ktoré má azda súvisieť so staroindickým *mādati* ‚kypí, vyviera‘, gréckym *madaō* (*μαδάω*) ‚som vlhký premočený, nasiaknutý‘ či latinským *madēre* ‚byť vlhký, mokrý‘, čo by potom bolo s možným významovým posunom ‚mokrý, vlhký‘ > ‚mútny, nejasný‘ > ‚modrý‘ od indoeurópskeho koreňa **mad-* ‚mokrý; stekať, kvapkať‘ (Králik, 2015, s. 365). Tento koreň by dal podľa Kortlandtovej interpretácie Winterovho pravidla v praslovančine akút nad **a*, čo však rekonštruovať nemožno (pozri Derksen, 2008, s. 320 – 321). L. Králik ale ponúka aj výklad, podľa ktorého sa praslovanské **modrь* spája s anglickým *madder* ‚marena farbiarska‘, čo má byť z germánskeho **madrōn* (Králik, 2015, s. 365). S ohľadom na Winterovo pravidlo musíme potom toto asi uprednostniť, a to bez ohľadu na to, či budeme následne uvažovať o indoeurópskom koreni **mod^h-* alebo o prípadnom slovanskom prevzatí z germánčiny.

Slovenské *nevesta* pochádza naopak z praslovanského **nevěsta* s akútom, ako vyplýva aj zo staroslovienskeho *nevěsta*, srbského a chorvátskeho *něvesta*, čakavského *nevīsta*, *nevěsta*, slovinského *nevěsta*, bulharského *nevěsta*, *nevjāsta*, mace-

dónskeho *nevesta*, českého *nevěsta*, staropoľského i poľského *niewiasta*, lužickosrb-
ského *njewjesta*, ruského *nevěsta*, ukrajinského *nevista* a bieloruského *njavěsta* (po-
zri Derksen, 2008, s. 351; ESJS 9, 1999, s. 541). V *Stručnom etymologickom slovní-
ku slovenčiny* sa uvádzajú dva výklady, a to že pôvodným významom mohlo byť
,neznáma‘ a v takom prípade ide o zloženinu *ne-* a praslovanského **věsta* < **vęd-ta*
ako príčastia od *věděti*, lebo nevesta bola v manželovej rodine málo známym člove-
kom, no označenie mohlo mať azda aj tabuové súvislosti; na druhej strane však
mohlo byť vraj pôvodným významom aj ,novo privedená‘, teda **nevo-věsta*, kde
nevo- súvisí s praslovanským **novъ* (> *nový*) a **věsta* je príčastím od praslovanské-
ho **vesti* (> *viesť*) (pozri Králik, 2015, s. 386 – 387). V rámci Winterovho pravidla
by sme však mali druhý výklad najskôr vylúčiť, lebo **vesti* patrí do cirkumflexovej
Stangovej paradigmy AP (c).

Napokon posledný slovenský výraz z nášho výpočtu *pôjd* pochádza podľa
L. Králika z praslovanského **podъ*, čo má súvisieť so staroindickým *padám* ,krok,
stopa nohy‘, gréckym *pedon* (*πέδων*) ,pôda‘, litovským *pãdas* ,podošva‘ a podobne,
východiskom majú byť indoeurópske korene **ped-*, **pod-* ,noha; chodiť, padať‘, resp.
ich dlhé varianty. Pôvodným významom praslovanského **podъ* malo byť asi ,chode-
nie‘, z toho ,po čom sa chodí‘ a z toho ,zem, zemina‘, ako vidíme v slovenskom *pôda*,
a slovo mohlo vraj označovať aj hlinenú dlážku na hornej strane stropu, pričom ne-
možno azda vylúčiť ani druhotný vplyv etymologicky nesúvisiaceho nemeckého *Bo-
den* (v nárečiach i [poden]) ,prst‘, zem; podlaha; povala‘ (pozri Králik, 2015, s. 463).

R. Derksen (2008, s. 408 – 409) však na základe srbského a chorvátskeho *pôd*,
G sg. *pòda*, čakavského *pòd*, G sg. *podà*, slovinského *pòd*, G sg. *pòda*, bulharského
pod, českého *půda*, staroruského *podъ*, ruského *pod*, G sg. *pòda*, nárečovo *pòd*,
G sg. *pòda*, ukrajinského *pid*, G sg. *pòda* rekonštruuje k slovenskému *pôjd* praslo-
vanské **podъ*, čo ho vedie k neprijatiu uvedeného typu etymológie, pri ktorej by
v rámci Winterovho pravidla mal byť z indoeurópskeho **pod-* praslovanský akút
nad **a*, a uprednostneniu skôr takého typu výkladu, ktorý nájdeme napríklad aj
u J. Rejzka, teda že ide o zloženinu z indoeurópskej predložky **po* a odvodeniny od
koreňa **dhē* ,klásť‘ (pozri Rejzek, 2001, s. 517), t. j. bez potenciálnej glotálnej hlás-
ky. Tento typ výkladu by sme pri prísnom dodržiavaní Winterovho pravidla mali
potom zrejme uprednostniť.

Na záver môžeme povedať, že predložený krátky rozbor v prvom rade aspoň
čiastočne dokázal, akou nesmierne náročnou úlohou je tvorba tisícov hesiel etymo-
logického slovníka a aká komplexnosť myšlienok sa skrýva pod pokojným vzhľad-
om veľkej časti z nich. Menej presvedčivo ukázal, že Winterovo pravidlo má zá-
sadný význam pre inak obdivuhodný *Stručný etymologický slovník slovenčiny* ako
celok. Môže sa viac-menej dotýkať len ôsmich základných výrazov v ňom, teda *boh*,
*sedlo*¹, *sedlo*²/*sídlo*, *chodiť*, *koza*, *modrý*, *nevesta* a *pôjd*, pričom rozhodne nie je bez
zaujímavosti, že až pri troch z nich sa hľadá pôvod v tom istom indoeurópskom ko-

reni **sed-*. Na základe rigorózneho pridržiavania sa Winterovho pravidla by sme v každom prípade mali asi pripustiť, že v prípade prvých piatich pomenovaní nepôjde o slová pochádzajúce z indoeurópskeho prajazyka, lež o praslovanské výpožičky z iránciny (*boh* a prípadne aj *chod*), altajských jazykov (*koza*), resp. germánčiny (*sedlo¹* a *sedlo²*), a v prípade zvyšných výrazov počítať so spresneným (*modrý* a *nevesta*) či odlišným (*pôjd*) etymologickým výkladom.

Bibliografia

- BEEKES, Robert: Etymological Dictionary of Greek. Leiden – Boston: Brill 2010. 1808 s.
- DERKSEN, Rick: Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon. Leiden – Boston: Brill 2008. 726 s.
- DERKSEN, Rick: Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon. Leiden – Boston: Brill 2015. 684 s.
- ESJS 2 – Etymologický slovník jazyka staroslověnského 2. *blag – dělo*. Hl. red. E. Havlová. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1990, s. 65 – 128.
- ESJS 4 – Etymologický slovník jazyka staroslověnského 4. *gospodь – istnŏti*. Doplnky k bibliografickému aparátu I. Hl. red. E. Havlová. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1994, s. 193 – 252 + I – IV.
- ESJS 6 – Etymologický slovník jazyka staroslověnského 6. *klęti – kuditi*. Hl. red. E. Havlová a A. Erhart. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1996, s. 317 – 380.
- ESJS 9 – Etymologický slovník jazyka staroslověnského 9. *mrъkati – obręsti*. Hl. red. A. Erhart. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1999, s. 503 – 566.
- ESJS 10 – Etymologický slovník jazyka staroslověnského 10. *obręsti – patęna*. Hl. red. A. Erhart. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2000, s. 567 – 630.
- ESJS 18 – Etymologický slovník jazyka staroslověnského 18. *vęťь – zakonъ*. Hl. red. I. Janyšková. Brno: Tribun EU 2016, s. 1059 – 1122.
- ESSJ 8 – Этимологический словарь славянских языков. Пра斯拉вянский лексический фонд. Выпуск 8. **ха – *jъvъlga*. Hl. red. O. H. Трубочев. Москва: Наука 1981.
- KORTLANDT, Frederik: Remarks on Winter's Law. In: Dutch Contributions to the Tenth International Congress of Slavists, Sofia. Amsterdam: Rodopi 1988, s. 387 – 396.
- KORTLANDT, Frederik: Winter's Law Again. In: Accent Matters: Papers on Balto-Slavic Accentology. Amsterdam: Rodopi 2011, s. 245 – 250.
- KRÁLIK, Lubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s.
- KROONEN, Guus: Etymological Dictionary of Proto-Germanic. Leiden – Boston: Brill 2013. 794 s.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1971. 868 s.
- PUKANEC, Martin: Etymologický nákres slovanského sveta bohov a démonov (náboženstva a morálky Slovanov). Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2013. 148 s.
- REJZEK, Jiří: Český etymologický slovník. Voznice: Leda 2001. 752 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- WINTER, Werner: The distribution of short and long vowels in stems of the type Lith. *Asti* : *vęsti* : *męsti* and OCS *jasti* : *vesti* : *męsti* in Baltic and Slavic languages. In: Recent Developments in Historical Phonology. The Hague – Paris – New York: Mouton 1978, s. 431 – 446.

RECENZIE A SPRÁVY

HOFFMANNOVÁ, Jana – HOMOLÁČ, Jiří – CHVALKOVSKÁ, Eliška – JÍLKOVÁ, Lucie – KADERKA, Petr – MAREŠ, Petr – MRÁZKOVÁ, Kamila: *STYLISTIKA PSANÉ A MLUVENÉ ČEŠTINY*. Praha: Academia 2016. 510 s. ISBN: 978-80-200-2566-1.

Hlavným cieľom monografie *Stylistika psané a mluvené češtiny* je podľa krátkeho textu, ktorý ju uvádza, zachytiť aktuálne premeny štýlu (česky) hovorených a písaných prejavov v hlavných komunikačných sférach zhruba v posledných dvoch desaťročiach. Jednotlivé kapitoly publikácie tento zámer naplňujú, prispievajúc tak nielen k poznaniu charakteru súčasnej českej jazykovej komunikácie, ale aj jazykovej, spoločenskej a kultúrnej situácie. Uvažuje sa v nej o zložitých teoretických aj terminologických súvislostiach podôb súčasnej komunikácie, pričom vo viacerých prípadoch sa ponúkajú elegantné riešenia otázok, o ktorých sa dlhodobo diskutovalo a diskutuje, a to aj v slovenských podmienkach. Monografia nadväzuje na bohemistickú tradíciu výskumu funkčných štýlov, ako aj pojmov teoretickej stylistiky, v kontexte výsledkov zahraničných (v tom aj slovenských) výskumov. Autori sa mali možnosť oprieť nielen o množstvo publikácií v historickom priereze vrátane monografických a učebnicových stylistík, ale aj o súčasné výskumy štýlu rozličných typov textov, v neposlednom rade aj o svoje vlastné publikácie z tejto oblasti: zoznam bibliografických prameňov zahŕňa viac ako päťsto jednotiek. Viazanosť na českú funkčnosť stylistickú tradíciu je výrazná. Napriek tomu, že publikácia je koncipovaná na odlišných metodologických východiskách, prehľad literatúry o danom probléme sa v jednotlivých kapitolách monografie takmer vždy začína Bohuslavom Havránkom a jeho zakladateľským textom *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*. Autori sa obracajú na klasické stylistické práce českej proveniencie, porovnávajú sa s nimi v zmysle riešenia teoretických problémov aj konkrétnej deskripcie spôsobu využívania jazykových aj nejazykových prostriedkov, prípadne sa oproti nim vyčleňujú. Ústredný pojem stylistiky – štýl – ponímajú tradične. Uznávajú jeho chápanie na rozličnom stupni zovšeobecnenia ako nevyhnutný atribút každého jednotlivého textu aj ako abstraktnú entitu, ktorá charakterizuje rozličné množiny textov. Opierajú sa o jeho selektívnu koncepciu v zmysle výberu z paradigmy synonymných (konkurenčných) prostriedkov a ich usporiadania v konkrétnom texte. Štýl je definovaný ako „soubor obvyklých a príznačných způsobů volby výrazových prostředků a soubor způsobů uspořádání (organizace) zvolených prostředků, který se uplatňuje v určité komunikační sféře“ (s. 14). Oporným pojmom, ktorý určil aj kompozíciu práce, je práve komunikačná sféra ako súbor (typov) komunikačných situácií a textov príznačných pre určitú sociálnu sféru. Štýl textov prislúchajúcich istej komunikačnej sfére je ovplyvňovaný súborom štýlotvorných faktorov, v čom vidno výraznú nadväznosť predovšetkým na Karla Hausenblasa.¹ Z nich sa dôraz kladie hlavne na dichotómiu hovorenosti

¹ Petr Mareš ako autor *Úvodu* pripomína, že koncepcia štýlotvorných činiteľov ovplyvňujúcich štýlovú podobu konkrétne chápaných jednotlivých textov aj abstraktne chápaných súborov textov, ktorá sa stala pevnou súčasťou českej aj slovenskej stylistickej reflexie od polovice 50. rokov minulého storočia, vychádzala hlavne z dôkladného výkladu K. Hausenblasa.

a písanosti (*mluvenost a psanost*), ktorá sa dostala aj do názvu monografie. Dôvodom je to, že tento protiklad nepredstavuje len význačný štýlotvorný faktor, ale „súčasně je to veľmi komplexní a mnohotvární diferenciacie prostupující celou oblastí lidské verbální komunikace“ (s. 20). Za prínosné pokladám rozlišovanie medzi mediálnou a konceptuálnou hovorenosťou a písanosťou. Mediálnu, substanciálnu hovorenosť/písanosť určuje použitie hlasu na jednej strane a sústavy konvencionalizovaných grafických znakov na druhej strane. Konceptuálna hovorenosť/písanosť je určovaná špecifickými štylistickými kvalitami (kontextualizácia oproti dekontextualizácii, dynamickosť oproti statickosti, fragmentárnosť oproti kompletnosti a pod.). Mediálne hovorené texty sú často formulované tak, že sa svojou podobou približujú písaným textom, a naopak, niektoré písané texty svojou výstavbou viac či menej zodpovedajú spontánosti, improvizovanosti, neuzavrenosti a kontaktovosti typickým pre hovorené a neformálne vyjadrovanie (s. 21). Táto teoretická platforma umožňuje zachytiť a vysvetliť mnohé pre súčasnú komunikáciu charakteristické prechodné a hybridné spôsoby oveľa presnejšie a jasnejšie, než sme sa s tým mali možnosť stretnúť v iných publikáciách. Takto nastavené metodologické východiská umožnili postulovať analytický aparát, vytvárajúci základnú os opisu a výkladu zachytávaných javov a odrážajúci sa v štruktúre jednotlivých kapitol. Tie sa venujú siedmim komunikačným sféram: bežnej, každodennej; inštitucionálnej (administratívnej); odbornej; školskej; mediálnej; reklamnej a literárnej.² Aj vo výbere daných komunikačných sfér (azda okrem školskej a reklamnej komunikačnej sféry) možno vidieť ohlasy tradičného prístupu deskripcie jednotlivých funkčných štýlov, s ktorým sa stretávame v starších aj najnovších českých aj slovenských štylistických prácach. Na druhej strane, metodologická previazanosť komunikačnej a sociálnej sféry, ktorá viedla k takémuto výberu, znamená systematickejšie a logickejšie vyčlenenie a charakteristiku komunikácie vo zvolených komunikačných sférach oproti tradične vymedzovaným funkčným štýlom, resp. modelovým štruktúram. Dôsledkom je napríklad logická absencia v štylistických opisoch klasicky prítomného rečníckeho štýlu, príp. v slovenských štylistikách pod vplyvom Jozefa Mistríka opisovaného esejistického štýlu. Menej logická je tradičná absencia náboženskej komunikačnej sféry, ktorú však autori vysvetľujú zachovaním únosnosti rozsahu monografie.

Všetky kapitoly majú jednotnú kompozíciu. Názov a krátky úvod vytvára prvý kontakt s podobou komunikácie v príslušnej komunikačnej sfére. Po stručnom prehľade základných prístupov a odkazov na zásadné zdroje nasleduje charakteristika danej komunikačnej sféry, a to prostredníctvom opisu komunikačných cieľov, sociálnych a komunikačných rol účastníkov komunikácie, využívaných kódov, uplatňovaných noriem a charakteristických žánrov. Kódy sa vysvetľujú vo vzťahu k písomnosti a hovorenosti, varietám češtiny a používaniu viacerých jazykov a vo vzťahu k semiotickej heterogénnosti opisovanej komunikácie. Systemizačným prostriedkom je aj rozčlenenie kódov multimodálnym spôsobom na verbálny, typografický, grafický a piktorálny statický a dynamický kód.

² Autorkami kapitoly o sfére bežnej každodennej komunikácie sú Jana Hoffmannová, ktorá analyzuje každodenné hovorené dialógy, a Lucie Jílková, ktorá sa venuje písaným dialógom; sféru inštitucionálnej komunikácie spracovali Jiří Homoláč a Kamila Mrázková; sféru odbornej komunikácie Petr Kaderka; sféru školskej komunikácie Eliška Chvalovská; sféru mediálnej komunikácie Petr Mareš a Petr Kaderka; sféru reklamnej komunikácie Kamila Mrázková a sféru literárnej komunikácie Jana Hoffmannová. V *Pod'akovani* (s. 9) sa uvádza, že inšpirátorkou projektu bola predčasne zosnulá Světa Čmejrková; po nej prevzala úlohu vedúcej riešiteľky Jana Hoffmannová.

Na takomto základe sa pristupuje k charakteristike štýlu príslušnej komunikačnej sféry. Postupuje sa od analýzy funkcií komunikátov, ktorej základ tvoria jazykové funkcie vydelené Romanom Jakobsonom, cez druhy kontaktov medzi komunikantmi (komunikačné roly) a explikáciu interakčných dichotómií: monologickosť – dialogickosť, pripravenosť – nepripravenosť a verejnosť – neverejnosť. Nasleduje opis najčastejších výrazových prostriedkov. Všetky analyzované javy sú sprevádzané veľkým množstvom príkladov. Názornosť je posilnená predposlednou časťou každej kapitoly, a to ukázkami textov príslušnej komunikačnej sféry a ich interpretáciou, ako aj obrazovou prílohou. Záver patrí načrtnutiu vývinových prognóz dorozumievania v každej z komunikačných sfér. Naznačený analytický aparát bol zvolený veľmi šťastne: je logicky hierarchizovaný a dostatočne pružný na to, aby bol schopný zachytiť dynamiku vyjadrovania v daných komunikačných sférach, a zároveň na to, aby sa mohol v jednotlivých kapitolách mierne modifikovať.

Hoci jednotlivé komunikačné sféry sú reflektované s rozličnou mierou analytického ponoru a detailnosti, všetky sú spracované inovatívne a kombinujú generalizačný prístup s konkrétnymi príkladmi a ukázkami preukazne pomenúvajú a dokladajú základné tendencie diferencovaného uplatnenia komplexov štylistických kvalít a prostriedkov ich vyjadrenia. Zámerom autorov je sústredenie sa na deskripciu vydelených komunikačných sfér a im zodpovedajúcich štýlov, okrajovo sa venujú javom, keď sa v príslušnej komunikačnej sfére vyskytujú prejavy s odlišnou štýlovou charakteristikou. Platí to aj o takej „tradičnej“ komunikačnej sfére, akou je sféra inštitucionálnej komunikácie a k nej prislúchajúci administratívny štýl. Ide o spracovanie v doterajšom kontexte českej a slovenskej štylistiky podľa môjho názoru najkomplexnejšie (napr. aj s využitím vertikálneho členenia na vyšší administratívny a nižší administratívny štýl). To isté by sa dalo povedať aj o spracovaní elektronickej komunikácie v rámci sféry bežnej každodennej komunikácie. Uznanie treba vysloviť aj v prípade zachytenia základných štylistických tendencií takej heterogénnej komunikačnej sféry, akú predstavuje literárna komunikácia. Jej autorka si za východisko zvolila súbor prozaických, poetických a dramatických diel určených dospelému čitateľovi a tých, ktoré sú „oceňované kritikou i náročnými a kompetentnými čtenáři“ (s. 407). Kapitola o komunikačnej sfére mediálnej komunikácie sa zameriava predovšetkým na písanú aj hovorenú žurnalistiku (tak v audiálnych, ako aj audiovizuálnych médiách), teda v podstate pokračuje v intenciách klasického chápania publicistického štýlu, pravda, na pozadí reflexie jeho žánrovej aj výrazovej dynamiky. Analýza štýlu reklamnej komunikácie sa odvíja hlavne od komerčnej tlačenej reklamy v periodikách a komerčných audiovizuálnych spotov, napriek tomu sa v nej rovnako podarilo zachytiť základné štylistické kvality hlavného prúdu súčasného reklamného textu, a to predovšetkým detailnou analýzou výrazových prostriedkov súčasnej reklamy. Analýza komunikačnej sféry odbornej komunikácie je najstručnejšia a na výrazové prostriedky štýlu sa sústreďuje menej. Viac sa v nej zhrňajú poznatky (zrejme aj osobné) o organizačných formách a procesoch súčasného vedeckého života. Pri opise písaných žánrov vedeckej komunikácie chýba zmienka o monografických žánroch, analyzujú sa len časopisecké žánre. Kapitola sa osobitne venuje popularizačnému štýlu,³ no vzhľadom na to, ako sa formujú súčasné popularizačné žánre, aj

³ Používam termín navrhovaný J. Mlacom (in: *Sedemkrát o štýle a štylistike*. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity 2007); v danej kapitole recenzovanej monografie autor strieda termín „populárne-naučný“ a „popularizačný“; porov. napr. „srovnáme-li vědecké a populárně-naučné texty, ukáže se jednoznačně, že vyšší míru dialogičnosti najdeme u textů popularizačních“ (s. 201).

ako sa proklamuje zameranie kapitoly na vedeckú a populárno-náučnú komunikáciu, chýba výraznejšia zmienka o prepojenosti popularizácie a mediálnej komunikácie, ako aj ukážka popularizačného štýlu v ukážkovej časti kapitoly.⁴ V analýzach sfér odbornej komunikácie, ako aj mediálnej komunikácie úplne absentuje žáner eseje. Kapitola o štýle školskej komunikačnej sféry sa sústreďuje len na prostredie základnej školy. Vzhľadom na podobnosť výrazových prostriedkov v ukážkach hovorených žánrov, ako aj v prípade ukážok žiackych písaných prác, a vzhľadom na to, že interpretácie sú redukované na krátke komentáre, by bolo možné uvažovať aj o redukcii daných ukážok s komplexnejšou interpretáciou. Samozrejme, všetky ukážky sú cenné, ale miera ich zastúpenia by bola vhodná skôr pre špecializovanú prácu.

Za jeden z najväčších prínosov monografie treba pokladať zameranie autorov na najsúčasnejšie obdobie, ich analýzy sa sústreďujú na texty z posledných pätnástich rokov, ba niektoré sú ešte užšie zamerané len na posledných 10 rokov (literárne texty), príp. len na rok 2014 (reklamné texty). V kapitole o štýle mediálnej komunikačnej sféry sa nájdu texty z prvej polovice roka 2015. Záujem čitateľa určite vzbudia aj tie časti kapitol, ktoré sú venované vývinovým tendenciám komunikácie v jednotlivých komunikačných sférach. Ako jednotný menovateľ sa v nich objavuje prognózovaný vplyv elektronickej komunikácie, predovšetkým internetu, reflektovaný na súčasnej úrovni vo všetkých kapitolách monografie.

Predpokladanými adresátmi publikácie sú podľa úvodného slova Petra Mareša jednak profesionálni používatelia češtiny (lingvisti, študenti, predovšetkým bohemisti, učitelia, prekladatelia, redaktori). Ambíciou autorov bolo osloviť aj takých používateľov češtiny, ktorí by mali záujem len o niektorú z analyzovaných komunikačných sfér, a v neposlednom rade aj laických čitateľov. Tomuto zámeru sa prispôsobila nielen kompozícia knihy, ale aj dikcia výkladov, ktoré z nej robia veľmi čitateľnú publikáciu.

Celkovo možno konštatovať, že hlavný cieľ, a to komplexné predstavenie štýlu súčasných textov vo vybraných dôležitých komunikačných sférach, monografia viac než splnila. *Stylistika psané a mluvené češtiny* prináša veľmi cenné teoretické aj dokladové poznatky o hlavnom predmete svojho záujmu, o stylistickej a štýlovej podobe veľkej časti súčasnej jazykovej komunikácie, vytvárajúc tým základ možných budúcich návratov a rozšírení, a zároveň je prítlačlivým svedectvom o kultúre súčasnej českej spoločnosti.

Daniela Slančová

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

⁴ Na s. 185 sa v tejto kapitole chybné uvádza názov časopisu Kultúra slova: „... v roce 1967 byl Československý terminologický časopis nahrazen slovakistickým časopisem *Kultúra řeči*;...“ – kurzíva je originálna.

KELIH, Emmerich – FUCHSBAUER, Jürgen – NEWERKLA, Stefan Michael (eds.): *LEHNWÖRTER IM SLAWISCHEN. EMPIRISCHE UND CROSSLINGUISTISCHE PERSPEKTIVEN*. (Sprach- und Kulturkontakte in Europas Mitte. Studien zur Slawistik und Germanistik. 6.) Frankfurt am Main etc.: Peter Lang Verlag 2015. 262 s. ISBN 978-3-631-65994-6.

Nie je to tak dávno, čo sme na stránkach Jazykovedného časopisu (2013, roč. 64, č. 1, s. 70 – 73) priniesli informáciu o novej edičnej sérii *Jazykové a kultúrne kontakty v strednej Európe. Štúdie zo slavistiky a germanistiky*, ktorej prvý zväzok s názvom *Jazykové kontakty v strednej Európe* vyšiel v r. 2012. Blízkej tematike je venovaný aj najnovší, šiesty zväzok uvedenej série (*Prevzatia v slovanských jazykoch*), prinášajúci deväť z jedenástich referátov, ktoré odzneli na rovnomennom medzinárodnom workshope uskutočnenom 25. a 26. septembra 2014 v Ústave slavistiky Viedenskej univerzity.

Ako v úvode k zborníku pripomínajú jeho vydavatelia, primárnym podnetom pre usporiadanie zmienenej podujatia sa stal medzinárodný vedecký projekt *Loanword Typology* (ďalej LWT), realizovaný v r. 2004 – 2008; tematika workshopu zároveň poskytla vhodný rámec pre prezentáciu aktuálneho stavu vo výskume lexikálnych prevzatí v slovanských jazykoch.

Skôr ako pristúpime k informácii o recenzovanej publikácii, považujeme za vhodné stručne pripomenúť slovenskému čitateľovi aspoň základné fakty o projekte LWT. Ide o typologicky orientovaný projekt, skúmajúci prítomnosť prevzatých výrazov v lexike vyjadrujúcej 1 460 významov (angl. *meanings*) patriacich do 24 lexikálno-sémantických skupín. Na základe jednotného „súpisu významov“ (*meaning list*) sa analyzovala slovná zásoba 41 jazykov z geneticky rôznych jazykových skupín, pričom napr. indoeurópska jazyková rodina bola zastúpená len 6 jazykmi (angličtina, dolná lužická srbčina, holandčina, rómske nárečie slovenskej obce Selice, rumunčina, stará horná nemčina); príslušný lexikálny materiál je voľne dostupný v internetovej databáze *Word Loanword Database* (online: <http://wold.clld.org/>). Cieľom projektu bolo zhodnotiť mieru výskytu prevzatí podľa jednotlivých lexikálno-sémantických skupín a formulovať všeobecnejšie závery typologického charakteru, súvisiace s procesmi či mechanizmami preberania lexiky z iných jazykov. Syntetizujúcim výstupom projektu sa stala kolektívna monografia *Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook* (eds. Martin Haspelmath – Uri Tadmor. Berlin – New York: De Gruyter Mouton 2009. xxii, 1 082 s.).

Ako sme už uviedli, v rámci projektu LWT boli slovanské jazyky zastúpené len dolnou lužickou srbčinou; aj táto okolnosť mohla azda poslúžiť ako inšpirácia pre tri príspevky publikované v recenzovanom zborníku, ktorých autori sa zamýšľajú nad otázkami koncepcie uvedenej projektu a prakticky ju aplikujú na lexikálny materiál ďalších slovanských jazykov. – Emmerich Kelih (Viedeň) v štúdiu *Probleme der empirischen Lehnwortforschung: Lehnwörter im Basiswortschatz (Slowenisch) und ein frequenzbasierter Ansatz (Kroatisch)* konštatuje, že počet významov zvolených pre projekt LWT približne zodpovedá tomu, čo sa obyčajne považuje za základnú slovnú zásobu, upozorňuje však, že výberu jednotlivých významov, ako aj ich priradeniu ku konkrétnym lexikálno-sémantickým skupinám sa dá vyčítať určitá subjektivnosť, intuitivnosť či arbitrárnosť. Zároveň uvádza dve možné alternatívy pre voľbu východiskového materiálového korpusu: 1. zoznamy základných pojmov či významov

využívané v glottochronológii (Morris Swadesh; pre slovanské jazyky vypracoval príslušný zoznam ukrajinský jazykovedec Olexandr Savyč Meľnyčuk); 2. zohľadnenie frekvenčného kritéria, resp. využitie frekvenčných slovníkov konkrétnych jazykov. Na základe mierne upraveného Swadeshovho zoznamu, obsahujúceho 212 významov rozdelených do 8 lexikálno-sémantických skupín, autor analyzuje prevzaté výrazy v slovinčine; možnosti druhej alternatívy (analýza 1 500 najfrekventovanejších výrazov) preveruje na chorvátskom lexikálnom materiáli. – Chorvátčina je aj predmetom bádateľského záujmu Cathariny Stamaty Krebs-Garić (Viedeň), ktorá v príspevku *Lehn- und Erbwortschatz des Kroatischen in der semantisch-lexikalischen Gruppe „Religion und Glaube“ im Lichte von Etymologie und Empirie* skúma lexikálno-sémantické pole „náboženstvo a viera“, podľa zistení projektu LWT predstavujúce skupinu s najväčším percentuálnym podielom prevzatých výrazov (až 41,2 % lexikálneho materiálu všetkých skúmaných jazykov); podľa autorky môže byť jej výskum v chorvátčine osobitne zaujímavý aj vzhľadom na fakt, že chorvátčina sa považuje za „obzvlášť puristický jazyk“ (s. 75). Autorka podrobne analyzuje z etymologického hľadiska chorvátske ekvivalenty pre 26 významov uvedených vo východiskovom zozname projektu, pričom upozorňuje, že takmer v každom prípade možno uviesť viac chorvátskych ekvivalentov (napr. až 26 výrazov vyjadrujúcich význam „demon/devil“ a pod.), ktoré však nie vždy patria do štandardného jazyka, sú známe len z časti chorvátskych nárečí, resp. predstavujú archaizmy. Aj C. S. Krebs-Garić sa prikláňa k záveru, že pri výbere lexikálnych ekvivalentov pre potreby projektu (aj na účely eventuálneho porovnávania s inými jazykmi a pod.) by bolo vhodné zohľadňovať i frekvenčné kritériá v zmysle údajov frekvenčného slovníka, resp. aktuálnych poznatkov korpusovej lingvistiky. – Saskia Pronk-Tiethoff (Leiden) v príspevku *The Methodology of the Loanword Typology Project: Opportunities for the Investigation of Loanwords in Slavic* v súvislosti so spracovaním dolnej lužickej srbčiny a holandčiny v projekte LWT upozorňuje, že kategória prevzatí, ako je definovaná v projekte, nezohľadňuje napr. domáce odvodeniny od prevzatého slovného základu či kalky utvorené podľa cudzej predlohy; v materiálovej databáze projektu sa takýto lexikálny materiál zaraďuje do skupiny „nič nenasvedčuje prevzatiu“ (*no evidence for borrowing*), čo nepochybne skresľuje reálny obraz o jazykových kontaktoch. Autorka takisto poukazuje na nie vždy jednotnú prax pri uvádzaní chronologických údajov o lexikálnych prevzatiach a pripomína, že informácia o najstaršom písomnom doklade nemusí v prípade prevzatého slova postačovať, keďže samotný proces prevzatia sa mohol uskutočniť oveľa skôr. V záverečnej časti príspevku sa S. Pronk-Tiethoff pokúša interpretovať v intenciách projektu LWT staré slovanské, resp. už praslovanské prevzatia z germánskych jazykov; v tejto súvislosti o. i. konštatuje potrebu zohľadňovať aj odlišnosť situácií, za akých mohli byť preberané rôzne výrazy v rámci rovnakej lexikálno-sémantickej skupiny.

Z metodologického hľadiska je osobitne zaujímavá štúdia Stefana Michaela Newerklu (Viedeň) *Kernproblembereiche der Lehnwortforschung anhand von Beispielen aus dem Kontaktbereich Deutsch, Tschechisch und Slowakisch*, v ktorej autor na rozsiahlom materiáli nemeckých prevzatí v češtine a slovenčine ilustruje rôzne aspekty výskumu jazykových kontaktov v sfére lexiky, ako sú dôležitosť filologickej dokumentácie (význam najstarších dokladov na skúmané prevzatia), potreba zohľadňovania fonetických procesov súvisiacich s preberaním, fenomén citlivosti prijímajúceho prostredia voči výrazom cudzieho pôvodu, úloha purizmu pri jazykovej kodifikácii, areálovolingvistické a jazykovozemepisné aspekty prevza-

tej slovnej zásoby a pod. – Problematika nemecko-inojazyčných kontaktov v sfére lexiky je aj témou príspevku Stefana Engelberga a Petra Meyera (obidvaja Mannheim) *Das Lehnwortportal Deutsch als kontaktlinguistisches Forschungsinstrument* o príslušnom internetovom portáli (online: <http://lwp.ids-mannheim.de/>), zamýšľanom ako databáza lexikálnych prevzatí z nemčiny v iných jazykoch; takáto databáza by zároveň mohla slúžiť aj ako akýsi „obráteneý slovník prevzatí“, umožňujúci zisťovať, do ktorých jazykov prenikol ten-ktorý nemecký výraz. Autori sa zároveň venujú problémom súvisiacim s používateľsky vhodným onomaziologickým usporiadaním prezentovaného lexikálneho materiálu, pričom uvažujú aj o jeho sémantickej klasifikácii v zmysle projektu LWT. – Možnosti využitia nových technológií pri výskume lexikálnych prevzatí ilustruje príspevok Ruprechta von Waldenfelsa (Krakov) *Inner-Slavic contact from a corpus driven perspective*, ktorý na základe paralelných korpusov skúma inoslovanské sufixálne substantívne a prefixálne verbálne deriváty využívané ako ekvivalenty lexém vystupujúcich vo východiskovom ruskom texte (román Michaila Bulgakova *Majster a Margaréta*). Autor dospieva aj k určitým záverom o miere blízkosti jednotlivých slovanských jazykov, ktoré nezodpovedajú ich tradičnej trichotomickej klasifikácii na južné, západné a východné; takáto blízkosť (napr. synchronne substantívne derivačné paralely v bulharsko-ruskej relácii) môže byť spôsobená preberaním príslušného výraziva, v uvedenom prípade z ruštiny do bulharčiny.

Tri príspevky sú venované relevantnej problematike slovanských jazykov Balkánskeho polostrova. – Jürgen Fuchsbauer (Regensburg – Viedeň) sa v štúdií *Gräzisierung versus Sprachpurismus – Zum Fremdgut im Wortschatz des bulgarischen Kirchenslawisch des 14. Jahrhunderts* zameriava na niektoré aspekty jazykovej reformy cirkevnoslovanského písomníctva v druhej Bulharskej ríši, konkrétne v prvej polovici 14. stor. Táto reforma súvisela s vypracovávaním nových prekladov gréckych originálov, resp. s revíziou starších prekladov; cieľom tu bolo odstrániť obsahové nepresnosti v existujúcich prekladových textoch, resp. aj pozdvíhnuť ich celkovú jazykovú úroveň. Za základné atribúty reformy autor považuje „grécizáciu, archaizáciu a štandardizáciu“ (s. 173), upozorňuje však i na existenciu protikladných tendencií, majúcich skôr puristický charakter: ich prejavom je najmä odmietanie výrazov cudzieho, predovšetkým gréckeho pôvodu, ktoré sa už etablovali v staršom písomníctve, a ich nahrádzanie novovytváranými domácimi ekvivalentmi (napr. *blagověstie* namiesto zaužívaného *evangelie* a pod.). Podľa J. Fuchsbauera takáto prax súvisela s úsilím o napodobňovanie gréckych predlôh pomocou prostriedkov domáceho jazyka, o ktorom svedčí aj syntaktická stránka dobových bulharských cirkevnoslovanských pamiatok. – Barbara Sonnenhauser (Zürich) analyzuje v štúdií *Borrowing in context: a pragmatic perspective on Turkisms in pre-standardised Balkan Slavic* turecké výrazy v južnoslovanských textoch z „predštandardizačného“ obdobia od konca 17. stor. do polovice 19. stor., keď už možno pozorovať približovanie písomného jazyka živému jazyku. Zatiaľ čo staršia odborná literatúra, primárne skúmajúca uvedené texty ako pamiatky príslušných slovanských jazykov, príležitostne upozorňovala na údajný nesystematický výskyt turcizmov v nich, autorka príspevku pristupuje k tejto problematike v kontexte dobovej jazykovej situácie balkánskych Slovanov. V uvedenej súvislosti rozlišuje tzv. integrované turcizmy (prevzatia označujúce nové reálie, resp. vyplňajúce v preberajúcom jazyku akúsi „sémantickú medzeru“ a pod.) a prípady neintegrovaných prevzatí, keď mohli byť použitie turcizmov motivované rôznymi okolnosťami pragmalingvistického charakteru: pisateľ takto dával najavo príjemcovi svojho textu, že adekvátne ovláda turečtinu

ako úradný jazyk Osmanskej ríše a prestížny jazyk v jej mestských centrách, mohol siahnúť po tureckom výraze v záujme zrozumiteľnosti (prípady, keď za bulharským či srbským výrazom nasleduje jeho vysvetľujúci turecký ekvivalent, ktorého znalosť sa u recipienta predpokladala), ale aj s cieľom dosiahnuť požadovaný štylistický efekt a pod. – Príspevok Alexandra Kuperdyajeva (Innsbruck) *Ottoman language heritage in Macedonian: Un colosse aux pieds d'argile?* je venovaný slovám tureckého pôvodu v macedónčine. Podľa autorových zistení doterajšie etymologické výskumy identifikovali v tomto jazyku spolu 3 155 turcizmov; autor skúmal, v akom rozsahu sa takýto „diachrónny zoznam“ používa v súčasnom štandardnom jazyku, pričom mu ako východisko poslúžili internetové vydania dvoch macedónskych denníkov za obdobie r. 2006 – 2014. V analyzovanom materiálovom korpuse možno nájsť doklady len na 1 083 lexém (34,3 %) z preverovaného inventára macedónskych turcizmov, pričom iba pre 17,3 % lexém bolo zaznamenaných viac ako 10 výskytov; uvedené fakty štatistického charakteru potvrdzujú ústup výrazov tureckého pôvodu v macedónčine.

Na záver možno konštatovať, že – ako sme sa pokúsili naznačiť v tejto stručnej informácii – recenzovaná publikácia poskytuje čitateľovi prehľad o aktuálnych výskumoch lexikálnych prevzatí v slovanských jazykoch (a nielen v nich); zborníkové príspevky môžu takisto viesť aj k úvahám o perspektívnych aktivitách v tejto oblasti. Plne rešpektujúc novšie bádateľské postupy, považujeme zároveň za žiaduce pripomenúť v tejto súvislosti rozvážne slová S. M. Newerklu, ktorý vo svojom príspevku – nadväzujúc na úvahy českého jazykovedca a literárneho vedca Alexandra Sticha – poukazuje na „prevládajúce spoločenské preceňovanie aktuálneho a údajne moderného“, pri ktorom sa stráca „všeobecné uvedomovanie si historických súvislostí“; výsledkom je stav, keď niektoré lingvistické výskumy produkujú „výsledky, ktoré nám prinášajú predovšetkým mnoho informácií o jazykovedných teóriách a metódach bádateľov“, pričom nedostatočne zohľadňujú minulosť a samotný pôvod skúmaných javov. V naznačenom kontexte S. M. Newerkla konštatuje, že fundované výskumy v sfére lexikálnych prevzatí „môžu napokon stavať iba na spoľahlivých (hie- und stichfesten) filologických poznatkoch, ktoré sú založené na solídnom diachrónnom a etymologickom výskume“, a pripomína, že ani pri aplikovaní nových, resp. inovatívnych prístupov vo výskume lexikálnych prevzatí by sa nemalo „zabúdať na solídnu filologickú prácu, ktorá je potrebná, aby vôbec bolo možné identifikovať prevzaté výrazy a správne interpretovať ich ďalší vývin“ (s. 62).

Lubor Králik
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava

POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia JAZYKOVEDNÉHO ČASOPISU uverejňuje príspevky **bez poplatku** za publikovanie.

Akceptované jazyky: všetky slovanské jazyky, angličtina, nemčina. Súčasťou vedeckej štúdie a odborného príspevku je abstrakt v angličtine (100 – 200 slov) a zoznam kľúčových slov v angličtine (3 – 8 slov).

Súčasťou vedeckej štúdie a odborného príspevku v inom ako slovenskom alebo českom jazyku je zhrnutie v slovenčine (400 – 600 slov) – preklad do slovenčiny zabezpečí redakcia.

Posudzovanie príspevkov: vedecké príspevky sú posudzované anonymne dvoma posudzovateľmi, ostatné príspevky jedným posudzovateľom; priemerná dĺžka vypracovania posudkov je 1 mesiac. Autori dostávajú znenie posudkov bez mena posudzovateľa.

Technické a formálne zásady:

- Príspevky musia byť v elektronickej podobe (textový editor Microsoft Word, font Times New Roman, veľkosť písma 12 a riadkovanie 1,5). V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod., je potrebné odovzdať príspevok aj vo verzii pdf alebo vytlačенý.
- Pri mene a priezvisku autora je potrebné uviesť tituly a pracovisko.
- Text príspevku má byť zarovnaný len z ľavej strany, slová na konci riadku sa nerozdeľujú, tvrdý koniec riadku sa používa len na konci odseku.
- Odseky sa začínajú zarážkou.
- Kurzíva sa spravidla používa pri názvoch prác a pri uvádzaní príkladov.
- Polotučné písmo sa spravidla používa pri podnadpisoch a kľúčových pojmoch.
- Na literatúru sa v texte odkazuje priezviskom autora, rokom vydania a číslom strany (Horecký, 1956, s. 95).
- Zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkovom aparáte) v abecednom poradí. Pokiaľ obsahuje viac položiek jedného autora, tie sa radia chronologicky. V príspevkoch v rubrikách Recenzie, Referáty a Kronika sa bibliografické údaje uvádzajú priamo v príspevku.

Bibliografické odkazy:

- knižná publikácia: ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 204 s.
- slovník: JAROŠOVÁ, Alexandra – BUŽASSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- štúdia v zborníku: ĐUROVIČ, Lubomír: Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov. In: Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 111 – 117.
- štúdia v časopise: DOLNÍK, Juraj: Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: Jazykovedný časopis, 2009, roč. 60, s. 3 – 12.
- internetový zdroj: Slovenský národný korpus. Verzia prim-5.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2010. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.

INSTRUCTION FOR AUTHORS

JOURNAL OF LINGUISTICS publishes articles **free of publication charges**.

Accepted languages: all Slavic languages, English, German. Scientific submissions should include a 100-200 word abstract in English and a list of key words in English (3-8 words).

Scientific articles in a language other than Slovak or Czech should contain a summary in Slovak (400-600 words) – translation into Slovak will be provided by the editor.

Reviewing process: scientific articles undergo a double-blind peer-review process and are reviewed by two reviewers, other articles by one reviewer; the reviewing process takes 1 month on average. The authors are provided with the reviews without the name of the reviewer.

Technical and formal directions:

- Articles must be submitted in an electronic form (text editor Microsoft Word, 12-point Times New Roman font, and 1.5 line spacing). If the text contains special symbols, tables, diagrams, pictures etc. it is also necessary to submit a pdf or printed version.
- Contributions should contain the full name of the author(s), as well as his/her title(s) and institutional affiliation(s).
- The text of the contribution should be flush left; words at the end of a line are not hyphenated; a hard return is used only at the end of a paragraph.
- Paragraphs should be indented.
- Italics is usually used for titles of works and for linguistic examples.
- Boldface is usually used for subtitles and key terms.
- References in the text (in parentheses) contain the surname of the author, the year of publication and the number(s) of the page(s): (Horecký, 1956, s. 95).
- The list of references is placed at the end of the text (not in the notes) in alphabetical order. If there are several works by the same author, they are listed chronologically. Submissions to the journal sections “Book Reviews”, “Book Notices” and “Chronicle” should have references included directly in the text.

References:

- Monograph: ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 204 pp.
- Dictionary: JAROŠOVÁ, Alexandra – BUŽASSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Bratislava: Veda 2011. 1088 pp.
- Article in a collection: ĐUROVIČ, Lubomír: Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov. In: Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, pp. 111 - 117.
- Article in a journal: DOLNÍK, Juraj: Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: Jazykovedný časopis, 2009, Vol. 60, pp. 3 – 12.
- Internet source: Slovenský národný korpus. Verzia prim-5.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2010. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.

ISSN 0021-5597 (tlačená verzia/print)

ISSN 1338-4287 (verzia online)

MIČ 49263

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY TEÓRIE JAZYKA

JOURNAL OF LINGUISTICS

SCIENTIFIC JOURNAL FOR THE THEORY OF LANGUAGE

Objednávky a predplatné prijíma/Orders and subscriptions are processed by:
SAP – Slovak Academic Press s.r.o., Bazová 2, 821 08 Bratislava
e-mail: sap@sappress.sk

Registračné číslo 7044

Evidenčné číslo 3697/09

IČO vydavateľa 00 167 088

Ročné predplatné pre Slovensko/Annual subscription for Slovakia: 8 €, jednotlivé číslo 4 €
Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda, Štefánikova 3, 811 06 Bratislava 1

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava